

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**MUHAMMED SÛRESİ'NİN ARAP GRAMERİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Abdullah DAĞ

Mardin 2023

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMED SÛRESİ'NİN ARAP GRAMERİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Abdullah DAĞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet TEKİN

Mardin 2023

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 20800039 numaralı öğrencisi Abdullah DAĞ'ın hazırladığı “Muhammed Sûresi'nin Arap Grameri Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışma, .../.../2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavında oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	Doç. Dr. Ahmet TEKİN	
Üye	Doç. Dr. Hamit SALİHOĞLU	
Üye	Doç. Dr. Ahmet GEMİ	
Üye		
Üye		

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...../...../2023 tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2023

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza

Abdullah DAĞ

....../....../2023

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED SÛRESİ'NİN ARAP GRAMERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Abdullah DAĞ

Kur'ân-ı Kerîm'in kırk yedinci sûresi olan Muhammed sûresinin Arap grameri açısından incelendiği ve yüz yirmi sayfalık bu çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Yapılan girişten sonra nahiv kavramı ve kuruluşuna götüren sebepler açıklanmış, tarihi ise özet olarak sunulmuştur. Ardından Muhammed sûresi iki bölümde, öncelikle klasik dönem kaynaklarından, bunların yanında da modern dönem kaynaklarından yararlanılarak incelenmiştir. İlk bölümde sarf ilmi ışığında kelime tahlili yapılmış, garîb kelimeler değerlendirilip anlamları ortaya konmuştur. İkinci bölümde ise nahiv ilmi ışığında cümlelerin i'rabı yapılarak bütün vecihlerin ortaya konmasına gayret gösterilmiş, böylece Muhammed sûresinin iyice anlaşılması hedeflenmiştir. Belagat, bedî' ve meânî ilimleri çerçevesinde bu sûre, yüksek lisans tezi olarak daha önce incelendiği için bu çalışmada bu ilimlere yer verilmemiştir. Bu çalışma, Arap gramerinin, özellikle nahiv ve sarf ilimlerinin tarih boyunca Kur'ân'ı anlamak için araç olarak kullanılması yolunu takip etmiş, bu yolla hem nahiv ve sarf hem de diğer Arap dil bilimleri kullanılmadan Kur'ân'ın yeterli ve doğru anlaşılamayacağı görülmüş ve gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Muhammed sûresi, Arap dili, Sarf, Nahiv, İ'rab

ABSTRACT

MSc Thesis

AN ANALYSIS OF SURAH AL-MUHAMMAD FROM THE PERSPECTIVE OF ARABIC GRAMMAR

Abdullah DAĞ

This study, comprising one hundred and twenty pages, focuses on the forty-seventh surah of the Holy Quran, Surah Muhammad, from the perspective of Arabic grammar. The study is structured into an introduction, two chapters, and a conclusion. After presenting an introduction, the concept of "nahw" and the factors leading to its establishment are explained, accompanied by a brief historical overview. Subsequently, Surah Muhammad is examined in two parts, drawing primarily from classical period sources and complemented by modern period sources. The first part conducts a word analysis using the principles of "sarf" science, evaluating obscure words and elucidating their meanings. In the second part, an attempt is made to comprehensively understand Surah Muhammad by analyzing sentence structures through the lens of "nahw" science, aiming to reveal all facets of the surah. Given that this surah had been previously studied as a master's thesis within the framework of rhetorical sciences, those aspects are not revisited in this study. The research follows the trajectory of utilizing Arabic grammar, particularly "nahw" and "sarf" sciences, as tools for understanding the Holy Quran throughout history. Consequently, the study underscores that a proper and accurate understanding of the Quran necessitates the application of syntax, grammar, and other Arabic linguistic tools.

Key Words: Quran, Surah al-Muhammad, Arabic language, Sarf, Nahw, 'İ'rab

ÖN SÖZ

Kur'ân'ın nuzulünden önce Arap toplumunda edebiyat önemli yer tutmaktaydı. Araplar, şairleri kabile reisinden üstün tutar, bir şiir sebebiyle savaş başlatır yine bir şiir ile savaş bitirirlerdi. Edebî olarak meziyet sahibi bir topluma Yüce Allah kendi dillerinde indirdiği kitap ile yol göstermiş, bazı yerlerde örnekler vermiş, bazı yerlerde ise meydan okumuştur. Arap dilinin kullanımının en güzel örneği olan Kur'ân-ı Kerîm, sahip olduğu dini önemin yanında dilbilimsel olarak da önemlidir. Nitekim Arap dil çalışmalarının başlarından itibaren Kur'ân ayetleri Arapçanın doğru kullanımı ve gramer kurallarına delil olmuştur. Bunun yanında nahiv, tarih sahnesindeki yolculuğuna hicri ilk yüzyılda -başka amaçların yanında- Kur'ân kıraatini ve dili yanlışlardan korumak göreviyle başlamış, konuşma dili değişmiş olmasına rağmen yazı ve edebiyat dilinin değişmemesi gerçeğinin de gösterdiği üzere görevini -kısmen de olsa- yerine getirmiştir.

Anlaşılacağı üzere nahiv yüce kitabımıza kuruluşundan beri bağ ve bağlantı içerisindedir. Nitekim özellikle ilk dönem Arap dil âlimleri, nahiv ve bağlantılı olduğu ilimleri, Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak ve diğer şer'î ilimlere ulaşmak yolunda bir alet addetmiş, bu şekilde de kullanmışlardır. Nahiv ilmine verilen değerin sebeplerinden biri hatta en önemlisi de bu olmuştur.

Bu çalışmada inceleme konusu olarak Muhammed sûresi; ismi, içeriği ve ayetleri sebebiyle seçilmiştir. Sûrenin Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ismi ile müsemma olması yanında bir de Kıtâl isminin de bulunması, hem rahmet yönünün hem de vaîd yönünün bulunduğu dair ilk ipucu olmuş, bu da sûrenin inceleme için tercih edilmesinin ilk sebebi olmuştur. İçerik açısından ele alınacak olursa, sûre sert bir giriş ile başlamakta ve daha sert bir uyarı ile bitmekte olsa da sûrenin ortalarında, kendi beldesinden çıkarılması sebebiyle mahzun olan Peygamber Efendimiz (s.a.v.) son derece latif bir şekilde teselli edilmektedir. Sûrenin bu çok yönlülüğü sûrenin araştırma için seçilmesinin diğer bir sebebi olmuştur. Ayetler açısından ise ayet sonlarının ı, ے fasılası ile bitmesi ilgi çekmiş, bu da sûrenin tercih edilmesinin diğer bir sebebi olmuştur.

Çalışmada, nahiv ve sarf ilimleri Kur'ân-ı Kerîm'in kırk yedinci sûresi Muhammed sûresini incelemek için kullanılmış, böylece sûrenin ilk bakışta anlaşılamayan kelimeleri ve cümleleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu ise ilk olarak klasik dönem kitapları, sonrasında ise modern dönem kitapları incelenerek yapılmış, varsa farklı görüşlere de yer verilerek bir sonuca varılmıştır. Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında nahiv ilmi ve tarihine değinilirken, önemli nahiv mektepleri ve bunların önemli temsilcilerine de değinilmiş, nahvin önemi ve tarihçesi ele alınarak Muhammed sûresi üzerindeki gramer analizine bir zemin oluşturulmuştur. Nahiv ve sarf ilimlerinin tarih boyunca Kur'ân'ı anlamak için ne kadar önemli birer araç olduğu vurgulanmıştır. Birinci bölümde Muhammed Sûresi'nin sarf ilmi ışığında kelime tahlili yapılmış, gerek görülen kelimelerin anlamları verilmiştir. İkinci bölümde ise ayetler i'rab edilerek cümle tahlili yapılmıştır. Sûrenin dilbilimsel yönü böylece mercek altına alınmış, sûre doğru anlaşılma ve anlatılmaya çalışılmıştır. Sûre belagat, bedi', me'ani ve Kur'ân ilimleri açısından ise daha önce başka bir yüksek lisans tezinde incelendiğinden bu çalışmaya bu ilimler dâhil edilmemiştir.

Bu çalışmayı yakın zamanda dâr-ı bekâyâ irtihal eden muhterem babam Molla Selim DAĞ'a ithaf ediyorum. Ayrıca her anlamda desteğini esirgemeyen kıymetli annem Yıldız DAĞ'a ve desteği ile her zaman yanımda olan kardeşim Emine DAĞ'a teşekkür ediyorum. Son olarak muhterem hocam Doç. Dr. Ahmet TEKİN'e bu çalışmaya olan katkıları için şükranlarımı sunuyorum.

Abdullah DAĞ

Mardin 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı.....	1
3. Kur'ân-ı Kerîm.....	2
3.1. Kur'ân-ı Kerîm'in İcâzı.....	2
3.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasının Gerekliliği ve Tefsir.....	6
3.3. Kur'ân ile İlgili İlk Filolojik Çalışmalar ve İ'rab.....	7
4. Nahiv	9
4.1. Nahiv Kavramının Tanımı	9
4.2. Nahvin Kuruluş Sebepleri	10
4.3. Nahiv İlminin Kurucusu ve Kuruluşu	12
4.4. Nahiv İlminin “Nahiv” İsmi Almasının Sebebi	13
4.5. Nahiv İlminin Oluşum Süreci ve Geçirdiği Aşamalar	14
BİRİNCİ BÖLÜM	20
Muhammed Sûresi	20
SÛRENİN SARF AÇISINDAN İNCELEMESİ.....	23
1.1. Besmele.....	23
1.2. İlk Üç Ayet.....	25
1.1.1. Birinci Ayet.....	25

1.1.2. İkinci Ayet.....	26
1.1.3. Üçüncü Ayet	29
1.3. Dördüncü Ayetten On İkinci Ayete Kadar Olan Ayetler.....	30
1.3.1. Dördüncü Ayet.....	30
1.3.2. Beşinci ve Altıncı Ayet.....	34
1.3.3. Yedinci Ayet	35
1.3.4. Sekizinci ve Dokuzuncu Ayet.....	36
1.3.5. Onuncu ve On Birinci Ayet.....	38
1.3.6. On İkinci Ayet.....	39
1.4. On Üçüncü Ayetten On Dokuzuncu Ayete Kadar Olan Ayetler.....	41
1.4.1. On Üçüncü Ayet.....	41
1.4.2. On Dördüncü Ayet.....	42
1.4.3. On Beşinci Ayet.....	43
1.4.4. On Altıncı ve On Yedinci Ayet.....	46
1.4.5. On Sekizinci Ayet	49
1.4.6. On Dokuzuncu Ayet.....	51
1.5. Yirminci Ayetten Yirmi Dördüncü Ayete Kadar Olan Ayetler	52
1.5.1. Yirminci Ayet	52
1.5.2. Yirmi Birinci Ayet	55
1.5.3. Yirmi İkinci ve Yirmi Üçüncü Ayet	56
1.5.4. Yirmi Dördüncü, Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Ayet.....	58
1.5.5. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Ayet.....	61
1.6. Yirmi Dokuzuncu Ayetten Otuz Sekizinci Ayete Kadar Olan Ayetler.....	63
1.6.1. Yirmi Dokuzuncu ve Otuzuncu Ayet.....	63
1.6.2. Otuz Birinci Ayet.....	64
1.6.3. Otuz İkinci Ayet.....	65
1.6.4. Otuz Üçüncü Ayet.....	66
1.6.5. Otuz Dördüncü Ayet	67
1.6.6. Otuz Beşinci Ayet	67
1.6.7. Otuz Altıncı ve Otuz Yedinci Ayet.....	69
1.6.8. Otuz Sekizinci Ayet	71

İKİNCİ BÖLÜM.....	72
SÛRENİN NAHİV AÇISINDAN İNCELEMESİ.....	72
2.1. İlk Üç Ayet.....	72
2.1.1. Birinci ve İkinci Ayet.....	72
2.1.3. Üçüncü Ayet	75
2.2. Dördüncü Ayetten On İkinci Ayete Kadar Olan Ayetler.....	77
2.2.1. Dördüncü Ayet.....	77
2.2.2. Beşinci ve Altıncı Ayet.....	80
2.2.3. Yedinci Ayet	81
2.2.3. Sekizinci ve Dokuzuncu Ayet.....	82
2.2.4. Onuncu ve On Birinci Ayet.....	83
2.2.5. On İkinci Ayet.....	85
2.3. On Üçüncü Ayetten On Dokuzuncu Ayete Kadar Olan Ayetler.....	87
2.3.1. On Üçüncü Ayet.....	87
2.3.2. On Dördüncü Ayet.....	88
2.3.3. On Beşinci Ayet	89
2.3.4. On Altıncı ve On Yedinci Ayet.....	92
2.3.5. On Sekizinci Ayet	94
2.3.6. On Dokuzuncu Ayet.....	95
2.4. Yirminci Ayetten Yirmi Sekizinci Ayete Kadar Olan Ayetler	96
2.4.1. Yirminci ve Yirmi Birinci Ayet	96
2.4.2. Yirmi İkinci ve Yirmi Üçüncü Ayet	99
2.4.3. Yirmi Dördüncü Ayet	101
2.4.4. Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Ayet.....	101
2.4.5. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Ayet.....	103
2.5. Yirmi Dokuzuncu Ayetten Otuz Sekizinci Ayete Kadar Olan Ayetler.....	105
2.5.1. Yirmi Dokuzuncu ve Otuzuncu Ayetler.....	105
2.5.2. Otuz Birinci Ayet	107
2.5.3. Otuz İkinci Ayet.....	108
2.5.4. Otuz Üçüncü Ayet.....	109
2.5.5. Otuz Dördüncü Ayet	109

2.5.6. Otuz Beşinci Ayet	111
2.5.7. Otuz Altıncı ve Otuz Yedinci Ayet.....	112
2.5.8. Otuz Sekizinci Ayet	114
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	119
ÖZGEÇMİŞ	122

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜ	: Artuklu Üniversitesi
b.	: İbn
bk.	: Bakınız
Bibl.	: Bibliyografi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
m.	: Miladi
ms.	: Milattan sonra
mö.	: Milattan önce
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
r.a	: Radiyallahu anhu
r.anha	: Radiyallahu anha
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik
v.	: Vefat
vd.	: Ve diğer/ diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayını, Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Kendilerine gönderilen Kelam'ı en iyi şekilde anlamaya, uygulamaya çaba gösteren Allah Resulü'nün (s.a.v.) ashabının bu özverisi sebebiyle sonraki nesiller için de Kur'ân ilmi her zaman ön planda olmuştur. Ashabın Allah'ın kelamını gerektiği gibi kayıtsız şartsız rehber edinmeleri ve ona en yüksek değeri vermeleri sebebiyledir ki yalnızca Kur'ân ilimleri değil tüm Arap dilbilimleri Kur'ân-ı Kerîm ile alakalı olmuş ve çoğu zaman ona göre şekillenmiştir. Bu bilgiler ışığında nahiv kuruluş amaçlarından birinin Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerinin çözümlemesini yaparak en doğru anlamlarına ve doğru okuyuşa ulaşmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Muhammed Sûresi'nin Arap Grameri Açısından İncelenmesi isimli bu çalışmada ise Arap grameri, Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi anlamak, okuyabilmek ve kelimelerinin derinliklerini anlayabilmek için kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in kırk yedinci sûresi olan Muhammed sûresi, sarf açısından incelenmek suretiyle sûrenin ayetlerinin ve garîb kelimelerinin daha iyi anlaşılması, nahiv açısından incelenerek de cümle öğelerinin bilinerek doğru okuyuş ve anlamlara varılabilmesi amaçlanmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Bu çalışma hazırlanırken araştırmaya ilk olarak literatür taraması ile başlanmış, sonrasında çalışma ile ilgili olan klasik dönem kaynakları incelenip fişlenmiş, alınan notlar neticesinde doğru ve en uygun kaynaklar seçilmiştir. Sonrasında konu ile alakalı modern kaynaklar da incelenerek genel bir sonuca varılmış, kullanılacak kitaplar belirlendikten sonra tarama yapıp alınan notlar neticesinde araştırma şekillendirilmiştir.

Çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde fazla detaya girmeden Kur'ân-ı Kerîm ve Arap dilinden, Arap dil ilimlerinden ve son olarak nahiv ilminin tarihinden bahsedilmiş, neden

önemli olduğuna değinilerek genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Muhammed sûresi hakkında bilgi verilerek sûrenin ayetleri ve meâli verilmiştir.

Birinci bölümde kelimelerin sarf ilmi açısından değerlendirmeleri gerekli görülen her kelime ayrı ayrı incelenerek yapılmış, gerek duyulan garîb kelimelerin anlamı klasik dönem kaynaklarından başlanarak çoğunlukla *es-Sıhah* ve *Lisanü'l-'Arab* gibi meşhur sözlük kaynakları incelenerek verilmiş,

İkinci bölümde ayetlerin tek tek i'rabı yapılmış, cümleler öğelerine ayrılmak suretiyle incelenmiş ve ayetin farklı i'rabları var ise bu i'rablara değinilmiştir. Bu bölüm hazırlanırken öncelik Ahfeş el-Evsat, Ferrâ, Zeccâc ve Nehhâs gibi ilk dönem dil âlimlerinin eser ve görüşlerine verilmiş fakat diğer nahiv âlimlerinin görüşlerinden de faydalanılmıştır.

Muhammed sûresinin Kur'ân ilimleri ve belagat açısından incelemesi, Hasan Karal tarafından yüksek lisans tezi olarak¹ daha önce çalışıldığından, bu çalışmada mevzubahis edilmemiş; sûrenin nahiv, lügat ve sarf açısından incelenmesiyle yetinilmiştir.

3. Kur'ân-ı Kerîm

3.1. Kur'ân-ı Kerîm'in İcâzı

İnsanlığa yol gösterici ve âlemlere rahmet olarak gönderilen, son Peygamber Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) âlemlerin Rabbi tarafından bahşedilmiş en büyük mucize olan Kur'ân-ı Kerîm, beşeriyeti karanlıktan çıkarıp aydınlığa ulaştırmak için maddi ve manevi bir hidayet rehberi olarak indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in öğüt ve talimat olmak üzere iki amacı bulunmaktadır. Bu amaçları gerçekleştirmek için Allah, şeklin ve üslubun en uygununu seçmiş, olması gereken yerde gerekli geçişleri yaparak; örnekler, tarihi olay ve kıssalar aktararak vermek istediği öğüt ve talimatı en etkili ve güzel şekilde vermiştir. Diğer ilahî metinlerden farklı olarak Kur'ân-ı Kerîm sadece gönderildiği topluma değil bütün belde ve devirlerdeki insanların hepsine hitap olarak gönderilmiştir.

---

¹ Hasan Karal, *Kur'an İlimleri Bağlamında Muhammed Suresi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

Günümüzde olduğu gibi kıyamete kadar da tek harfî dahi değişmeden geçerliliği ve özgünlüğü korunacaktır. Nitekim Rabbimiz bu bağlamda mealen şöyle buyurmuşlardır: “Kesin olarak bilirsiniz ki bu vahyi kuşkusuz biz indirdik ve onu koruyan da yine biziz.”²

Kur’ân-ı Kerîm hakkında değinilmesi gereken noktalardan biri, tek seferde bir bütün olarak değil de yirmi üç senede peyderpey indirilmesidir. Böylece ilk muhatapların tek seferde gelecek değişime karşı koymasının önüne geçilmiş, gelen emir ve yasakları özümseyerek hayatlarına tatbik etmeleri sağlanmıştır. İlk muhataplarının ve sonrasında gelen tüm insanlığın okuyup, anlayıp, uygulamaları için indirilmiş olan kitap Arapça indirilmiştir.³ Arapça indirilmiş olması anlaşılması, zamana karşı koyması ve dönemin edebî şartları ve daha birçok yönden en uygun seçenektir.

Dönemin edebi şartlarına bakıldığında kabile içerisinde şairin çoğu zaman kabile reisinden önde geldiği, bir sözü ile savaşların başladığı ve yine bir sözü ile savaşların bittiği görülür. Arap memleketinin en kutsal ögesi olan Kâbe’nin duvarına dahi şiirler asılırken, göçebe kabileleri bir araya toplayan büyük panayırların da ana konusu edebiyat olmuştur.⁴ Örneğin Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yıllar sonra, kendisine peygamberlik gelmeden önce bu panayırların en büyüklerinden olan Ukâz panayırında dinlediği Kus b. Sâide (ö. 600) isimli hatibin hutbesinden ne kadar etkilendiğinden bahsetmiş, mecliste bulunanlardan onun orada irat ettiği hutbeyi veya şiiri okumalarını istemiştir.⁵

Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlünden önce, Arap toplumu sosyo-kültürel şartları bakımından yazılı edebiyata çok uygun olmasa da sözlü edebiyatın zirvesindeydi. Sözlü edebiyat da şiir ve nesir olmak üzere iki çeşitti. Kur’ân-ı Kerîm şiir değildir, ayrıca Arapların -kâhinlerin kafiyeli sözlerinden ve hitabetten ibaret olan- klasik nesrinden de farklıdır. Uygulanan edebi sanatlar, söz dizimi ve kelimelerin

---

² El-Hicr 15/9; Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 3/333.

³ Kur’ân’ın Arapça olarak indirilmesi ile ilgili ayetler için bk. Yusuf 12/2, İbrahim 14/4.

⁴ Muhammed et-Tantâvî, *Neş’etü’n-Nahv ve Tarihu Eşheri’n-Nuhat* (Mektebetü İhyâü’t-Turasi’l-İslamî, 2005), 13.

⁵ Daha fazlası için bk. Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n-Nihaye* (Dar Hicr, 2003), 3/299-316.

yerinde kullanımı sayesinde verilmek istenen en iyi şekilde ve en iyi zamanda verilmektedir.⁶

Âlemlerin Rabbi, müşriklere Kur'ân'da açıkça meydan okuyarak, Kur'ân-ı Kerîm'in bir beşer kavli olmadığını gözler önüne sermiş ve onların acziyetlerini yüzlerine vurmuştur. Câhilîye toplumu, övündükleri edebi meziyetlere rağmen bu meydan okumaya cevap verememişlerdir. Bu meydan okuma Kur'ân'ın farklı yerlerinde dört aşamada şöyle vuku bulmaktadır:

İlk aşamada Allah katından Kur'ân benzeri bir kitap getirmeleri istenmiş ve şöyle buyrulmuştur:

قُلْ فَاتُوا بَكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا اتَّبِعْهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

De ki: “Eğer doğru söylüyorsanız, Allah katından bu ikisinden daha doğru yol gösteren bir kitap getirin de ben ona uyayım!”⁷

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ

ظَهِيرًا

De ki: “Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar.”⁸

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

Eğer doğru sözlü iseler onun benzeri bir söz getirsinler.⁹

Mekke döneminde nazil olan bu ayetlerde Kur'ân'dan daha iyi veya benzeri bir kitap getirmeleri konusunda açık bir şekilde kendilerine meydan okunmasına karşın müşrikler Kur'ân benzeri bir kitap getirmekten aciz kalmışlardır.

İkinci aşamada çember daraltılıp Kur'ân'ın sûrelerine benzer on sûre getirmeleri istenmiş ve Mekke'de nazil olan Hûd sûresinde şöyle buyrulmuştur:

---

⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/88-89.

⁷ El-Kasas 28/49.

⁸ El-İsra 17/88.

⁹ Et-Tûr 52/34.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتِطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Yoksa ‘Kur’an’ı kendisi uydurdu’ mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru kimseler iseniz Allah’tan başka çağırabildiğiniz herkesi yardıma çağırın da, siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin!”¹⁰

İnkârcılar bu davete de herhangi bir karşılık veremeyince, üçüncü aşamada işleri görünüşte kolaylaştırılmış ve Kur’ân benzeri bir sûre getirmeleri istenerek Yûnus sûresinde şöyle buyrulmuştur:

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُوْرَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتِطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Bu Kur’an Allah’tandır, başkası tarafından uydurulmuş değildir; o, kendisinden önceki kitapları doğrulamakta ve konulmuş olan hükümleri açıklamaktadır; bunda kuşku yoktur, o âlemlerin rabbindendir. Yoksa ‘Onu Muhammed uydurdu’ mu diyorlar? De ki: “Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman onun benzeri bir sûre de siz getirin bakalım; Allah’tan başka çağırabildiğinizi de yardımınıza çağırın!”¹¹

İnkârcılar tüm teşebbüslerine rağmen bu çağrıya da bir yanıt veremeyince dördüncü aşamada Bakara sûresinde, onlardan tam misli olmasa da Kur’ân’da bulunanlara benzeyen bir söz getirmeleri ve böylece iddialarını kanıtlamaları istenmiş, bunu asla yapamayacakları da özellikle vurgulanmış ve şöyle buyrulmuştur:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُوْرَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْجِبَارَةُ أَعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah’tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın;

¹⁰ Hûd 11/13.

¹¹ Yûnus 10/37, 38.

*eğer iddianızda samimi iseniz! Bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır.*¹²

İlk üç aşamada “mislehû” kelimesi kullanılarak benzerinin getirilmesi teklif edilirken, son aşama Bakara sûresi yirmi üçüncü ayeti kerîmesinde “min” harf-i cerri kullanılarak teb‘iz manası da eklenmiş, iddia bir üst mertebeye ulaştırılmıştır. Böylece bir sûrenin tamamının mislini değil de bir kısmının mislini dahi getirebilirlerse kabul edileceği anlatılmak istenmiştir. Meydan okuma bu seviyeye çekilerek görünüşte işleri kolaylaştırılmış olsa da tüm teşebbüs ve isteklerine rağmen bir sûrenin bir ayetinin benzerini dahi getirmeye güç yetirememişlerdir. Bu suretle “asla yapamayacaksınız” sözü gerçekleşmiş ve inkârcıların acziyetleri kanıtlanmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’in bu özelliğine i‘caz denir. Acz kökünden gelen i‘caz kelimesi sözlükte “aciz ve çaresiz bırakmak” anlamlarına gelmektedir. Bu durumda Kur’ân-ı Kerîm mu‘ciz yani “çaresiz bırakan”dır, onun mu‘cizliğinin sebepleri arasında, kullanılan söz sanatları; üslubu, şekilsel özellikleri ve muhteşem muhtevası sayılabilir.¹³

3.2. Kur’ân-ı Kerîm’in Anlaşılmasının Gerekliği ve Tefsir

Kur’ân-ı Kerîm hakkında değinilmesi gereken tek nokta edebi yönü değildir elbette, verdiği mesajlarla insanlığın yol göstericisi olan kitabın en iyi şekilde anlaşılması da gereklidir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm ile insanlara ulaşan ilk emir “اقرأ”¹⁴ yani “Oku” olmuş ve Kur’ân’ın birçok yerinde¹⁵ de âlemlerin Rabbi Kur’ân’ın anlaşılmasını, düşünülmesini, uygulanmasını emretmiştir. Kaldı ki geldiği topluluğun hayatını her alanda adım adım düzenleyip tertipleyecek şekilde peyderpey inen, birçok konuda onları zirveye çıkaran ve zamanın sonuna kadar hayat rehberi olarak kalacak Kalam’ın görmesi gereken muamele, en iyi şekilde anlaşılıp hayata geçirilmesidir. Bunu ilk gerçekleştiren de kuşkusuz Peygamber (s.a.v.)’dir. O (s.a.v.), hayatını Kur’ân’a göre yaşadığı gibi Kur’ân-ı Kerîm’in ilk

---

¹² El-Bakara 2/23, 24.

¹³ Daha fazlası için bk. Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/89.

¹⁴ El-Alak 96/1.

¹⁵ Bk. Bakara 2/63, el-En‘am 6/65, 98; Yusuf 12/2, en-Nahl 16/44, Âl-i İmrân 3/138

müfessiri de olmuştur. O (s.a.v.), kimi zaman ayetteki kapalılıkları gidererek; kimi ayetleri ayetlerle tefsir ederek, kimi zaman anlaşılmayan veya bilinmeyen kelimeleri açıklayıp anlatarak, kimi zaman da ayetlerde anlatılan olaylara dair ayrıntı vererek tefsir etmiştir. Resulullah'ın (s.a.v.) tefsiri doğrudan bir sûreyi veya ayeti yorumlama şeklinde olduğu gibi gerektiğinde ashabın bazı yanlış anlamalarını ve yorumlarını düzeltme, bazen de soruları yanıtlama şeklinde olmuştur. Resulullah (s.a.v.) gibi Ashab-ı Kirâm da Kur'ân'ı anlama ve açıklama gayretlerini devam ettirmiştir. Ashabın tümü bu gayret içerisinde olsa da ashabın büyük çoğunluğu birçok ayet hakkında yorum yapmaktan kaçınmıştır. Yalnızca Abdullah b. Mesûd, Übey b. Kâ'b ve İbn Abbas gibi önde gelen müfessir sahabiler Peygamber (s.a.v.)'den duydukları ile Kur'ân'ın neredeyse tamamını tefsir etmişlerdir. Tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn devrinde de Kur'ân-ı Kerîm'i bizatihi anlama ve yorumlama çabaları genişleyerek devam etmiştir. Bu çabalarla birlikte bu dönem, önceki müfessirlerin yaptığı tefsirlerin rivayetlerinin farklı isnad çeşitlerine yer verilmesi, dil ilimlerinin Kur'ân-ı Kerîm çerçevesinde gelişip şekillenmesi ve yeni yeni gelişen dil ilimleri sayesinde tefsirlerde şiir, nesir, atasözü ve deyimlerin delil olarak kullanılması gibi yönlerden önceki dönemden ayrılır. Bu dönem içerisinde önde gelen müfessirlerin ders halkalarında oturan öğrencilerin kaleme aldığı yazılar olsa da bizzat bir müfessirin kaleminden dökülmüş ilk tam Kur'ân tefsiri Mukatil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *et-Tefsîrû'l-Kebîr: Tefsîru Mukatil b. Süleymân* adlı eseridir.¹⁶

3.3. Kur'ân ile İlgili İlk Filolojik Çalışmalar ve İ'rab

Sahabe döneminden itibaren Kur'ân lafız ve cümlelerinin delaletini dikkate alan çalışmalar söz konusu olsa da garîbu'l-Kur'ân, me'âni'l-Kur'ân ve i'râbu'l-Kur'ân, Vücûh ve Nezair gibi isimler altında ilk filolojik (lugavî) tefsir örnekleri ile hicri ikinci yüz yıl ortalarında karşılaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarının ve cümlelerinin delâletini, Kur'ân'ın üslûbunu, dil inceliklerini, Kur'ân metnindeki iç bütünlüğü dikkate alan çalışmalar ilk dört asır içerisinde yoğunlukta olmaktadır. Önceleri, Müslümanlara Resulullah (s.a.v.) ve ashabı

---

¹⁶ Abdulhamit Birişik, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/281-290.

tarafından yapılan açıklamalar Kur'ân'ı anlamak için yeterli iken, yeni Müslüman olan ve çoğunluğu Arap olmayan yeni unsurlar sebebiyle, Kur'ân'ı anlamada yeni problemler ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ın manasına Sahabe kadar vakıf olamayan, nüzûlunda hazır bulunmayan Müslümanlar, Kur'ân'ın lafızlarını asıl anlamları dışında kullanmaya başlamış bunun sonucunda da dil âlimleri tarafından filolojik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara sebebiyet veren diğer bir önemli etken de ortaya çıkan aşırı fırkaların Kur'ân'ı yorumlarken kendilerini dışarıda tutacak şekilde serbest yorumlama arzularıdır. Bu çalışmalar Kur'ân'ın indiği dilin safiyetini kaybetmesi sonucunda Kur'ân'ın ayetlerinde olabilecek anlam kaymalarının ve yanlış yorumlamaların önüne geçmeyi amaçlamaktadır.¹⁷

Hız. Ebû Bekir döneminde Mushaf haline getirilip, Hız. Osman döneminde ise çoğaltılıp farklı merkezlere gönderilen Kur'ân-ı Kerîm, okunuşunda yapılan hataları en aza indirmek amacıyla daha sonra Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 68/688) tarafından noktalanıp harekelenmiştir. Ebû'l-Esved bu işlemi, Kur'ân-ı Kerîm'i i'rablamak olarak isimlendirmiştir.¹⁸

Terim anlamıyla i'rab "lafız ve mana bakımından Arap dilinin söz dizimini (sentaksını) incelemek"¹⁹ anlamına gelse de ilk dönemlerde bu kelimeyle "bir şeyi doğru ifade etme, anlama ve açıklama"²⁰ gibi mânalar kastedilmekteydi. Bu sebeptendir ki Resûl-i Ekrem'den rivayet edilen, "Kur'ân'ı i'rab ediniz ve onun garîb lafızlarını araştırınız."²¹ ve Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer, Abdullah b. Mes'ud ve İbn Abbas gibi sahabilerden gelen "Kur'ân'ın i'rab edilerek okunmasının daha hayırlı olduğu"²² şeklindeki rivayetlerde geçen i'rab kelimesi Kur'ân'ı Kerîm'i

---

¹⁷ Birişik, "Tefsir".

¹⁸ Osman b. Said b. Osman b. Ömer Ebû Amr ed-Dânî, *El-Muhkem* (Şam: Darü'l Fikr, 1987), 4; Ebû'l-Berekât Kemâlüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillah İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-Elibba' fî Tabakati'l Edibba'* (Zerka, Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 1985), 20.

¹⁹ Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Darü'l-Hidaye, Dar İhyai't-Türaş, vd., 1965), "arb", 3/335.

²⁰ Ebû'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *El-İtkan fî 'Ulumi'l- Kur'ân* (Kahire: El-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l Küttâb, 1974), 4/198.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nisâbü'rî, *El-Müstedrek* (Beyrut: Darü'l Küttübi'l İlmiyye, 1990), 2/477 (No. 3644).

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (Lübnan: Darü'l Küttübi'l İlmiyye, 2010), 1/23; Süyûtî, *El-İtkan fî 'Ulumi'l- Kur'ân*, 4/198.

anlayarak ve tefsir ederek okumak olarak anlaşılmalıdır.²³ Buna rağmen Zeccac (ö. 311/923) gibi dil âlimleri Kur'ân'ın i'rabını yaparken sadece Arap dilinde incelemesini yapmamışlar bilakis i'rabı Kur'ân-ı Kerîm'in lafız ve cümlelerinin doğru anlamlarına ulaşmak için adeta bir alet olarak kullanmışlardır. Bununla ilgili olarak Zeccac şöyle der: "*I'rab ile beraber mana ve tefsiri de zikrederiz çünkü Allah'ın kitabının açıklanması gerekir. Allah'ın 'Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı?...'*"²⁴ diye buyurduğunu görmüyor musun?"²⁵ Belirtilen hadis ve sahabe ifadelerindeki i'rab kelimesinin tefsir manasında olduğu kabul görse de Zeccâc'ın ifadesinde de görülebileceği üzere dil âlimleri Kur'ân'ın i'rabını yaparken manasını göz ardı etmemişler, bilakis i'rabı zaten Kur'ân'ı anlayabilmek, ayetlerinin ve kelimelerinin en doğru manasına ulaşabilmek için kullanmışlardır. Bu sebeple hadis ve sahabe ifadelerinde geçen i'rabın, Kur'ân'a mana verme ve tefsir etme olarak anlaşılabilirdiği gibi, terim manasıyla anlaşılıp o şekilde kabul edilmesinde de bir problem olmayacaktır. Kaldı ki bu hadislerde geçen i'rabın Kurtubî (ö. 671/1273) gibi âlimler tarafından direkt gramer terimi olan i'rab olarak kabul edildiği de olmuştur.²⁶ Bu bağlamda nahiv ve Kur'ân-ı Kerîm arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması maksadıyla nahiv ilmi ve tarihine değinmek isabetli olacaktır.

4. Nahiv

4.1. Nahiv Kavramının Tanımı

Arap dil bilimlerinin en önemli dallarından olan Nahiv, sözlükte kastetmek, yönelmek, takip etmek, yol, taraf gibi anlamlara gelmekte,²⁷ terim olarak ise tarihi süreçte birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Nahiv ilminin maksadına en uygun olan tanımın ise Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî'ye (ö.

---

²³ Süyûtî, *El-İtkan fî 'Ulumi'l-Kur'ân*, 4/198.

²⁴ Muhammed 47/24.

²⁵ Ebû İshâk İbrâhîm b. Es-Serî b. Sehl Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve I'râbüh*, thk. Abdulcelil Abdüh eş-Şelebî (Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 1988), 1/185.

²⁶ Kurtubî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/23.

²⁷ Ebû Abdîrrahmân Hâlîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l - 'Ayn* (Beyrut: Dar ve Mektebetü'l-Hilal, ts.), "nhv", 3/302; Ebû'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dar Sadr, 1993), "nha", 15/309, 310.

972/1564) ait olduğu görülmektedir. O, nahiv ilminin tanımını kelimenin sözlük anlamlarından kastetmek anlamına dayandırmakta ve “i‘rab ve binâ yönünden kelimelerin sonlarına ait durumları inceleyen ilim dalıdır.”²⁸ şeklinde yapmaktadır.²⁹ Gel gelelim ki nahiv kelimesi öteden beri Araplar tarafından bilinip kullanılmakta, terim anlamını ve dil ilminin ismi olma özelliğini ise sonradan kazanmaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında Yuhanna el-İskenderanî’nin Yahya en-Nahvî olarak tanınıyor olması, kelimenin daha önceden de kullanıldığına bir örnektir³⁰ ve örnekteki bu kullanım “dil, lügat âlimi” anlamına gelmektedir.³¹ Bunun yanında ilk dönem tabakât kitaplarında, “Nahvin kurucusu” tabiri ile değil de “Arabiyye’nin kurucusu” tabiri ile karşılaşılmaktadır.³²

4.2. Nahvin Kuruluş Sebepleri

Arapların Cahiliye döneminde edebî birikimi var olsa da onlar Arapçayı doğal bir selikayla, yazılı nahiv kurallarına ihtiyaç duymadan, doğru bir şekilde konuşur, kullanırlardı. İslam fetihleri ile Arap coğrafyasının genişlemesi sonucunda farklı milletlerle iç içe yaşamaya başlayan Araplar arasında lahn adı verilen, dildeki hatalar görülmeye başlandı.³³ “Lahn yapana hürmet edilmez.”³⁴ düşüncesinde olsalar da Araplar günlük hayatta gittikçe daha fazla lahn ile karşılaşmaya başlamış, bu hatalar saraylara kadar girmiş ve Kur’ân’ın kıraatini bozacak düzeye gelmişti.

---

²⁸ Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî, *Şerh Kitâbi'l-Hudud fî'n-Nahv*, thk. Mutevellî Ramadân Ahmed ed-Dumeyrî (el-Mektebetü'l-Vakfiyye, 1988), 51.

²⁹ Hamit Salihoglu, *İbn Şukayr Ve Nahiv İlmindeki Yeri Ve Önemi*, ed. Mehmet Fatih Dede (İlâhiyât Yayın, 2002), 17, 18.

³⁰ Abdülkerîm Muhammed el-Esad, *El-Vasît fî Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî* (Riyad: Darü's-Şevvaf, 1992), 33.

³¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga* (Beyrut: Dârü İhyaü't-Türasi'l-'Arabî, 2001), “nha”, 5/163.

³² İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-Elibba' fî Tabakati'l-Edibba'*, 17; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm b. Ubeydillâh b. Sâlim el-Cumahî, *Fuhulu's-Şuara* (Cidde: Darü'l-Medeni, ts.), 1/12; el-Esad, *El-Vasît fî Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî*, 33.

³³ Hasan Hindâvî, *Menâhîcu's-Sarfiyyîn ve Mezâhibühüm* (Şam: Darü'l-Kalem, 1989), 53.

³⁴ Ebû'l-Berekât Kemâlüddin Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü'l-Ezâd*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Beyrut, Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, 1987), 245.

Lahn; lügatte yönelmek, anlamak, dil, lehçe, konuşma tarzı, kıraatte hata yapmak, konuşmada ve i'rabta hata yapmak, üstü kapalı konuşmak³⁵ gibi anlamlara gelmektedir. İslam fetihleri öncesi dönemde hatta asr-ı saadette dahi lahn, nadir de olsa söz konusudur. Örneğin, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kendi huzurunda lahn yapan bir şahıs için “أَرْشِدُوا أَخَاكُمْ” “Kardeşinizi düzeltin.” buyurmuştur.³⁶ Hz. Ömer ise ok talimi yaptıkları sırada karşılaştığı bir kavmin kötü ok attığını görünce onları ayıplamış, ayıplanan kavimden “إِنَّا قَوْمٌ مُّتَعَلِّمِينَ” “hala öğrenmekte olan bir kavimiz” cevabını almıştır. متعلمون kelimesini متعلمين diye merfu' kullanmaları gerekirken hatalı olarak mecrur kullanmaları sonucunda daha fazla sinirlenen Hz. Ömer onları daha da azarlamış ve “Allah'a yemin olsun ki konuşurken yaptığınız hata atıcılıkta yaptığınız hatadan daha ağırdır.” demiştir.³⁷ Badiyede görülen ilk lahnin هذا عصاي yerine هذه عصاتي kullanımı olduğu, Irakta görülen ilk lahnin ise حيّ على الفلاح (حي kelimesi esreli) olduğu da rivayet edilmiştir.³⁸

Örneklerden de anlaşılacağı üzere önceden bilinen ve karşılaşılan bir durum olan lahn, fetihler ile Arap olmayan unsurların toplumsal her alanda Araplarla beraber yaşamasının bir sonucu olarak çoğalmıştır. Öyle ki Haccac b. Yusuf es-Sekafi³⁹ (ö. 95/714) gibi fasih oldukları bilinen toplumsal figürlerin dahi lahn yaptığını dair rivayetler söz konusudur.⁴⁰ Anlaşılacağı üzere lahnin gittikçe çoğalıp yaygınlaşması endişeye sebep olmaktaydı. Arap dilinin saygınlığı ve

---

³⁵ Ferâhîdî, *Kitâbü'l - 'Ayn*, “lhn”, 3/230; Zebîdî, *Tâcü'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “lhn”, 36/100-104.

³⁶ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *El-Müstedrek*, 2/477 (No. 3643).

³⁷ Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. İshak en-Nihavendî ez-Zeccâcî, *El-İzâh fî 'İleli'n-Nahv* (Beyrut: Darü'n-Nefais, 1986), 96; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdeba' (İrşâdü'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb)*, thk. İhsan Abbas (Beyrut, Lübnan: Darü'l-Garbi'l-İslamî, 1993), 1/16, 17; Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 16; Saîd el-Afganî, *Fî Usuli'n-Nahv* (Beyrut, Lübnan, 1987), 8; Saîd el-Afganî, *Min Tarihi'n-Nahvi'l- 'Arabî* (Mektebetü'l-Felah, ts.), 9. (Rivayetler arasında bazı farklılıklar bulunmakla beraber verilen mesaj aynıdır.)

³⁸ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Câhiz, *El-Beyan ve't-Tebyin* (Beyrut, Lübnan: Dar ve Mektebetü'l-Hilal, 2002), 2/151.

³⁹ Zalim lakabıyla meşhur Emevî valisi.

⁴⁰ Cumahî, *Fuhulu'ş-Şuara*, 1/13; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-Ahbâr* (Beyrut, Lübnan: Darü'l Kütübü'l 'İlmiyye, 1991), 2/176; Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrafî, *Ahbarü'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, thk. Tahâ Muhammed ez-Zîni - Muhammed Abdulmun'im Hufacî (Mustafa el-Babî el-Halebî, 1966), 18,19; Afganî, *Fî Usuli'n-Nahv*, 10.

özgünlüğü için duyulan endişe, İslam'ın yüce kitabı ve sünnet-i seniyye için duyulan endişe ile birleşince insanların dillerini koruyacak birkaç kural tesis etme ihtiyacı duyulmuş ve bunun sonucunda sonradan “nahiv” olarak bilinecek ilim dalı tesis edilmiştir.

4.3. Nahiv İlminin Kurucusu ve Kuruluşu

Hicri ilk asrın ortalarında tesis edilen nahvin kurucusunun kim olduğu hakkında kaynaklarda birçok isim zikredilmekte, kuruluş hikâyesi de farklı şekillerde anlatılmaktadır. Nahvin kurucusu olarak Hz. Ali,⁴¹ Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 68/688),⁴² Nasr b. Asım (ö. 89/708),⁴³ Abdurrahman b. Hürmüz (ö. 117/735),⁴⁴ Yahya b. Ya'mer (ö. 129/747)⁴⁵ ve daha birkaç kişinin ismi aktarılmaktaysa⁴⁶ da ilmin kurucusunun Ebû'l-Esved olduğu ve bunu Hz. Ali'nin yönlendirmesiyle yaptığı konusunda neredeyse görüş birliği vardır.⁴⁷ Bununla beraber Ebû'l-Esved'in Ziyâd b. Ebîh (ö. 53/673) tarafından yönlendirildiği veya da onun izniyle nahvi kurduğu yönünde rivayetler de söz konusudur.⁴⁸

Hemen her kaynakta adı geçen Ebû'l-Esved'in, nahiv ilmini kurmasına neyin sebep olduğu ise farklı şekillerde aktarılmaktadır. Buna göre Hz. Ali'nin yanına giren Ebû'l-Esved'e Hz. Ali, dilin bozulmaya başlamasından ötürü duyduğu endişeyi bildirmiş ve ona (çoğunlukla hata yapılan) kelime sonlarının harekesinin belirlenmesine yardım edecek kurallar tesis etmesini emretmiştir.⁴⁹

---

⁴¹ İbnü'l-Enbâri, *Nüzhetü'l-Elibba' fî Tabakati'l Edibba'*, 17.

⁴² Cumahî, *Fuhulu's-Şuara*, 1/12; Sîrafî, *Ahbarü'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, 11; Hindâvî, *Menâhîcu's-Sarfiyyîn ve Mezâhibühüm*, 52.

⁴³ Sîrafî, *Ahbarü'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, 11,16; İbnü'l-Enbâri, *Nüzhetü'l-Elibba' fî Tabakati'l Edibba'*, 21.

⁴⁴ Sîrafî, *Ahbarü'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, 11,17; İbnü'l-Enbâri, *Nüzhetü'l-Elibba' fî Tabakati'l Edibba'*, 21.

⁴⁵ Sîrafî, *Ahbarü'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, 11.

⁴⁶ Sîrafî, *Ahbarü'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, 11-20; Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm, *El-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazân (Beyrut, Lübnan: Darü'l-Ma'rife, 1997), 61.

⁴⁷ Hindâvî, *Menâhîcu's-Sarfiyyîn ve Mezâhibühüm*, 52; İbnü'l-Enbâri, *Nüzhetü'l-Elibba' fî Tabakati'l Edibba'*, 20-22; Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdeba' (İrşâdü'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb)*, 4/1465.

⁴⁸ İbnü'l-Enbâri, *Nüzhetü'l-Elibba' fî Tabakati'l Edibba'*, 19-21.

⁴⁹ Abdülvâhid b. Alî el-Halebî Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-Nahviyyîn*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Beyrut, Lübnan: Mektebetü'l-'Asriyye, 2009), 20.

Farklı rivayetlerde ise daha önceden yazdığı birkaç kural içeren sahifeyi ona verip nahve yönlendirmiştir.⁵⁰ Bunlar haricinde, Ebû'l-Esved'in kendi kızının yaptığı bir lahn ya da başka şahıslardan duyduğu kıraat veya konuşma hataları sonucunda bu ilmi kurmaya karar verdiği, zamanın valisi Ziyad b. Ebîh'ten izin aldığı, valinin en başta izin vermeyip lahnin ne kadar yayıldığını fark etmesi sonucunda fikrini değiştirerek izin verdiği de aktarılmaktadır.⁵¹ Hz. Ali'nin dönemin siyasi çalkantıları içerisinde dil kurallarını yazmak gibi uzun uğraşlar gerektiren bir iş ile vakit kaybetmiş olmasının çok da olası olmadığını ama bu durumun Hz. Ali'nin Ebû'l-Esved'i nahvi kurmaya yönlendirmiş olmasını inkârı da gerektirmediğini düşünenler de olmuştur.⁵²

Bu rivayetlerin yanında böyle derin bir çalışma ve uğraş gerektirecek bir ilme böylesine münferit olaylar sonucunda başlanılmış olması makul görünmemektedir. Tüm bu anlatılan olayların zaten var olan bir endişeyi körüklediği; Kur'ân, sünnet ve Arap dilinin selâmeti için duyulan bu endişenin günlük hayatta çokça karşılaşılan bu tarz lahn olayları sonucunda tepe noktasına vardığı, bu endişe sonucunda ise bir takım tesis faaliyetlerine başlanıldığının kabul edilmesi daha doğru ve isabetli olacaktır. Ayrıca nahiv ilminin kuruluş sebebinin sadece lahn olduğunun düşünülmesi de doğru olmayacaktır. İlmin tesis edilmesinin başka sosyo-kültürel sebepleri olsa da lahnın önemli bir etken olduğu hatta en önemli etken olduğu su götürmez bir gerçektir. Söz konusu sebeplere, bu çalışmanın kapsamı dışında olduğundan, değinilmeyecektir.

4.4. Nahiv İlminin “Nahiv” İsmi Almasının Sebebi

Nahiv ilmi, “nahiv” olarak isimlendirilmeden önce ise Arabiyye olarak adlandırılmakta ve sentaks, morfoloji, lügat, edebiyat, ahbâr, tecvit, kıraat, belagat vd. Arap dili ve edebiyatı ile alakalı hemen her ilmi içerisinde barındırmaktaydı.⁵³

---

⁵⁰ İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetu'l-Elibba' fî Tabakati'l Edibba'*, 17-19; Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdeba' (İrşâdü'l-Erib ilâ Ma'rifeti'l-Edib)*, 4/1466, 1467.

⁵¹ Zeccâcî, *El-İzâh fî 'İleli'n-Nahv*, 89.

⁵² Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhât*, 24,25; el-Esad, *El-Vasît fî Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî*, 30.

⁵³ Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhât*, 29.

Arap gramerinin nahiv olarak isimlendirilmesinin temel sebebi olarak ise, Hz. Ali'nin Ebû'l-Esved'in ilk kuralları ona arz etmesinden sonra, Ebû'l-Esved'e yönelik sarf ettiği “ما أحسن هذا النحو الذي نحوت” “Tuttuğun bu yol ne güzel bir yoldur!” veya benzeri bir cümle sunulmaktadır. Buna göre bu cümlede; yol, yön manasına gelen النحو kelimesi, zaman içerisinde bu ilmin ismi haline gelmiştir.⁵⁴ Öte yandan Ebû'l-Esved'in kendi öğrencilerine söylediği “أنحوا هذا النحو” “Bu yolu tutun.” cümlesinde geçen النحو kelimesine binaen bu ilmin nahiv olarak isimlendirildiği de aktarılmaktadır.⁵⁵ Bunların yanında, muallimlerin tedrisat sırasında örnek verecekleri zaman “Arapların bu konuda nahvi (kullanımları, tuttukları yol, örnekleri) şöyledir.” şeklindeki kalıplaşmış cümleyi sıkça kullanmaları sonucunda söz konusu kelimenin bu ilmin ismi olduğu yönünde de rivayetler mevcuttur.⁵⁶

4.5. Nahiv İlminin Oluşum Süreci ve Geçirdiği Aşamalar

Nahiv ilminin doğuşu, Basra bölgesinde olmuştur. Basra bölgesi, çöle yakınlığı sebebiyle fasih bedevî kabilelerin dil birikimlerinin elde edilebilmesi; ayrıca edebî ve kültürel etkinlikler içeren Mirbed panayırına ev sahipliği yapması sebebiyle nahvin doğuşu için uygun bir yapıdaydı. Nahvin oluşum sürecinin kesin bölümlere ayrılması ve bu bölümleri kesin tarihlerle belirlenmesi mümkün olmasa da dille ilgili kaynaklar dört aşama kaydetmektedir; oluşum, gelişim, olgunluk ve tercih. Bu aşamalara ve dönem temsilcilerinin bir kısmına aşağıda kısaca değinilecektir.

Nahvin ilk aşaması olan oluşma süreci; Ebû'l-Esved'ten (ö. 68/688), üçüncü tabaka Basralı dilci Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'ye (ö. 175/791) kadar olan Basrî dilciler tarafından tesis edilmiştir. Ebû'l-Esved'den sonra onun öğrencileri; oğlu Atâ, Anbese b. Ma'dân, Meymûn el-Akren, Nasr b. Âsım (ö. 89/708), Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec (ö. 117/735) ve Yahya b. Ya'mer (ö. 129/747)

---

⁵⁴ İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-Elibba' fî Tabakati'l Edibba'*, 19; Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhât*, 29; el-Esad, *El-Vasît fî Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî*, 33. (Tantavî söz konusu cümleyi ufak bir farklılıkla, M. el-Es'ad ise النحو أنح ekiyle vermiştir.)

⁵⁵ Ferâhîdî, *Kitâbü'l - Ayn*, “nhv”, 3/302; Zeccâcî, *El-Îzâh fî 'İleli'n-Nahv*, 89.

⁵⁶ İsmail Durmuş, “Nahiv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

gelmekte ve ikinci nesil Basrîler olarak kabul edilmektedirler. Bu dönem dilcilerinin, terim anlamını içerecek şekilde nahiv kavramını kullandıklarına dair bir bilgiye rastlanılmamakta, ayrıca yazılan bazı sahifelerden bahsediliyor olsa da derli toplu bir kitaptan veya kıyastan bahsetmek mümkün olmamakta, bu dönemde tedrisat nakil, sema⁶⁷ ve ezber yoluyla yapılmaktaydı.⁵⁷

Önceki tabakadan daha kalabalık olan üçüncü tabakada ise kıyas ve tedvin başlamış, günümüze ulaşmasa da nahve dair ilk eser yazılmış, ayrıca kurallar da oluşturulmaya başlanmıştır. Bu tabakanın en meşhur temsilcileri, Abdullah b. Ebî İshak el-Hadramî (ö. 127/745) ve İsa b. Ömer es-Sekafî (ö. 194/811)'dir.⁵⁸ Oluşma süreci bu tabaka ile sona ermiş ve bu tabakadan sonra ise gelişme süreci başlamıştır.⁵⁹ Günümüze ulaşmamakla beraber, nahve dair ilk kitabın bu dönemde İbn Ebî İshak tarafından yazılan *Kitabu'l-Hemz* olduğu tabakat kitaplarından anlaşılmaktadır.⁶⁰ İsa b. Ömer es-Sekafî'ye ait olup günümüze ulaşmayan *el-Câmi*⁶¹ ve *el-İkmâl*⁶¹ de bu dönem teliflerindendir.⁶² Sekafî'nin bu iki eseri, öğrencisi Halil b. Ahmed (ö. 175/791) tarafından bir şiirinde övülmüş,⁶³ günümüze ulaşan hacimli ilk nahiv eseri *el-Kitab*'ın sahibi Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) ise eserinde görüşlerine yer verdiği en eski dilci el-Hadramî olmuş ve es-Sekafî'nin *el-Câmi*'ini de kaynak olarak kullanmıştır. Ayrıca kıyas ve illeti geliştirenin ise bu dönem dilcilerinden Abdullah b. Ebî İshak el-Hadramî olduğu aktarılır.⁶⁴ Nahiv ilmi terim anlamını bu dönemde kazanmaya başlasa da içerisinde hala morfoloji (sarf), lügat, edebiyat, ahabâr ve diğer birkaç ilmi de bulundurmaya devam etmekteydi.

---

⁵⁷ Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 32, 33; Afganî, *Min Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî*, 34, 35.

⁵⁸ Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 33; Afganî, *Min Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî*, 36, 37.

⁵⁹ Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 34.

⁶⁰ Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-Nahviyyîn*, 25.

⁶¹ Bu kitabın ismi farklı kaynaklarda "*El-Ekme*" veya "*El-Mükemmel*" olarak da geçmektedir.

⁶² Şevkî Dayf, *El-Medârisü'n-Nahviyye* (Darü'l-Ma'arif, ts.), 26.

⁶³ Bk. Afganî, *Min Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî*, 38; Şevkî Dayf, *El-Medârisü'n-Nahviyye*, 26.

⁶⁴ Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-Nahviyyîn*, 25; Cumahî, *Fuhulu's-Şuara*, 1/14; Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 34.

Nahvin gelişme döneminde; Basra dil mektebinin yanında Kûfe dil mektebi de tarih sahnesine çıkmış, bu iki dil mektebinin temsilcileri tarafından gelişme süreci gerçekleştirilmiştir. Bu dönem Basrî Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791) ve Kûfî Ebû Ca‘fer er-Ruâsî (ö. 187/803) ile başlamakta, Kûfî İbnü’s-Sikkât (ö. 244/858) ve Basrî Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 249/863) zamanının başına kadar devam etmektedir.⁶⁵ Gelişme döneminden bahsedilirken ilk olarak İslam tarihinin yetiştirdiği en büyük filolog olan Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî’ye değinilmelidir. Zira üstün zekâsı ve geniş ilmi ile nahvin konularını belirleyip tanımlarını oluşturan ve bu ilmi bir disiplin haline getiren kendisidir. Arap dil tarihinin ilk sözlüğü olan *Kitabu’l-‘Âyn*’ı yazan, aruzu sistemleştirip Arap gramerinin zorlu ve karmaşık meselelerini açıklığa kavuşturan, ayrıca hocası es-Sekafî’nin eserlerini överken yaptığı işe nahiv diyerek bu kelimeyi Arap dil çalışmalarına isim olarak ilk kullanan da kendisidir.⁶⁶ Bununla kalmayıp sözlüğünde, “nahiv” kelimesinin sözlük anlamını vermiş hem de bu ilmin ismi olmasına sebep olarak bu konunun başlarında verilen olayı rivayet etmiştir.⁶⁷ Halîl b. Ahmed’in öncülüğünde başlayan gelişme devrinde çağdaşı Ruâsî’nin *el-Faysal*’ı Kûfe mektebinin nahve dair ilk eseridir.⁶⁸ Bu dönemde Halîl b. Ahmed’in öğrencisi, Sîbeveyhi lakabı ile tanınan Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârîsî (ö. 180/796) *el-Kitâb*’ı yazmıştır. “Fars asıllı Sîbeveyhi, başta üstadı Halîl’den aldığı nakillerle onun dehası ve kendi dil yeteneğini, ayrıca İbn Ebî İshak el-Hadramî, Ahfeş el-Ekber, Yûnus b. Habîb, Ebû Zeyd el-Ensârî gibi âlimlerden yaptığı nakilleri birleştirerek seleften intikal eden nahiv mirasını *el-Kitâb* adıyla bilimsel açıdan mükemmel ve şaşkınlık yaratan bir eser olarak ortaya koymuştur.”⁶⁹ Eserleri, dersleri ve nakilleri ile Basra mektebinden Yûnus b. Habîb (ö. 182/798), Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830 [?]); Kûfe mektebinden ise Muâz b. Müslim el-Herrâ (ö. 187/803), Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805) ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) bu dönemi gelişme dönemi yapan önemli isimlerdir.

---

⁶⁵ Durmuş, “Nahiv”; Tantâvî, *Neş’etü’n-Nahv ve Tarihu Eşheri’n-Nuhât*, 35.

⁶⁶ Sîrafî, *Ahbarü’n-Nahviyyîne’l-Basriyyîn*, 26, 31; Tantâvî, *Neş’etü’n-Nahv ve Tarihu Eşheri’n-Nuhât*, 36; Afganî, *Min Tarihi’n-Nahvi’l-‘Arabî*, 38; Şevkî Dayf, *El-Medârisü’n-Nahviyye*, 30-38.

⁶⁷ Ferâhîdî, *Kitâbü’l - ‘Ayn*, “nhv”, 3/302.

⁶⁸ Tantâvî, *Neş’etü’n-Nahv ve Tarihu Eşheri’n-Nuhât*, 36.

⁶⁹ Durmuş, “Nahiv”.

Bu dönemde iki dil mektebi arasında ortaya çıkan rekabet nahvin işine yaramış, gelişmesini iyice körüklemiştir. Ayrıca nahivle alakası olmayan edebiyat, ahbâr, lügat gibi ilimler nahiv kapsamından yine bu dönemde çıkarılmış, nahve dair eserlerde sadece nahiv ve sarf ile karşılaşılır olmuştur. Sarf ilmine dair belli bazı meseleleri kapsayan müstakil eserler de Kûfe mektebine mensup dilciler tarafından bu dönemde kaleme alınmıştır. Bu eserler, Ruâsî'nin *Kitâbü't-Tasğîr*, Kisâî'nin *Kitâbü'l-Mesâdir* ve Ferrâ'nın *Fa'ale ve ef'ale* isimli kitaplarıdır. Nahve dair telifler ise *el-Kitâb* etrafında dönmüştür.⁷⁰ Zira ondan daha iyisinin yazılamayacağını düşünen Arap dil âlimleri üç asır boyunca *el-Kitâb*'a dair şerh, haşiye, sadeleştirme, tenkit vs. yazmakla yetinmiş, müstakil bir eser vermemişlerdir.

Olgunluk dönemi; yine Basra ve Kûfe dil mekteplerine mensup âlimler tarafından gerçekleştirilmiştir. Kûfeli İbnü's-Sikkît (ö. 244/858) ve Basralı Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 249/863) dönemi ile başlayıp Basralı Müberred (ö. 286/900) ve Kûfeli Sa'leb'in (ö. 291/904) dönemlerinin sonuna kadar devam eder.⁷¹ Basra mektebinden Cermî (ö. 225/840), Abdullah b. Muhammed et-Tevvezî, Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 249/863), Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869), Riyâşî (ö. 257/871) ve Müberred (ö. 286/900) bu dönemin önemli isimlerindendir. Kûfe mektebinden ise Muhammed b. Sa'dân (ö. 231/846), İbnü's-Sikkît (ö. 244/858), Sa'leb (ö. 291/904) ve Tuvâl bu dönemin önemli isimlerinden bazılarıdır.⁷² Gelişme döneminin öncü isimleri ve onların çabaları sayesinde bu dönem kemal dönemi olmuş, gösterdikleri yüksek çaba ve gayret sayesinde bu dönemde nadide dilciler tarih sahnesine çıkmıştır. Bu dönemdeki dilciler, mektep taassubunun da ateşiyle, önceki döneme ait bilgileri kemale erdirmiş, şerh edilmesi gerekenleri şerh etmiş, kısaltılması gerekenleri kısaltmış, uzatılması gerekeni uzatmışlardır. Hâsılı; önceki döneme ait elden geçirilmemiş bir metin, kitap veya düşünce bırakmamışlardır. Sarf ilmi de nihayet bu dönemde nahivden ayrılarak ayrı bir ilim dalı olarak kendi kimliğini bulmuş, sarfa dair bütün konuları içeren ilk tam müstakil eserler bu dönemde telif edilmiş, ilk müstakil eser olan *et-Tasrîf*, Ebû

---

⁷⁰ Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 38.

⁷¹ Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 39.

⁷² Durmuş, "Nahiv".

Osmân el-Mâzinî (ö. 249/863) tarafından bu dönemde yazılmıştır. Hicri 3. yüzyıl sonlarına doğru bölgede çıkan çeşitli siyasi karışıklıklardan dolayı her iki mektep temsilcileri de bölgelerinin terk edip Bağdat'a göç etmek durumunda kalmış, böylece olgunluk ve kemâl dönemi bitmiş ve tercih dönemine geçilmiştir.⁷³

Tercih dönemi; Bağdat'ta, her iki mektep temsilcilerinin buraya göç etmesi ile hicri 3. yüzyıl sonlarında başlayıp Bağdat mektebine mensup dilciler tarafından gerçekleştirilmiş, Büveyhî'ler sebebiyle İslam devletinin dağıldığı hicri 4. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir.⁷⁴ Bu dönemin başlarında Basrî ve Kûfî mektep taassubu devam etse de aynı vatani paylaşmaları, Bağdat ehli ile karışmaları ayrıca siyasi simalar ile olan münasebetleri sonucunda bu taassup ortadan kalkmıştır.⁷⁵ Bu dönem başlarında Kûfe ekolünün etkisi daha fazla olsa da sonrasında yapılan çalışmalar ve şerhlerin de etkisi ile Basra ekolünün ve Sîbeveyhî'nin etkisi öne çıkmış ve modern zamanlara kadar da böyle devam etmiştir.⁷⁶

Kaynaklarda önemli yer tutan mütekaddimîn ve müteahhirîn nahivcilerin ayrım noktası olarak da bu dönem kabul edilmektedir. Mütekaddimîn nahivcilerin sonuncuları olarak Nifteveyh (ö. 323/935), Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940) ve İbn Dürüsteveyh (ö. 347/958) kabul edilmiş, müteahhirîn nahivcilerin ilkleri olarak ise Ebû Saîd es-Sîrâfî (ö. 368/979), İbn Hâleveyh (ö. 370/980) ve Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) gibi dilciler kabul edilmiştir.⁷⁷ Tercih dönemi özellikle Basra ekolünün kıyas esaslarının sistem olarak oturduğu, Arap gramer mantığının inşa edilmeye çalışıldığı ve Arap nahvinin (sentaks) ve sarfının (morfoloji) rasyonel bir zemine oturtulmaya çalışıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde Aristo mantığının da etkisi ile soyut bir çehre kazanan nahiv, pratik bir ilim olarak dili korumak için çıktığı yolda kendi içerisinde takdir, te'vil ve ta'lîl gibi akli soyutlamaları odak edinerek dar çerçevede teorik bir ilme dönüşmüş ve bu sebeple eleştirilere maruz kalmıştır.

---

⁷³ Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 39, 40, 41.

⁷⁴ Durmuş, "Nahiv"; Şevkî Dayf, *El-Medârisü'n-Nahviyye*, 245.

⁷⁵ Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 41.

⁷⁶ Şevkî Dayf, *El-Medârisü'n-Nahviyye*, 245-248.

⁷⁷ Tantâvî, *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*, 157; Durmuş, "Nahiv".

Büveyhîler sonrası Bağdat'ın Moğollar tarafından istila edilmesine (h. 656, m. 1258) kadar olan dönemde artık tek bir ilim merkezinden söz edilememektedir, bilakis dil âlimleri Irak ve etrafı, Mısır, Şam, Endülüs, Kuzey Batı Afrika bölgesi (Mağrîb) gibi geniş bir coğrafyaya dağılmışlardır. Hicri 5. yy. başlarında gramer konularının tamamlanması ile araştırma ve çalışmalar ciddi bir durgunluk dönemine girmiş, aynı yüzyılda medrese eğitiminin başlaması ile gramer çalışmaları yöntem değiştirip kesin kurallara dayalı bir hal almış, ders kitapları ve el kitapları sürecine girilmiştir. İbnü'l-Hacib (ö. 646/1249), İbn Malik (ö. 672/1274) ve İbn Hişam en-Nahvî (ö. 761/1360) gibi âlimler tarafından bu dönemde, günümüze kadar ders kitabı olarak okutulmaya devam edilen, kitaplar yazılmıştır.

Modern dönemde özellikle 18. yy.dan itibaren ise felsefik ve teorik tanımlamalar ve çalışmalarla çok zorlaştırıldığı düşünülen nahvin basitleştirilmesi adına bazı çalışmalar yapılmış, özellikle Mısır'daki devrimden sonra basitleştirme adına büyük atılımlar olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

Muhammed Sûresi

Medenî sûrelerden olan Muhammed sûresi Kur'ân'ın kırk yedinci sûresi olup ismini ikinci ayette geçen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) isminden almaktadır. Otuz sekiz ayetten oluşmakta ve fâsılaları ۱ ve ۴ harfleri olmaktadır. Ana konusunun “Allah yolunda cihat” olması, müminleri cihada teşvik etmesi ayrıca yirminci ayette geçen “kıtâl” kelimesinden ötürü Kıtâl sûresi olarak da adlandırılmaktadır. Sûrede diğer medenî sûreler gibi ahkâm yönüne ağırlık verilmekte ve savaş, esirler, ganimetler ve münafıkların durumları gibi konulara vurgu yapılmaktadır.

Sûrenin temel konusu, savaş belâsından kurtulup barışı devamlı kılabilmek için, barış düşmanlarının savaş gücünü yok edinceye kadar onlarla savaşmaya teşviktir.⁷⁸ Sûrede bu konu çerçevesinde değinilen hususların da şöyle sıralanması mümkündür:

- 1- İman edenler ile etmeyenlerin amellerinin dünya ve ahirette göreceği karşılık ile Allah katında görecekle muamelenin farkları;
- 2- Müminlerin gerektiğinde müşriklere karşı savaşmasının kaçınılmaz olduğu;
- 3- Münafıkların özellikleri ve sergiledikleri davranışlar;
- 4- Dünya hayatının imtihanlarla dolu olduğu gerçeği;
- 5- Müminlerin İslam'ın faydası için gerek malları gerekse canlarıyla çabalamalarının (fedakârlıkta bulunmalarının) gerekliliği.

---

⁷⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/43.

Muhammed sûresi doğrudan Allah’a ve Peygamber’e (s.a.v.) düşmanlık edenlerin durumunu açıklayarak başlar. Bunun peşinden de kâfirler ile müminler arasındaki farkı açıkça ortaya koymak için müminlerin tasviri yapıp çeşitli yönlerden mukayese edilirler. İnkâr edip Allah yolundan alıkoymaya çalışanların amellerinin sonuçsuz kalacağı, müminlerin ise mükâfatlandırılacakları belirtilir. “Allah yolundan saptıranlar” ifadesinde Bedir Muharebesi’ne katılan müşrikler ya da iman edip İslâm dinine girmek isteyenlere engel olan ehl-i kitaptan bahsedildiği söylenir. Bununla beraber bu ayet, inkâr etmekle kalmayıp aynı zamanda İslâm’a girmek isteyenleri engellemek adına gayret gösteren herkesi içine almaktadır.

Ardından İslâm dininin bekası için savaşın kaçınılmaz olduğu durumlarda Müslümanlara kâfirlere savaştan kaçmamaları emredilmekte ve savaşta alınan esirlere nasıl muamele edileceğine değinilmektedir. Dördüncü ayette, “Allah dileseydi, onları bizzat cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor.” buyrularak imanlarında samimi olan Müslümanlar ile olmayanları birbirinden ayırmak için imtihana tabi tutuldukları vurgulanmaktadır. Nitekim Sûrenin otuz birinci ayetinde, “Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihat edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım...” buyrularak da buna tekrar vurgu yapılmaktadır. Allah yolunda öldürülenlerin ise amellerinin asla boşa çıkarılmayacağı ve ebedî olan cennetle ödüllendirilecekleri müjdelanmaktadır. Devamında müminlere zafere giden yolun tarifi yapılmakta ve Allah’ın dinine, O’nun Peygamberi’ne (s.a.v.) yardım ederlerse kendilerine de yardımın ulaşacağı açıklanmaktadır. Dünya hayatının imtihan bağlantısı göz önünde bulundurulduğunda Allah’ın yardımının gelmesi için müminlerin kendi üzerlerine düşeni yapmaları gerektiği açıkça anlaşılmaktadır.

8-12. ayetlerde kâfirlerin Allah’ın indirdiklerinden yüz çevirmeleri sebebiyle cezalandırılacakları bildirilir ve Mekke müşriklerine kendilerinden önceki kavimlerdeki inkârcıların helak edilmesi misal getirilir.

On üçüncü ayette Resul-i Ekrem’in (s.a.v.) yurdundan hicret etmeye mecbur bırakılması anlatılır ve bu durumun daha güçlü inkârcı kavimlerce önceki peygamberler döneminde de yaşatıldığı fakat hepsinin helâk edildiği bildirilir. “Seni yurdundan çıkaran bu şehirden daha güçlü nice şehirleri yok ettik”

meâlindeki on üçüncü âyetin Resûl-i Ekrem'in Mekke'den Medine'ye hicretinin ilk gecesinde nâzil olduğu nakledilmektedir.⁷⁹ Kurtubî'nin sahih olduğunu açıklayarak naklettiği bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'den ayrılmak zorunda kalınca, Sevr mağarası mevkiinde Mekke'ye dönüp bakarak hüzünlenir ve “Ey Mekke! Sen Allah'ın da benim de en çok sevdiğimiz şehirsin. Eğer senin müşriklerden oluşan halkın beni mecbur bırakmış olmasalardı, seni asla terk etmezdim” buyurur. Bunun üzerine bu ayet-i kerîme O'nu (s.a.v.) ve ümmetini teselli mahiyetinde nazil olur.⁸⁰

Sûrenin devamında münafıkların özellikleri açıklanır ve insanlar onların hilelerinden sakındırılır. Yüce Allah, “İstersek şüphesiz onları sana gösteririz de yüzlerindeki işaretlerden kendilerini tanırırsın. Kuşkusuz konuşma tarzlarından sen onları bileceksin.” buyurmuş ve onları açıkça bildirmek yerine onlara tövbe etme fırsatı tanıyarak gizli tutmuştur. Fakat bununla beraber bu ayetin nüzûlünden sonra, yanında herhangi bir münafık konuştuğunda, Râsulullah'ın (s.a.v.) onu mutlaka tanıdığı da aktarılmıştır.⁸¹

Sûrenin son kısmında Müslümanlar üstün durumdayken savaştan kaçmamaları ve barış çağrısında bulunmamaları buyrulur. Otuz altıncı ayette dünya hayatının oyun ve eğlenceden ibaret olduğu bildirilir, çabucak geçip gidiyecek dünya hayatına karşın insanların yaptıkları her şeyin karşılığını göreceği sonsuz ahiret hayatı vardır. İşte geçici olan şey için Allah yolunda savaşmaktan ve ahiret hayatına fayda sağlayacak sevaplardan kaçınmak doğru değildir.

Sûre Allah yolunda harcama yapılmasının öneminden bahsetmenin ardından cihada davetle başladığı gibi, yine Allah yolunda cihada davetle sona erer.

---

⁷⁹ Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Âzîm ve's-Seb'î'l-Mesânî* (Beyrut: Darü'l Kütübî'l İlmiyye, 1994), 13/203.

⁸⁰ Kurtubî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 16/156; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/51.

⁸¹ Kurtubî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 16/166.

SÛRENİN SARF AÇISINDAN İNCELEMESİ

Arap dilinin çok geniş bir dil olması hasebiyle Kur'ân-ı Kerîm, ilk bakışta anlaşılabilen kelimeler barındırmaktadır. İlk dönemlerden beri Kur'ân'ın garîb kelimelerinin incelendiği de tarihi bir gerçektir. Bu çalışma da Muhammed sûresini anlamaya yönelik olduğundan ilk olarak, bu bölümde sarf ilmi ile kelimeler tahlil edilecek, garîb kelimelerin de sözlük bilimi kullanılarak anlamları ortaya konacak, böylece en doğru anlam veya anlamlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

1.1. Besmele

اسم: Besmele dâhilinde hemzesiz yazılan isim (اسم) kelimesinin hemzesi, *vasl hemzesi* olduğundan ötürü düşmüştür.⁸² Nitekim vasl hemzesinin amacı harekesiz, sakın bir harf ile başlayan kelimenin telaffuzunun kolaylaştırılmasıdır. Hemzenin vasl hemzesi olduğuna ise, اسم kelimesinin ism-i tasğîrinin سَمِيّ olması delil olarak gösterilmektedir.⁸³ Nehhâs⁸⁴ bu hemzenin hazf edilmesinin sebebine dair dört görüş olduğunu zikretmektedir. Buna göre Ferrâ bu hemzenin çok kullanım sebebiyle hazf edildiğini düşünmektedir.⁸⁵ Bâ harfinin bu terkipten hiç ayrılmaması sebebiyle hemzenin yazılmadığı görüşünü ise Nehhâs, isim vermeden aktarmaktadır. Ahfeş el-Evsat'a göre hazf sebebi hemzenin, lafzın bir parçası olmamasıdır.⁸⁶ Dördüncü görüşte ise Nehhas sebep olarak, bu kelimenin

---

⁸² Ebû'l-Hasen Saîd el-Belhî Ahfeş el-Evsat, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Dr. Hüda Mahmud Kari'a (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1990), 1/2.

⁸³ Ahfeş el-Evsat, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/2, 3; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbü'hi*, 1/39; Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî Nehhâs, *İ'râbü'l Kur'ân* (Beyrut: Darü'l Kütübi'l 'İlmiyye, 2000), 1/14.

⁸⁴ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî (ö. 338/950) Arap dili ve tefsir âlimi.

⁸⁵ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân (Tefsîru Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân)*, thk. Ahmed Yusuf en-Necâtî vd. (Mısır: Darü'l-Mısriyye li't-Te'lifi ve't-Terceme, ts.), 1/2.

⁸⁶ Bk. Ahfeş el-Evsat, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/2. Ahfeş el-Evsat'ın *Me'âni'l-Kur'ân*'ı incelendiğinde verilen sayfada hemzenin hazfinin sebebi olarak hem çok kullanılması hem de lafzın bir parçası

aslının *سَم* veya *سُم* olarak hemzesiz olduğunu, bu sebeple de burada hemze olmadığını sunduklarını isimsiz olarak nakletmektedir.⁸⁷ Ayrıca bâ harfinin *إِسْم* kelimesine dâhil olduğu terkiplerde *إِسْم* kelimesinin hemzesinin, yalnızca *الله* lafzı celali ile kullanılırken yazılmaması gerektiği konusunda Mushaf kâtipleri arasında ittifak bulunduğu da aktarılmaktadır. *فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ* ayetinde⁸⁸ olduğu gibi başka isimlerle kullanıldığında ise hafzedilmemesi gerekmektedir.⁸⁹ Çoğulu *أَسْمَاء* olan⁹⁰ *إِسْم* kelimesi Zeccâc’a göre yücelik anlamına gelen *السُّمُّوْا سَمَوُ* kelimesinden gelmektedir. Bundan ötürü Zeccâc *بِسْمِ الله* terkinde yüceltme maksat ve manasının da bulunduğunu düşünmektedir.⁹¹

الله: Lafza-i celâlin ortasında bulunan med elifi tahfif için veya çok kullanımdan ötürü düşmektedir. Lafza-i celâlin aslı ilah, tanrı anlamına gelen *إِلَٰه* kelimesi olup daha sonra bu kelimeye tarif elif lâmu eklenmekte ve *إِلَٰلَہ* olmaktadır. Ortadaki hemze hazf edilerek, harekesi öncesindeki lâm harfine aktarılmakta böylece *إِلَٰلَہ* olmaktadır. Son olarak da harekeli iki lâm art arda geldiği için idgam gerçekleşmekte ve *الله* lafza-i celâlesine ulaşılmaktadır. Buradaki hazf ve idgam sebebi ise tazim olmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise lafza-i celâlenin aslı olan *إِلَٰه* kelimesindeki hemze hazf edildikten sonra onun yerine elif lâm takısı tazim maksadı ile bedel olarak getirilmekte ve idgam edilmektedir. Diğer bir görüşte ise lafza-i celâlenin aslı *لَہ* kelimesidir ve yine tazim maksadı ile tarif elif lâmu eklenip idgam edilmektedir.⁹²

الرحمن الرحيم: Allah’ın isimlerinden Rahmân ismi *فعلان* vezninde “rahmet sahibi” anlamında mübalağalı vasıf olmaktadır.⁹³ Allah’tan başkasına

---

olmaması sebeplerinin ayrı ayrı verildiği görülmüştür. Nehhâs ise kitabında Ahfeş’e ait bu görüşlerden sadece ikincisine yer vermiştir.

⁸⁷ Nehhâs, *İ’rabü’l Kur’ân*, 1/14.

⁸⁸ Vâkıa 56/96

⁸⁹ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân (Tefsîru Müşkili İ’râbi’l-Kur’ân)*, 1/1, 2; Ahfeş el-Evsat, *Me’âni’l-Kur’ân*, 1/2; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbü’l*, 1/41.

⁹⁰ Nehhâs, *İ’rabü’l Kur’ân*, 1/14.

⁹¹ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbü’l*, 1/40.

⁹² Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü İ’râbi’l Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1985), 1/67-69; İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, 13/467-470.

⁹³ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbü’l*, 1/43.

kullanılamayacağından ötürü müsennâ veya cemi çekimleri bulunmamaktadır.⁹⁴ Allah'ın Rahîm ismi de فعيل vezninde ve yine “rahmet sahibi” anlamında olup her iki isim de aynı anlama gelmekte ve رحمة aslından türemektedirler. Bunun yanında Rahmân isminde, Rahîm isminde bulunmayan bir mübalağa anlamının bulunduğu yönünde görüş de mevcuttur.⁹⁵ Lafza-i celâleden sonra her iki ismin gelmesi övgü maksatludur.⁹⁶

1.2. İlk Üç Ayet

1.1.1. Birinci Ayet

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَصْلَ أَعْمَالِهِمْ

“İnkâr yolunu seçip Allah yoluna da engel koyanların yapıp ettiklerini O boşa çıkarmıştır.”⁹⁷

صَدُّوا: Ayette نصر bâbından mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Ayet meâlinde “inkâr yolunu seçenler” olarak çevrilmekte olan bu fiilin mastar kalıpları كَفَرُوا, كُفِّرُوا, كُفِّرُوا olarak gelmekte ve “örtme, inkâr etme, nimet bilmeme ve nankörlük etme” anlamlarına gelmektedirler.⁹⁸ Muzari çekimi يَكْفُرُ, ism-i fail çekimi كَافِرٌ, ism-i meful çekimi مَكْفُورٌ, emir-i hazır çekimi de اكْفُرْ olarak gelmektedir.

صَدُّوا: Bu kelime muzaaf bir fiil olup ayette, نصر bâbından; mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıpları صَدَّ, صُدُّوا olarak gelmekte ve “engel olmak, kaçınmak, sakınmak” anlamlarını içermektedir. Muzari çekimi يَصُدُّ, ism-i fail müfred müzekker çekimi صَادٌّ, cemi müzekker çekimi صُدَّادٌ, müfred müennes çekimi صَادَّةٌ ve cemi müennes çekimi صَوَّادٌ ve صُدَّادٌ olarak, emr-i hazır çekimi de صُدَّ ve اصْدُدْ olarak gelmektedir. Muzarisi يَصِدُّ olup

⁹⁴ Nehhâs, *Î'rabü'l Kur'ân*, 1/15.

⁹⁵ Münteceb el-Hemedânî, *El-Ferîd fî Î'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Medine: Darü'z-Zamân, 2006), 1/66, 67.

⁹⁶ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve Î'râbü'h*, 1/43.

⁹⁷ Muhammed 47/1.

⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, “kfr” 5/144-146; Zebîdî, *Tâcü'l- Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “kfr” 14/50-52.

ضرب bâbından gelir ise içerdiği anlam “bağırmak, gürültü koparmak veya çok ve sesli gülmek” olmaktadır.⁹⁹

Cemi olan كَفَرُوا ve صَدُّوا kelimelerinin her biri -diğer bütün cemi müzekker vâvı ile cem‘ edilmiş fiiller gibi- sonlarında yazıda olup okunuşta olmayan bir elif ile yazılmaktadırlar. Bu elifin eklenme sebebi hakkında üç görüş bulunmaktadır. Halil b. Ahmed’e göre bu elif, bu örnekteki gibi zamir olan vâv ile kelimenin aslından olan vâv, birbirine karışmasın diye eklenmiş, eklenen harfin elif olma sebebi ise elifin vâv harfinin mahrecinin sonlarında olmasıdır. Ahfeş el-Evsat’a göre ise söz konusu elif, cemaat vâvı ile atıf vâvı arasındaki olası bir karışıklığı engellemek için eklenmektedir. Ona göre ayetteki gibi cemi bir fiilin ardından atıf harfi olan vâvın gelmesi durumunda elif yazılmaz ise كَفَرُووَصَدَّ gibi yazılacak, ortadaki vâvların atıf harfi zannedilip bir kafa karışıklığının söz konusu olması mümkün olacaktır. Sa‘leb ise bu elifin kelime sonuna eklenen muttasıl ve munfasıl zamirleri ayırmak için eklendiği görüşündedir. Ona göre صَدُّوْهُمْ (onları engellediler) ile صَدُّوا هُمْ (onlar engelledi) örneğindeki gibi durumlar için bu elif eklenmektedir.¹⁰⁰ Ne var ki Nehhâs bu görüşlerden yalnızca ilkinin isabetli olduğunu düşünmektedir.¹⁰¹

أَضَلَّ ضرب bâbından muzaaf bir fiil olan ضَلَّ fiilinin اِفْعَال bâbından çekimi olan bu fiil; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında olmaktadır. Master çekimi اِضْلَال olarak gelmekte ve “yoldan çıkarmak, kaybetmek, boşa çıkarmak”¹⁰² anlamlarına gelmektedir. Muzari çekimi يُضِلُّ, ism-i fail çekimi مُضِلٌّ, ism-i meful çekimi مُضَلٌّ, emr-i hazır çekimi اَضِلَّ ve اَضِلَّ olarak gelmektedir.

1.1.2. İkinci Ayet

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ

⁹⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “sdd” 3/245, 246.

¹⁰⁰ Nehhâs, *I‘rabü'l Kur‘ân*, 4/117.

¹⁰¹ Nehhâs bu görüşlerin tümü ile ilgili kitabında açıklamalar yapmaktadır. Daha fazlası için bk.: Nehhâs, *I‘rabü'l Kur‘ân*, 4/117.

¹⁰² İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “dll” 11/393.

“İman edip salih ameller işleyenlerin ve rablerinden gelmiş bir gerçek olarak Muhammed’e indirilene inananların ise günahlarını affetmiş, durumlarını düzeltmiştir.”¹⁰³

أَمَّنُوا: Ayette “İman edenler” anlamını içermekte olup اِفْعَال bâbından mehmuz bir fiil olarak; mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Kelimenin aslı Cevherî’ye¹⁰⁴ göre اَمَّنْ şeklinde birincisi sakın iki hemze ile olup sakın olan ikinci hemze kural olarak yumuşatılarak elif harfine çevrilmekte ve اَمَّنْ halini almaktadır. Nitekim ikincisi sakın olan iki hemzenin art arda gelmesi durumunda ikinci hemze birinci hemzenin harekesine uygun olan med harfine -bu örnekte olduğu gibi- çevrilir.¹⁰⁵ Mastar kalıbı اِيْمَان olarak gelmekte olup “doğruluğu bildirme, onaylama, tasdik” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁶ Muzari çekimi يُوْمِنُ, ism-i fail çekimi مُؤْمِنٌ, ism-i meful çekimi مُؤْمَنٌ, emr-i hazır çekimi اَمِّنْ olmaktadır. İman kavramı Zeccâc’a göre, Peygamber’in (s.a.v.) getirdiklerine boyun eğilmesi, bunların kalpten kabul edilmesi ve bunların inanarak yapılmasıdır. Ona göre mümin, farzları; malı ve nefsi ile cihat etmeyi kendine bir gereklilik gören ve bundan en ufak bir şüphe duymayan kişidir. Zeccâc bu tanıma dayanak olarak, Hucurât sûresi on beşinci ayeti sunmaktadır.¹⁰⁷ Bu ayeti kerîme: اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

“Müminler ancak, Allah’a ve resulüne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad eden kimselerdir. İçleri dışları bir olanlar işte bunlardır.”¹⁰⁸

عَمِلُوا: Ayette عَمِلَ bâbından mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelen bu fiilin mastar kalıbı عَمَلٌ olup “zorluk içeren iş, oluş, bedenin tümünün

¹⁰³ Muhammed 47/2.

¹⁰⁴ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009’dan önce) *Tâcü’l-luga (Sıhah)* adlı sözlüğüyle tanınan Arap dil âlimi.

¹⁰⁵ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Es-Sıhâh* (Beyrut: Darü’l ‘İlm, 1987), “emn” 5/2071, 2072.

¹⁰⁶ Cevherî, *es-Sıhâh*, “emn” 5/2071; İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “emn” 13/23; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “emn” 34/187.

¹⁰⁷ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân ve İ‘râbüh*, 5/38.

¹⁰⁸ El-Hucurât 49/15.

veya bir bölümünün hareket etmesi, bedenin azaları veya kalp ile söz veya eylem kullanılarak bir oluş ortaya koymak” anlamlarına gelmektedir. Bu tanım kapsamından söz kullanılarak ortaya bir oluş konmasının çıkarıldığı da olmaktadır. Meşakkat içermesinden dolayı fiilden (فعل) daha dar bir anlama sahip olmaktadır.¹⁰⁹ Muzari çekimi يَعْمَلُ, ism-i fail çekimi عَامِلٌ, ism-i meful çekimi مَعْمُولٌ, emr-i hazır çekimi اَعْمَلْ olarak gelmektedir.

نَزَلَ: Ayette تَفْعِيل bâbından نَزَلَ fiilinin تَفْعِيل bâbından çekimi olan bu fiil ayette mazi, meçhul, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıbı تَنْزِيل olan bu fiil “tedrici olarak, parça parça, bölüm bölüm indirmek” anlamına gelmektedir.¹¹⁰ Muzari çekimi يُنَزِّلُ, ism-i fail çekimi مُنَزِّلٌ, ism-i meful çekimi مُنَزَّلٌ ve emr-i hazır çekimi اَنْزِلْ olarak gelmektedir.

كَفَّرَ: Ayette تَفْعِيل bâbından mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmekte ve mealde “...günahlarını affetmiş...” olarak çevrilen bu fiilin mastar kalıbı تَكْفِير olup “örtmek, gizlemek, üzerindeki silahı başka bir elbise ile örtmek, yapılan kötü amelin karşılığında yapılan iyi amel ile örtülmesi” gibi anlamlara gelmektedir.¹¹¹ Meâlde verilen günahların affedilmesi çevirisi ile örtme anlamı arasındaki bağlantı açıktır. Nitekim Allah (c.c.) günahları affettiği zaman onları örter, üzeri örtülen şeyin dışarıdan görülememesi gibi yapılmış olup affedilen günahlar da örtülüp dışarıdan görülemez hale gelmektedir. Muzari çekimi يُكْفِّرُ, ism-i fail çekimi مُكْفِّرٌ, ism-i meful çekimi مُكْفَرٌ, emr-i hazır çekimi كَفِّرْ olarak gelmektedir.

أَصْلَحَ: Ayette اِفْعَال bâbından mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmekte olan bu fiilin hangi bâbtan olduğu ile ilgili kaynaklarda üç görüş aktarılmaktadır. İlk görüşte meşhur kullanım dikkate alınmakta ve نَصَر bâbından olduğunu aktarılmaktadır. İkinci görüşte kıyasa uygun olan kullanım dikkate alınmakta ve فَتَح bâbından olduğu aktarılmaktadır ki bu kullanımın daha fasih olduğu aktarılmıştır. Son görüşte ise حَسَّن bâbından olduğu aktarılmaktadır ki

¹⁰⁹ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “aml” 30/55, 56.

¹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “nzl” 11/656; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “nzl” 30/479.

¹¹¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “kfr” 5/148, 149; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “kfr” 14/54-57.

bu durumda fiil lazımlî (nesne almayan) bir fiil olacaktır.¹¹² Mastar kalıbı إصلاح olup “düzeltmek, onarmak, iyi bir duruma getirmek, yola getirmek, birine veya bir hayvana iyi davranmak”¹¹³ anlamlarına gelmektedir. Muzari çekimi يُصْلِحُ, ism-i fail çekimi مُصْلِحٌ, ism-i meful çekimi مُصْلَحٌ ve emr-i hazır çekimi اَصْلِحْ olarak gelmektedir.

بَال: Verilen meâlde “durum” olarak çevrilmiş olan bu kelime “hâl, durum, vaziyet” anlamlarına gelebildiği gibi “kalp” anlamına da gelebilmektedir.¹¹⁴

1.1.3. Üçüncü Ayet

ذَٰلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ

“Bunun da sebebi şudur ki; inkâr edenler boş şeylerin peşine düşmüşlerdir, iman edenlerse rablerinden gelen gerçeğe uymuşlardır. Allah insanlara kendilerinden örnekleri işte böyle vermektedir.”¹¹⁵

اِتَّبَعُوا: bâbından تَبِعَ fiilinin اِتَّبَعَ bâbından çekimi olan bu fiil ayette iki defa geçmekte ve her ikisinde de mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıbı اتَّبَعَ olup “uymak, takip etmek, açtığı yoldan gitmek” anlamlarına gelmektedir.¹¹⁶ Muzari çekimi يَتَّبِعُ, ism-i fail çekimi مُتَّبِعٌ, ism-i meful çekimi مُتَّبَعٌ, emr-i hazır çekimi اِتَّبِعْ olarak gelmektedir.

يَضْرِبُ: Sülasî mücerred bir fiil olup mazisi ضَرَبَ olarak gelen bu fiil ayette; muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmiştir. Mastar kalıbı ضَرَبَ olarak gelmekte olup “vurmak, yolculuk yapmak, yolculukta acele etmek, açıklamak, örnek vermek, para basmak, yaranın ağrması”¹¹⁷ gibi birçok anlama gelmektedir. Ayette ikincil anlamlarından “örnek vermek” anlamında

¹¹² Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “slh” 6/548.

¹¹³ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “slh” 2/516, 517; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “slh” 6/548.

¹¹⁴ Nehhâs, *İ'rabü'l Kur'ân*, 4/118.

¹¹⁵ Muhammed 47/3.

¹¹⁶ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “tb” 8/27; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “tb” 20/372.

¹¹⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, “drb” 1/168, 169; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “drb” 1/543, 544; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “drb” 3/237, 238.

görüşünün de aktarılması yerinde olacaktır.¹²² Muzari çekimi يُلْقَى, ism-i fail çekimi أَلْقَى,¹²³ ism-i meful çekimleri مُلْقَى ve مُلْقِي,¹²⁴ emr-i hazır çekimi de أَلِّقْ olarak gelmektedir.

أَنْخَنُتُمْ: Ayet meâlinde “çökertmek” olarak çevrilen ve ayette mazi, malum, cemi, müzekker, muhatap sığasıyla gelen أَنْخَنَ fiili اِفْعَال bâbına mensup bir fiil olup özellik olarak kullanıldığı her durumun aşırılığını ve şiddetini bildirir. Buna göre bu ayette, bu fiil sayesinde anlama mübalağa eklenmekte¹²⁵ ve anlam “siz şiddet ile savaşp da düşmanlarınız sizden aldıkları yaralardan dolayı perişan olup kendi elleriyle size teslim olduklarında...” olmaktadır.¹²⁶ تَخَنَ fiili حُسْن bâbından تَخْنُ fiilinin اِفْعَال bâbı çekimi olarak gelmektedir. Mastar kalıbı اسْخَانَ olup “ düşmanı çok yaralayp üstün gelmek, aşırı düşmanlık yapmak, düşmanı çokça öldürmek, şahsı zayıflatmak, yaradan dolayı zayıflamak” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁷ İsm-i fail çekimi تَخِنَ ve تَخْنُ, ism-i meful çekimi تَخُنَ, emr-i hazır çekimi de تَخِنْ olarak gelmektedir.

شَدُّوا: Muzaaf bir fiil olan شَدَّ fiili ayette emr-i hazır, malum, cemi, müzekker sığasında gelmiştir. Arap dilinde bu fiilin muzari çekiminin iki kullanımı ile karşılaşılmaktadır. Hem يَشُدُّ olarak نصر bâbından hem de يَشِدُّ olarak شُدُّو bâbından olacak şekilde kullanımı ile karşılaşılmaktadır. Fiilin شَدَّ ve شُدُّو olmak üzere iki adet mastarı bulunmakta ve “sağlamlaştırma, güçlenme, savaşta üstün olma, koşma, bağlama, maden cevherinin sert olması” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁸ İsm-i fail çekimi شَادَّ, ism-i meful çekimi مَشْدُود, emr-i hazır çekimi de شُدَّ ve أَشَدَّدْ olarak gelmektedir.

¹²² İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “Lky” 15/253, 254; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “Lky” 39/472.

¹²³ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “Lky” 39/474.

¹²⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “Lky” 39/475.

¹²⁵ Nehhâs, *İ'rabü'l Kur'ân*, 4/118.

¹²⁶ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “shn” 13/77; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “shn” 34/327.

¹²⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, “shn” 5/2087; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “shn” 13/77; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “shn” 34/327. (Cevherî bu anlamlardan yalnızca sonuncusunu aktarmıştır.)

¹²⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “şdd” 3/232-234; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “şdd” 8/239-242.

وَتَأْتِ: Bu kelime اِيْتَأَق mastarından türetilmiş bir ism-i mastar olmakta ve “ip gibi bir alet ile bağlama”¹²⁹ anlamına gelmektedir. Buna göre ayette شُدُو emri ile bir araya geldiğinde bu deyişin anlamı “...bağlama işini düzgün yapın, şiddetlice ve sıkıca bağlayın.” olmaktadır.

مَنْ: Ayet meâlinde “bedel alarak bırakma” olarak çevrilmiş olan bu kelime نصر bâbından muzaaf bir fiil olan مَنْ fiilinin mastarıdır. Bu kelime “nimet vermek, ihsanda bulunmak, karşılık beklemeden veya başa kakarak ihsanda bulunma, iyilik yapma, ölümden kurtarma gibi büyük bir yardımda bulunma” gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁰ Ayet bağlamında bu kelimenin, “yüce bir iyilik olarak, karşılık beklemeden esirleri salma”¹³¹ olarak anlaşılması yanlış olmayacaktır. Muzari çekimi يَمُنُّ, ism-i fail çekimi مَانَّ, ism-i meful çekimi مَمْنُنٌ (عليه), emr-i hazır çekimi de اُمْنُنْ olarak gelmektedir.

فِدَاء: فِدَاء fiilinin mastarı olmaktadır. فِدَاء bâbından nâkıs bir fiil olan فِدَى fiilinin mastarı olmaktadır. فِدَاء kelimesi “feda etmek, mal veya ücret karşılığında esirleri salmak veya kurtarmak, esirleri takas etmek” anlamlarına gelmektedir.¹³² Ayet bağlamında değerlendirilecek olursa bu mastarın ayete eklediği anlamın “sizden karşı tarafa esir düşmüş olan Müslümanlar veya para, mal karşılığında elinizdeki esirleri salarsınız.” olarak anlaşılabilir. Muzari çekimi يَفْدِي, ism-i fail çekimi فَادٍ, ism-i meful çekimi مُفْدِي, emr-i hazır çekimi de اِفْدِ olarak gelmektedir.

نَضَعَ: نَضَعَ bâbından misâl bir fiil olan bu fiil ayette muzari, malum, müfred, müennes, gaip sıgasında gelmekte, mastar kalıpları وَضَعَ ve مَوْضُوع olup “elinden bir şeyi atmak, bırakmak, indirmek, bir şeyin miktarını azaltmak, borcu azaltmak, kendini rezil etmek; değerini düşürmek, boyun vurmak” gibi anlamlara

---

¹²⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, “vsk” 4/1563; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “vsk” 10/371; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vsk” 26/450, 451.

¹³⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “mnn” 36/194, 195. Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “mnn” 36/194, 195.

¹³¹ Hemedânî, *El-Ferîd fî l-râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/620.

¹³² Cevherî, *es-Sihâh*, “fda” 6/2453, 2454; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “fda” 15/149-151; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “fda” 39/220-223.

gelmektedir.¹³³ Mazi çekimi وَضَعَ, ism-i fail çekimi وَاضِع, ism-i meful çekimi مَوْضُوع, emr-i hazır çekimi ise ضَعْ olarak gelmektedir.

أَوْزَارَ: Ayette cemi olarak gelmiş olan bu kelime وُزِّر mastarının çoğulu olmakta ise de bu kelimenin müfredi olmayan bir çoğul olduğu görüşü, zayıf da olsa, bulunmaktadır.¹³⁴ Mazi çekimi وَزَّر, muzari çekimi يَزِر olup ضَرَب bâbına mensup olmaktadır. وُزِّر mastarı “ağır yük, günah (ağırlığından dolayı ağır bir yüke benzetilmesi sebebiyle böyle adlandırılmaktadır), silah”¹³⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelimenin ayette şirk, günah anlamı ile veya silah anlamı ile ve yahut da ağır yük anlamı ile gelmiş olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır.¹³⁶ Buna göre ayette kullanım hali olan “حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا” cümlesi bütünüyle değerlendirildiğinde “siz savaş sonucunda müşriklere şirklerini, günahlarını bıraktırana kadar” anlamını verebildiği gibi “siz savaşın sonunu getirip düşmanlarınıza silahlarını bıraktırana kadar” anlamını veya “savaş şehitlerin günahlarını temizleyene kadar”¹³⁷ anlamını da verebilmektedir.

يَشَاء: Sülası mücerred bir fiil olup ecvef ve mehmuzu'l-lam olan bu fiil ayette muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Master kalıpları مَشَاءة, مَشِيئة, مَشِيء olup “dilemek, istemek”¹³⁸ anlamlarına gelmektedir. Mazi çekimi شَاء, ism-i fail çekimi شَاء, ism-i meful çekimi مَشِيء, emr-i hazır çekimi ise شَأْ olarak gelmektedir.

اِنْتَصَرَ: fiilinin اِنْفِعَال bâbından çekimi olan bu fiil ayette mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında kullanılmaktadır. Master kalıbı اِنْتِصَار olup “intikam almak, cezalandırmak, yapılan zulüm sebebiyle cezalandırmak”¹³⁹

¹³³ Cevherî, *es-Sihâh*, “vd’a” 3/1299-1301; İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “vd’a” 8/396, 397; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vd’a” 22/335,336.

¹³⁴ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “vzr” 5/282.

¹³⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “vzr” 5/282; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vzr” 14/358.

¹³⁶ Ferrâ, *Me‘âni'l-Kur‘ân (Tefsîru Müşkili İ‘râbi'l-Kur‘ân)*, 3/57; Zeccâc, *Me‘âni'l-Kur‘ân ve İ‘râbüh*, 5/6; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ‘râbi'l-Kur‘âni'l-Mecîd*, 5/620; İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “vzr” 5/282; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vzr” 14/358.

¹³⁷ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “vzr” 5/282.

¹³⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “şy’e” 1/103.

¹³⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, “nsr” 2/829; İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “nsr” 5/210; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “nsr” 14/231, 232.

anlamına gelmektedir. Muzari çekimi يُنْتَصِر, ism-i fail çekimi مُنْتَصِر, ism-i meful çekimi مُنْتَصِر, emr-i hazır çekimi اِنْتَصِر olarak gelmektedir.

يَنْتَصِرُ نصر bâbından vâv asıllı nâkıs bir fiil olup mazi çekimi بَلَ olarak gelmektedir. Mastar kalıbı olan بَلَّو “sınamak, Allah’ın hayır veya şer ile sinaması, denemek, tecrübe etmek, haber vermek”¹⁴⁰ anlamlarına gelmektedir. Ayette ise “sınamak, denemek” anlamları ile kullanılmaktadır. İsm-i fail çekimi يَبَلَّ ism-i meful çekimi مَبْلُو, emr-i hazır çekimi اَبْلُ olarak gelir.

قُتِلُوا: Âsım kıraatinin Hafs rivayetine göre bu ayette نصر bâbından sülasi mücerred, mazi, meçhul, cemi, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıpları قَتَلَ ve قَتَّلَ olarak gelmekte ve “öldürmek, bilmek, içeceğe su katmak ve lanetlemek” anlamlarına gelmektedir.¹⁴¹ Muzari çekimi يَقْتُل, ism-i fail çekimi قَاتِل, ism-i meful çekimi مَقْتُول ve قَتِيل, emr-i hazır çekimi اَقْتُل olarak gelmektedir. Bu kıraat vechine göre ayete kattığı anlam “Allah yolunda öldürülenlerin...” olmaktadır. Bu ayette bahsedilen vecih haricinde üç kıraat vechi daha bulunmaktadır. Bu vecihlerden ilkine göre قَاتِلُوا olarak okunmakta, bu durumda ayete kattığı anlam “Allah yolunda savaşanların...” olmaktadır. İkinci vechi göre قَتِلُوا olarak تَفْعِيل bâbından mazi, meçhul, cemi, müzekker, gaip sığası ile okunmaktadır, buna göre anlam yine “Allah yolunda öldürülenlerin...” olmakla beraber mübalağa anlamı da içermektedir. Son kıraatte ise قَتَّلُوا olarak malum sığasıyla okunmaktadır, bu durumda ise anlam “Allah yolunda öldürenlerin...” olmaktadır.¹⁴²

1.3.2. Beşinci ve Altıncı Ayet

سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ

¹⁴⁰ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “blâ” 14/83, 84.

¹⁴¹ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, thk. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), “ktl” 5/4710.

¹⁴² Zeccâc, *Me‘âni'l-Kur‘ân ve İ‘râbüh*, 5/7; Ferrâ, *Me‘âni'l-Kur‘ân (Tefsîru Müşkili İ‘râbi'l-Kur‘ân)*, 3/58; Nehhâs, *İ‘rabü'l Kur‘ân*, 4/119; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ‘râbi'l-Kur‘âni'l-Mecîd*, 5/621.

“Ey iman edenler! Allah’a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.”¹⁴⁸

يَنْصُرُ ve تَنْصُرُوا fiilinin muzari çekimlerinden olan bu fiiller ayette ilk olarak muzari, malum, cemi, müzekker, muhatap sığası ile daha sonra ise muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığası ile gelmektedir. Fiilin master kalıpları نَصْرٌ, نُصْرٌ ve نُصْرَةٌ olarak gelmekte¹⁴⁹ ve “yardım etmek, düşmana karşı yardım etmek, kurtarmak, yardımın güzel olanı”¹⁵⁰ anlamlarına gelmektedirler. İsm-i fail çekimleri نَصِرَ, نَصِرٌ ve نَصِيرٌ,¹⁵¹ ism-i meful çekimi مَنْصُورٌ, emr-i hazır çekimi ise أَنْصُرْ olarak gelmektedir.

يُثَبِّتُ: Ayette تَفْعِيل bâbından muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Master çekimi تُثَبِّتُ olup “sabit kılmak, sağlamlaştırmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁵² İsm-i fail çekimi مُثَبِّتٌ, ism-i meful çekimi مُثَبَّتٌ, emr-i hazır çekimi ise ثَبِّتْ olarak gelmektedir.

1.3.4. Sekizinci ve Dokuzuncu Ayet

وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالُهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ

“İnkâr edenlere gelince onların sonu felâkettir, amellerini de Allah boşa çıkarmıştır. Bu onların, Allah’ın indirdiğinden hoşlanmaması sebebiyledir. Allah da onların yaptıklarını sonuçsuz kılmıştır.”¹⁵³

تَعْسًا: Ayette master olarak kullanılan bu kelime ayet meâlinde “sonu felakettir” diye çevrilmektedir. فتح veya علم bâbından olan bu kelime “Helak, ayak kayması, yüzüstü düşmek”¹⁵⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelimenin mazi çekiminin fethâ ile تَعَسَ olarak veya kesrâ ile تَعَسَ olarak kullanıldığı ile ilgili

¹⁴⁸ Muhammed 47/7.

¹⁴⁹ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “nsr” 14/223.

¹⁵⁰ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “nsr” 14/223-225.

¹⁵¹ Cevherî, *es-Sihâh*, “nsr” 2/829; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “nsr” 14/224.

¹⁵² Cevherî, *es-Sihâh*, “sbt” 1/245, 246; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, “sbt” 2/19, 20; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “sbt” 4/472, 473.

¹⁵³ Muhammed 47/8, 9.

¹⁵⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, “t’as” 3/910; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, “t’as” 6/32, 33; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “t’as” 15/481-483.

rivayetler söz konusu olsa da kesrâ ile kullanımının fasih olmadığı aktarılmaktadır.¹⁵⁵ Muzari çekimi يَنْعَسْ, ism-i fail çekimi تَاعَسْ, ism-i meful çekimi مَتَعُوسْ, emr-i hazır çekimi اِتْعَسْ olarak gelmektedir. Bu mastarın ayette geldiği terkip ile yani تَعَسَا لَهُمْ olarak kullanımı beddua olup “Allah helak etsin!” anlamına gelmektedir.¹⁵⁶

أَكْرَهُوا: Ayette علم bâbından mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıpları كَرِهَ, كُرِهَ, كَرَاهِيَةٌ, كَرَاهِيَةٌ olup “sevmemek, hoşlanmamak, zorluk, meşakkat” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁷ Muzari çekimi يَكْرَهُ ism-i fail çekimi كَارِهَ, ism-i meful çekimleri مَكْرُوهٌ ve كَرِيهٌ, emr-i hazır çekimi اِكْرَهُ olarak gelmektedir.

اَنْزَلَ: Ayette نَزَلَ fiilinin اَفْعَالُ bâbından çekimi olan bu fiil ayette mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıbı اَنْزَلَ olup “indirmek, parça parça veya tek seferde indirmek” anlamlarına gelmektedir. Söz konusu اَنْزَلَ kalıbının hem “parça parça indirmek” hem de “tek seferde indirmek” anlamlarını barındırmakta olduğu, اَنْزَلَ kalıbının ise yalnızca “parça parça indirmek” anlamını barındırdığı aktarılmaktadır.¹⁵⁸ Muzari çekimi يَنْزِلُ, ism-i fail çekimi مُنْزِلٌ, ism-i meful çekimi مُنْزَلٌ, emr-i hazır çekimi اَنْزِلْ olarak gelmektedir.

اَحْبَطَ: Ayette اَفْعَالُ fiilinin اَحْبَطَ bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıbı اَحْبَطَ olup “yok saymak, yok etmek, iptal etmek, kişinin amelinin sevabını yok saymak, kişiden yüz çevirmek” anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁹ Muzari çekimi يُحْبِطُ, ism-i fail çekimi مُحْبِطٌ, ism-i meful çekimi مُحْبَطٌ, emr-i hazır çekimi اَحْبِطْ olarak gelmektedir.

---

¹⁵⁵ Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “t‘as” 15/481.

¹⁵⁶ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “t‘as” 6/33; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “t‘as” 15/482.

¹⁵⁷ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “krh” 13/534; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “krh” 36/485.

¹⁵⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “nzi” 11/656; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “nzi” 30/479.

¹⁵⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “hbt” 7/272; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “hbt” 19/193; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsü'l-Basît Fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “hbt” 4/3094.

1.3.5. Onuncu ve On Birinci Ayet

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا
ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ

“Yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmediler mi? Allah onların köklerini kazıdı, bu kâfirleri de benzer sonuçlar beklemektedir. Bu, iman edenlerin yar ve yardımcılarının Allah olmasının, kâfirlerin ise böyle bir yardımcılarının bulunmamasının sonucudur.”¹⁶⁰

ضرب Ayet meâlinde “...dolaşıp...” olarak çevrilen bu fiil ayette يَسِيرُوا bâbından سَارَ fiilinin muzari, malum, cemi, müzekker, gaip sıgasında gelmektedir. Master kalıpları سَيرَ, مَسِيرَ, تَسِيرَ, مَسِيرَةٌ, مَسِيرَةٌ olup “gezme, dolaşmak, gitmek, yol almak, yol kat etmek, gidilen yolun uzaması, kat edilen mesafe, gezdirmek” anlamlarına gelmektedir.¹⁶¹ İsm-i fail çekimi سَارَ olarak gelirken, ism-i meful çekimi hakkında görüş ayrılığı söz konusu olup vâv ile مَسُورَ olarak geldiği veya yâ ile مَسِيرَ olarak geldiği yönünde iki ayrı görüş bulunmaktadır. İsm-i meful kullanımı به رجل مَسِيرَ örneğinde olduğu gibi harfi cer ile olmaktadır.¹⁶² Emr-i hazır çekimi ise سِرْ olarak gelmektedir.

يَنْظُرُوا نصر bâbından sülasi mücerred bir fiil olup ayette muzari, malum, cemi, müzekker, gaip sıgasında gelmektedir. Master kalıpları نَظَرَ, نَظَرَ, مَنَظَرَ, مَنَظَرَةٌ, مَنَظَرَةٌ olarak gelmekte ve “bakmak, görmek, izlemek, düşünmek, bakış”¹⁶³ anlamlarına gelmektedir. Mazi çekimi نَظَرَ, ism-i fail çekimi نَظَرَ, ism-i meful çekimi مَنَظَرٌ ve emr-i hazır çekimi de انْظُرْ olarak gelmektedir.

دَمَّرَ نصر bâbından دَمَرَ fiilinin اِفْعَالَ vezninden çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sıgasında gelmiştir. Master kalıbı تَدْمِيرَ

¹⁶⁰ Muhammed 47/10, 11.

¹⁶¹ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “syr” 4/389; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “syr” 12/115, 116; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsü'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “syr” 2/2041.

¹⁶² İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “syr” 4/389; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “syr” 12/116.

¹⁶³ Cevherî, *es-Sihâh*, “nżr” 2/830-832; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “nżr” 5/215, 216; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “nżr” 14/244, 245.

olarak gelmekte ve “helak etmek” anlamına gelmektedir.¹⁶⁴ Ayet mealinde “kökünü kazıdı” olarak çevrilmektedir. Muzari çekimi يُدَمِّرُ, ism-i fail çekimi مُدَمِّرٌ, ism-i meful çekimi مُدَمَّرٌ, emr-i hazır çekimi اِدْمِرْ olarak gelmektedir.

مَوْلَى: Bu kelime ayette iki yerde geçmekte ve ayet meâlinde “yar ve yardımcılarının” ile “yardımcılarının” olarak çevrilmektedir. “Sahip, köle, azat eden, azat edilen, dost, amcaoğlu gibi akrabalar, komşu, müttefik, baba tarafından gelen erkek akraba ve çocukları, ortak, kız kardeş çocuğu, veli (kişiye bakmakla yükümlü kimse), evliyâ, Allah (c.c.), yardım eden; yardımcı, nimet veren, kendisine nimet verilen, seven, takipçi, kayın akrabalar” olmak üzere yirmi bir ayrı anlama sahiptir. مَوْلَى (mevlâ) kelimesinin sahip olduğu anlamlar türetildiği mastara göre farklılık göstermektedir. Buna göre verilen anlamlardan akrabalık, yardım ve azat etme ile alakalı olanlardan birini taşıdığı durumlarda وَلَايَة mastarından türetilmiş olmaktadır. Yönetim ile alakalı olan anlamlardan birini taşıdığı anda وَلَايَة mastarından, azat eden anlamına geldiğinde وَلَاء, komşuluk ve müttefiklik anlamlarına geldiğinde وَالَى mastarından türetilmiş olmaktadır.¹⁶⁵ Bu bilgiler ışığında ayette geçen مَوْلَى kelimesi وَلَايَة mastarından türetilmiş olmaktadır.

1.3.6. On İkinci Ayet

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ

“Şüphesiz ki Allah, iman eden ve güzel şeyler yapanları, zemininde ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. İnkâr edenlere ise, nimetlerden yararlanırlar, tıpkı hayvanlar gibi yiyip içerler; ebedî kalacakları yer ise cehennemdir.”¹⁶⁶

تَجْرِي: bâbından, nâkıs bir fiil olan جَرَى fiilinin çekimi olup ayette; muzari, malum, müfred, müennes, gaip sıgasında gelmektedir. Mastar kalıpları جَرَى (sadece su için kullanılmaktadır.¹⁶⁷), جَرَاء (sadece at için

¹⁶⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, “dmr” 2/659, 660; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “dmr” 4/291; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “dmr” 11/309.

¹⁶⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vly” 40/243-246.

¹⁶⁶ Muhammed 47/12.

¹⁶⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “crâ” 37/344.

kullanılmaktadır.¹⁶⁸) olarak kullanılmakta ve “sıvıların akması, hızlıca akmak, suyun akması; akma durumu, rüzgârın esmesi, atın akarcasına koşması” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁹ İsm-i fail çekimi جَارٍ, ism-i meful çekimi (اليه) مَجْرِي, emr-i hazır çekimi ise اَجْرٍ olarak gelmektedir.

يَتَمَتَّعُونَ متع fiilinin تَفَعَّلَ bâbından çekimi olan bu fiil ayette muzari, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Meâlde “nimetlerden yararlanır...” olarak çevrilen bu fiilin master kalıbı تَمَتَّعَ olarak gelmekte ve “herhangi bir şeyden yararlanmak, bir şeyi tüketmek ve bir şeyi kullanmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁰ Temettu haccı kavramı da bu asıldan gelmektedir, İslam öncesi hac aylarında umre yapmak doğru görülmemekteyse de İslam buna izin vermektedir. Temettu haccı yapan kişi İslam’ın bu izninden yararlandığı için bu hacca bu isim verilmektedir.¹⁷¹ İsm-i fail çekimi تَمَتَّعَ, ism-i meful çekimi (به) مُتَمَتَّعَ, emr-i hazır çekimi ise تَمَتَّعَ olarak gelmektedir.

يَأْكُلُونَ ve تَأْكُلُ نصر bâbından أَكَلَ fiilinin muzari çekimleri ayette iki defa ayrı sığalarla geçmektedir. İlk geçtiği yerde muzari, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında, ikinci geçtiği yerde ise muzari, malum, müfred, müennes, gaip sığasında gelmektedir. Master kalıpları أَكَلَ ve مَأْكَلٍ olarak gelmekte ve “yeme işi, karın doyurma işi, ağza atılan katı veya yarı katı cisimlerin yutularak mideye ulaştırılma işi” anlamlarına gelmektedir.¹⁷² İsm-i fail çekimi أَكَلَ, ism-i meful çekimi مَأْكُولٍ, emr-i hazır çekimi de كُلْ olarak gelmektedir.

أَنْعَامُ النِّعَم cins isminin cemi sığası olan bu kelime meâlde “hayvan” olarak çevrilmektedir. أَنْعَامُ küçükbaş, büyükbaş hayvanlar ve deve olmak üzere kurbanlık hayvanların tümüne verilen ortak bir cins ismidir. Hem müzekker hem de

¹⁶⁸ Zebîdî, *Tâcü'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “crâ” 37/344.

¹⁶⁹ (Cevherî bu masterların yalnızca ilk ikisinden bahsetmiştir.) Cevherî, *es-Sihâh*, “crâ” 6/2301; İbn Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, “crâ” 14/140; Zebîdî, *Tâcü'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “crâ” 37/344.

¹⁷⁰ Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga*, “mt'a” 2/173.

¹⁷¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, “mt'a” 8/329.

¹⁷² Cevherî, *es-Sihâh*, “ekl” 4/1624; İbn Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, “ekl” 11/19; Zebîdî, *Tâcü'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “ekl” 28/8.

müennes olarak kullanılabilir, bir görüşe göre bunun sebebi ismu cem' olmasıdır.¹⁷³

مَثَوَى ضرب bâbından ثَوَى fiilinin ism-i mekân çekimi olan bu kelime ayette müfred, müzekker sığasında gelmektedir. “Kalma yeri, mekân” anlamlarına gelen bu kelimenin cemi sığası ise مَثَاوِي olarak gelmektedir.¹⁷⁴

1.4. On Üçüncü Ayetten On Dokuzuncu Ayete Kadar Olan Ayetler

1.4.1. On Üçüncü Ayet

وَكَايْنُ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا تَاصِرَ لَهُمْ

“Seni yurdundan çıkmaya mecbur eden beldenden daha güçlü nice beldeler var ki, biz onların halklarını helâk ettik; onlara yardım edecek kimse de yoktu.”¹⁷⁵

أَشَدُّ: Meâlde “daha güçlü” diye çevrilmekte olan bu kelime, güçlü anlamına gelen شديد sıfatının ism-i tafdil sığası olup ayette, kıyaslananlar arasında bir güç farkının söz konusu olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır.

أَخْرَجْتُ نصر bâbından خَرَجَ fiilinin اِفْعَال bâbından çekimi olan bu fiil ayette mazi, malum, müfred, müennes, gaip sığasında kullanılmaktadır. Master kalıpları اُخْرَجَ ve مُخْرَجَ olarak gelmekte ve “çıkarmak” anlamına gelmektedir.¹⁷⁶ Muzari çekimi يُخْرِجُ, ism-i fail çekimi مُخْرِج, ism-i meful çekimi مُخْرَج, emr-i hazır çekimi اُخْرِج olarak gelmektedir.

أَهْلَكْنَا: Bu fiil ayette, اِفْعَال fiilinin هَلَكَ bâbından mazi, malum, nefsi mütekellim maal gayr sığasında gelmektedir. Master kalıbı اِهْلَاك olup “ölme, helak olma, yok olma” anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁷ Muzari çekimi يُهْلِك, ism-i fail çekimi مُهْلِك, ism-i meful çekimi مُهْلَك, emr-i hazır çekimi اِهْلِك olarak gelmektedir.

¹⁷³ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “n‘am” 33/511.

¹⁷⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “şva” 37/306.

¹⁷⁵ Muhammed 47/13.

¹⁷⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, “hrc” 1/309.

¹⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “hlk” 27/399.

1.4.2. On Dördüncü Ayet

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ كَمَن زُيِّنَ لَهُ سَوَاءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ

“Rabbinden gelmiş kesin bir kanıta dayanan kimse, kötü işi kendine güzel gösterilen ve arzularının peşinde giden kimse gibi olur mu hiç?”¹⁷⁸

كَانَ: Nâkise fiillerden biri ve en çok kullanılanı olan, nâkise fiillerin ismiyle bilindiği (kâne ve kardeşleri) كان, ayette mazi, müfred, müzekker sığasıyla kullanılmaktadır. Master kalıpları كَوْنٌ, كَيَانٌ ve كَيْثُونَةٌ olarak gelmekte¹⁷⁹ ve “olmak, meydana gelmek” anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁰ Araplar yâ asıllı olan طَرْتُ, سِرْتُ gibi fiillerde فَعْلُولَةٌ veznindeki masterı kullanıyorsa da bu fiillerle aynı vezinde gelen ve vâv asıllı olan قُلْتُ ve رُضْتُ gibi fiillerde فَعْلُولَةٌ vezninde master kullanılmamaktadır. كان fiili ise bunun istisnalarındandır. Nitekim fiilin aslı كَوْنٌ olarak vâv asıllı iken كَيْثُونَةٌ masterı yâ asıllı gibi gelmektedir. Bu kullanımın diğer istisnaları دَامَ fiilinin masterı olan دَيْمُومَةٌ هُوَاع kelimesinden master olan هَيَّيْعُوعَةٌ ve سَادَ fiilinin masterı olan سَيِّدُودَةٌ masterları olmaktadır. Bu kullanım ise فَعْلُولَةٌ veznindeki masterların çoğunlukla yâ asıllı gelmeleri ve yâ harfi ile vâv harfinin mahreçlerinin yakınlığı sebebiyle mümkün olmaktadır. Verilen bu görüşün yanı sıra Halil b. Ahmed’in bu konuda farklı bir görüşte olduğuna da değinilmelidir. Ona göre كَيْثُونَةٌ masterının aslı كَيْثُونَةٌ olarak vâvlı olmaktadır. Yâ ve vâv harfleri birincisi sakın olacak şekilde art arda geldiklerinden dolayı aslı هَوْنٌ olan هَانَ fiilinden هَيْنٌ yapıldığı gibi كَيْثُونَةٌ kelimesindeki vâv, yâ harfine çevrilip idgam edilmekte ve كَيْثُونَةٌ yapılmakta daha sonra ise tahfif edilerek كَيْثُونَةٌ elde edilmektedir. Ferrâ ise bu iki görüşe değindikten sonra ilkinin tercih ettiğini aktarmaktadır.¹⁸¹ Muzari çekimi يَكُونُ, ism-i fail çekimi كَانِ, emr-i hazır çekimi كُنْ olarak gelmekte, nâkise fiillerden olduğundan ötürü diğer çekimleri bulunmamaktadır. Bu fiil ve kardeşlerine nâkise fiiller denmesinin sebebi diğer fiillerin sahip olduğu tüm çekimlere sahip olmamaları olmaktadır.

¹⁷⁸ Muhammed 47/14.

¹⁷⁹ Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “kvn” 36/69, 74.

¹⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “kvn” 13/363, 364; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “kvn” 36/69.

¹⁸¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “kvn” 13/363, 364; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “kvn” 36/69, 70.

رُزِينَ bâbından olan رَانَ fiilinin تَفْعِيل bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, meçhul, müfred, müzekker, gaip sıgasında gelmektedir. Meâlde “...güzel gösterilen...” olarak çevrilmektedir. Mastar kalıbı تَزِين olarak gelmekte ve “güzelleştirmek, süslemek, giyinip kuşanmak, güzel ve/veya süslü göstermek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸² Muzari çekimi يُزِين, ism-i fail çekimi مُزِين, ism-i meful çekimi مُرِين, emr-i hazır çekimi de رِزِينَ olarak gelmektedir.

أَهْوَاء: Ayette هوى kelimesinin çoğulu olarak gelmekte olan bu kelime “nefsin -genelde şer yönünde olan- arzu ve istekleri, aşk, kişinin bir şeye karşı kalbini ele geçiren sevgi” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸³

1.4.3. On Beşinci Ayet

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ

“Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzülmüş bal ırmakları bulunan bir bahçe. Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur, üstelik rablerinden bir de bağışlama lutfu. Şimdi bunlar, ateşte devamlı kalan, bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç?”¹⁸⁴

وَعْدَ fiili ayette mazi, meçhul, müfred, müzekker, gaip sıgasında gelmektedir. Mastar kalıpları وَعَدَ, وَعْدٌ, مَوْعِدٌ, مَوْعِدَةٌ olmakta ve “hayır veya şer vaat etmek, söz vermek” anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁵ Bunlardan وَعَدَ ve وَعْدٌ mastarları hem isim hem de mastar olarak kullanılmaktadırlar.¹⁸⁶ Ayrıca مَوْعِدٌ mastarları çoğul çekimleri olan mastarlar

¹⁸² Cevherî, *es-Sihâh*, “zyn” 5/2132, 2133; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “zyn” 13/201-203; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “zyn” 35/161-163.

¹⁸³ Cevherî, *es-Sihâh*, “hvâ” 6/2537; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “hvâ” 15/372; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “hvâ” 40/326.

¹⁸⁴ Muhammed 47/15.

¹⁸⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, “v'ad” 2/551, 552; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “v'ad” 3/461, 462; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “v'ad” 9/303, 304.

¹⁸⁶ Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga*, “v'ad” 3/85.

olmakta, bu çekimler ise sırasıyla وُعُود ve مَوَاعِيد olarak gelmektedir.¹⁸⁷ Ayette, meçhul sığasıyla kullanıldığından “vaat edilen...” anlamına gelmektedir. Muzari çekimi يُوعِدُ, ism-i fail çekimi وَاعِد, ism-i meful çekimi مَوْعُود, emr-i hazır çekimi اَعِدْ olarak gelmektedir.

أَسِن: Ayet meâlinde “doğal nitelikleri bozulmamış” olarak çevrilmiş olan bu kelime, mehmuz bir fiil olup ayette, ضرب veya نصر bâbından أَسَن fiilinin ism-i fail, müfred, müzekker sığasında gelmektedir. Bu fiilin mastar kalıpları أَسْن ve أُسُون olarak gelmekte ve “suyun kokusunun değişmesi” anlamına gelmektedir.¹⁸⁸ Ayette olumsuz bir sığa ile kullanıldığından anlamı “doğal niteliklerinden biri olan kokusu değişmeyen...” olmaktadır.

لَمْ يَتَغَيَّرْ: Ayette تَفَعَّل bâbından muzari, malum, cehdi mutlak, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmekte olan bu fiilin sülasi mücerred kullanımı bulunmamaktadır.¹⁸⁹ Mastar kalıbı تَغَيَّر olarak gelmekte ve “değişim, başkalaşım, bir durumdan başka bir duruma geçme” anlamlarına gelmektedir.¹⁹⁰ Mazi çekimi تَغَيَّرَ, ism-i fail çekimi مُتَغَيَّر olarak gelmekte, ism-i meful çekimi مُتَغَيَّر (به) olarak gelmektedir.

لَذَّة: Bu kelime ile ilgili iki görüş söz konusudur. İlk görüş لَذَّ kelimesinin müennes sığası olmasıdır. Buna göre لَذَّ kelimesi عَلِم bâbından لَذَّ fiilinin, فَعِيل vezinde ism-i faili olarak kullanılan لَذِيذ kelimesi yerine kullanılmaktadır. İkinci görüş ise bu kelimenin لَذَّ fiilinin mastar kalıbı olmasıdır. Ayette ise bu mastar ile خَمْر kelimesi vasfedilmektedir. Bu durumda takdiri لذّة olmaktadır.¹⁹¹ Her iki durumda da “lezzet sahibi, lezzetli” anlamına gelmektedir.

مُصَفَّى: نصر bâbından صَفَّا fiilinin تَفَعَّل bâbından çekimi olan bu kelime ayette; ism-i meful, müfred, müzekker sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı تَصْفِيَّة

¹⁸⁷ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “v'ad” 3/461, 462.

¹⁸⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “esn” 34/176.

¹⁸⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “gyr” 5/40; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “gyr” 13/287.

¹⁹⁰ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “gyr” 5/40; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “gyr” 13/286, 287.

¹⁹¹ Hemedânî, *El-Ferîd fî I'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/625; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “lzz” 3/507; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “lzz” 9/468.

olarak gelmekte ve “süzmek, arındırmak, arıtmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁹² Buna göre ayette “süzülmüş bal” anlamını vermektedir. Mazi çekimi صَفَّى, muzari çekimi يُصَفِّي, ism-i fail çekimi مُصَفِّ, emr-i hazır çekimi ise صَفِّ olarak gelmektedir.

مَغْفِرَةٌ: Bu kelime ayette غَفَرَ bâbından غَفَّر fiilinin mastar kalıbı olarak gelmekte ve “örtmek; Allah’ın kulunun günahını örtmesi, bağışlaması” anlamlarına gelmektedir.¹⁹³ غَفَّر ve غَفِير, غُفِّر, غُفْرَان, غُفْرَةٌ, غَفَّرَ ve غَفَّرَ fiilinin diğer mastar kalıplarıdır. Muzari çekimi يَغْفِر, ism-i fail çekimi غَافِر ve غَافِر, ism-i meful çekimi مَغْفُور, emr-i hazır çekimi اِغْفِر olarak gelmektedir. Allah’ın isimlerinden olan غفور ve غفار isimleri de bu fiilin ism-i fail mübalağa çekimleridir.¹⁹⁴

خَالِدٌ: Bu kelime ayette خَلَد fiilinin ism-i fail çekimi olan bu kelime ayette; müfred, müzekker sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıpları خُلِد ve خُلُود olup “kalıcı olmak, sonsuza kadar devam etmek, bir eve yerleşip çıkmamak, yaşlanıp yaşlılık emareleri göstermemek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹⁵ خُلِد aynı zamanda cennetin isimlerindendir.¹⁹⁶ Muzari çekimi يَخْلُد, ism-i meful çekimi (اليه) مَخْلُود, emr-i hazır çekimi ise اُخْلُد olarak gelmektedir.

سَفَّوْا: Bu kelime ayette سَفَّى fiilinin meçhul sığası olan bu fiil ayette; mazi, meçhul, cemî, müzekker, gaip sığası ile gelmekte ve meâlde “içirilen” olarak çevrilmektedir. Nâkıs bir fiil olup mastar kalıbı سَفَّى olmakta ve “su içirmek, sulamak” anlamlarına gelmektedir.¹⁹⁷ Muzari çekimi يُسَفِّي, ism-i fail çekimi سَاقٍ, ism-i meful çekimleri مَسْقِي ve مَسْقِي, ¹⁹⁸ emr-i hazır çekimi de اسْقِ olarak gelmektedir.

¹⁹² İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “sfâ” 14/462.

¹⁹³ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “ğfr” 5/25; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “ğfr” 13/247.

¹⁹⁴ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “ğfr” 5/25; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “ğfr” 13/247.

¹⁹⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, “hld” 2/469; İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “hld” 3/164; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “hld” 8/63.

¹⁹⁶ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “hld” 3/164.

¹⁹⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “şkâ” 38/289.

¹⁹⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “şkâ” 38/290.

قَطَعَ bâbından fiilinin تَفْعِيل bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Master kalıbı تَقْطِيع olup “çokça kesmek; parça parça etmek, biçilen elbisenin bedene uyması, şiir vezn etmek, karnın sancılanması, atın yarışta diğer atları geçmesi, azap etmek, şaraba su katmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁹⁹ Fiil تَفْعِيل bâbından çekimlendiğinde bâb özelliği olarak sülasi mücerred çekiminin içerdiği anlama çokluk anlamı eklenmektedir.²⁰⁰ Muzari çekimi يُقَطِّع, ism-i fail çekimi مُقَطِّع, ism-i meful çekimi مُقَطَّع, emr-i hazır çekimi ise قَطِّع olarak gelmektedir.

أَمْعَاء: Ayette cemi sığasıyla gelmekte olan bu kelime مَعَى kelimesinin çoğulu olup “bağırsaklar” anlamına gelmektedir.²⁰¹

1.4.4. On Altıncı ve On Yedinci Ayet

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنِذَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاتَّبَعُوا تَقْوِيَهُمْ

“İçlerinden sana kulak verenler de var. Nihayet senin huzurundan ayrılınca, bilgi sahiplerine, “Biraz önce ne söyledi?” diye sorarlar. İşte Allah bunların kalplerini mühürlemiştir, arzularının peşine takılıp gitmektedirler. Doğru yolu bulanlara gelince Allah onların bu yolda devam etmelerini sağlar ve kendilerine takvâ şuurunu bahşeder.”²⁰²

يَسْتَمِعُ: Ayette muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmekte olan bu fiil, علم bâbından سَمِعَ fiilinin استفعال bâbından muzari çekimidir. Master kalıbı اسْتِمَاع olarak gelmekte ve “dinlemek, kulak vermek” anlamlarına gelmektedir.²⁰³ Mazi çekimi اسْتَمَعَ, ism-i fail çekimi مُسْتَمِع, ism-i meful çekimi مُسْتَمَّع, emr-i hazır çekimi ise اسْتَمِعَ olarak gelmektedir.

¹⁹⁹ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu 'l-Basît Fî Tercemeti 'l-Kâmûsi 'l-Muhît*, “kṭ” 4/3471.

²⁰⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, “ḳṭ’a” 3/1268; İbn Manzur, *Lisanü 'l-'Arab*, “ḳṭ’a” 8/276.

²⁰¹ Cevherî, *es-Sihâh*, “m’â” 6/2495; İbn Manzur, *Lisanü 'l-'Arab*, “m’â” 15/287; Zebîdî, *Tâcü 'l-'Arûs min Cevâhiri 'l-Kâmûs*, “m’â” 39/545.

²⁰² Muhammed 47/16, 17.

²⁰³ Cevherî, *es-Sihâh*, “sm’” 3/1232; İbn Manzur, *Lisanü 'l-'Arab*, “sm’” 8/162; Zebîdî, *Tâcü 'l-'Arûs min Cevâhiri 'l-Kâmûs*, “sm’” 21/235.

خَرَجُوا نصر bâbından lazımi bir fiil olan bu fiil ayette; mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıpları مَخْرَج, خُرُوج olup “çıkarmak, mekândan ayrılmak, bulunulan mekânı terk etmek” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁴ Bu mastarlardan ikincisi mimli bir mastar olup hem mastar hem de ism-i zaman ve ism-i mekân olarak kullanılmaktadır.²⁰⁵ Muzari çekimi يَخْرُج, ism-i fail çekimleri خَارِج ve خُرُوج,²⁰⁶ ism-i meful çekimi مَخْرُوج, emr-i hazır çekimi ise اُخْرِج olarak gelmektedir.

قَالُوا نصر bâbından vâv asıllı ecvef bir fiil olup ayette; mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıpları مَقَال, قَوْلَة, قَوْل ve مَقَالَة olup²⁰⁷ “söylemek, konuşmak, demek” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁸ Muzari çekimi يَقُول, ism-i fail çekimi قَائِل, ism-i meful çekimi مَقُول, emr-i hazır çekimi de قُل olarak gelmektedir.

أُوتُوا Ayette ضرب bâbından أُتِيَ fiilinin اِفْعَال bâbından çekimi olarak mazi, meçhul, cemi, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mehmuzu’l-fâ ve nâkıs bir fiildir. Malum çekimi ise يُؤْتِي olarak gelmektedir. Fiilin mastar kalıbı اِيْتَاء olmakta ve “getirmek, vermek” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁹ Ayette أُوتُوا الْعِلْمُ olarak meçhul sığa ile kullanıldığından anlamı “ilim verilenler...” olmaktadır. Muzari çekimi يُؤْتِي, ism-i fail çekimi مُؤْتِي, ism-i meful çekimi مُؤْتَى, emr-i hazır çekimi ise اُتِ olarak gelmektedir.

اِنْفَاء Ayette ism-i fail,²¹⁰ müfred sığasında kullanılmış bu kelimenin lafız ve manasına uygun sülasi mücerred bir fiil bulunmamaktadır.²¹¹ Bu kelime “biraz önce, az önce, konuşma vaktinden hemen önce” anlamlarına gelmektedir.²¹²

²⁰⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, “hrc” 1/309; İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “hrc” 2/249; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “hrc” 5/508.

²⁰⁵ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “hrc” 5/508.

²⁰⁶ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “hrc” 5/508.

²⁰⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, “kvl” 5/1806.

²⁰⁸ İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “kvl” 11/572; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “kvl” 30/292.

²⁰⁹ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “etâ” 37/33, 34.

²¹⁰ Zebîdî bu kelimeyi سالف ve صاحب kelimelerine benzetmiştir. Bu benzetmeden ism-i fail olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “enf” 23/43.

²¹¹ Hemedânî, *El-Ferîd fî İ’râbi’l-Kur’âni’l-Mecîd*, 5/627.

²¹² Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbü’l-‘Arûs*, 5/10.

طَبَعَ bâbından sülasi mücerred bir fiil olup ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Bu fiil meâlde “... mühürlemiştir...” olarak çevrilmiştir. Mastar kalıbı طَبَعَ olup “Allah’ın belli bir tabiat üzere yaratması, baskı yapmak, mühürlemek, damgalamak” gibi anlamlara gelmektedir.²¹³ Muzari çekimi يَطْبَعُ, ism-i fail çekimi طَابِعٌ, ism-i meful çekimi مَطْبُوعٌ, emr-i hazır çekimi ise اِطْبَعْ olarak gelmektedir.

أَهْوَاءُ: Ayette هوى kelimesinin çoğulu olarak gelen bu kelime “nefsin - genelde şer yönünde olan- arzu ve istekleri, aşk, kişinin bir şeye karşı kalbini ele geçiren sevgi” gibi anlamlara gelmektedir.²¹⁴

اِهْتَدَوْا fiilinin²¹⁵ اِهْتَدَى bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıbı اِهْتَدَى olup “doğru yola delalet edenin tarifini kabul edip doğru yolu bulmak, hidayette olmak, doğru yolda olmak” anlamlarına gelmektedir.²¹⁶ Bu fiil mensubu olduğu bâb sebebiyle mutava’a (dönüşlülük) anlamı taşıyabilmektedir. Mutava’a, yapılan bir fiilin karşı tarafta karşılık bulması sonucunda fiilin muhatabı olan kişinin o fiile uygun davranmasıdır. Bu fiil özelinde değerlendirilecek olursa فَاهْتَدَى örneğinde anlam “ona doğru yolu gösterdi o da doğru yolu buldu.” olmakta, böylece هَدَاه fiilinin muhatabı doğru yolu, yolun ona gösterilmesi sonucu bulmuş olmaktadır. Bu fiilin mutava’a anlamı taşıyamaması da mümkün olmakta, bu durumda doğru yol fail tarafından bulunmuş olmaktadır.²¹⁷ Muzari çekimi يَهْدِي veya يَهْدِي, ism-i fail çekimi مُهْتَدٍ, ism-i meful çekimi مُهْتَدًى, emr-i hazır çekimi ise اِهْتَدِ olarak gelmektedir.

رَزَادَ bâbından ecvef bir fiil olup ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıpları رَزَيْدٌ, رَزِيدٌ ve رَزِيدَانٌ

²¹³ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “ṭb” 21/438.

²¹⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, “hvâ” 6/2537; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, “hvâ” 15/372; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “hvâ” 40/326.

²¹⁵ Bu fiil bu çalışmada daha önce سَيَّهَدِي başlığı altında incelenmiştir, bk. s. 40.

²¹⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, “hdâ” 6/2533; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, “hdâ” 15/354; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “hdâ” 40/283.

²¹⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Okÿânûsu’l-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, “hdy” 6/6047.

²¹⁸ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “hdâ” 40/284.

olup,²¹⁹ “artmak, çoğalmak, artırmak, çoğaltmak” anlamlarına gelmektedir.²²⁰ Muzari çekimi يَزِيد, ism-i fail çekimi زَادَ, ism-i meful çekimi يَزِيد, emr-i hazır çekimi ise زِدْ olarak gelmektedir.

هُدًى bâbından, nâkıs bir fiil olan هَدَى fiilinin mastar kalıbı olup “doğru yola iletmek, yol göstermek” anlamlarına gelmektedir.²²¹ Ayette kullanıldığı terkip olan هَدَى زَادَهُمْ terkinin “onların hidayetini artırdı” olarak çevirilmesi mümkündür.

أَتَى fiilinin مَآسَر bâbından ضرب bâbından مَآسَر bir fiil olup هَدَى fiilinin mastar kalıbı olup “getirmek, vermek” anlamlarına gelmektedir.²²² Ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı إِيْتَاء olup “getirmek, vermek” anlamlarına gelmektedir.²²³

تَقْوًى Bu kelime, ضَرْب bâbından وَقَّى fiilinin مَآسَر bâbından çekimi olan تَقْوًى fiilinden türetilmiş bir isimdir ve “sakinmek” anlamına gelmektedir.²²⁴ تَقْوًى kelimesinin aslı تَقْوًى olup tâ harfî vâv harfinden, vâv ise yâ harfinden maktûb olmaktadır. وَقَّى fiili إِفْعَلْ veznine çekimlenirken başındaki vâv harfî öncesinin kesreli olması sebebi ile yâ harfine kalb edilmiş, daha kolay telaffuz edilebilmesi ve tâ harfî ile yâ harfinin mahreçlerinin de yakın olması sebebiyle tâ harfine kalb edilip idgam edilmiş, اِوْتَقَى iken اِتَّقَى olmuştur. تَقْوًى kelimesinin ise sondan bir önceki harfî yâ olsa da sıfatlar ve isimler arasında bir fark olması için vâv harfine kalb edilmiştir.²²⁵

1.4.5. On Sekizinci Ayet

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَلَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرُهُمْ

²¹⁹ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânusu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “zyd” 2/1448.

²²⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, “zyd” 2/481; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “zyd” 3/198, 199; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “zyd” 8/155.

²²¹ Cevherî, *es-Sihâh*, “hda” 6/2533; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “hda” 15/353, 354; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “hda” 40/283-285.

²²² Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “etâ” 37/33, 34.

²²³ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânusu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “vky” 6/6038.

²²⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vky” 40/229.

“Onlar (yola gelmek için) kıyamet vaktinin ansızın gelivermesini mi bekliyorlar? Halbuki onun alâmetleri geldi. O gelip çatınca akıllarını başlarına devşirmeleri neye yarar?”²²⁵

تَأْتِي bâbından mehmuzu'l-fâ ve nâkıs bir fiil olan آتَى fiilinin muzari çekimi olup ayette; muzari, malum, müfred, müennes, gaip sığasıyla gelmiştir. Master kalıpları آتَى, إِيَّانَ, إِيَّانَةَ ve مَأْتَاةً olmakta ve “gelmek, ulaşmak, varmak” anlamlarına gelmektedir.²²⁶ İsm-i fail çekimi آتَى, ism-i meful çekimi مَأْتَى, emr-i hazır çekimi ise آتِ olarak gelmektedir.

بَعَثَ bâbından بَعَثَ fiilinin master kalıbı olan bu kelime ayette müfred sığasıyla gelmekte ve “beklenmedik bir sırada, aniden, ansızın, birdenbire” anlamlarına gelmektedir.²²⁷ Muzari çekimi يَبْعَثُ, ism-i fail çekimi بَاعَثَ, ism-i meful çekimi مَبْعُوثٌ olarak gelmektedir.

جَاءَ ve جَاءَتْ bâbından mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla sonra da mazi, malum, müfred, müennes, gaip sığasıyla gelmektedir. Ecvef ve mehmuzu'l-lâm bir fiil olup master kalıpları جَاءَ ve جِيئةً olmakta ve “gelmek” anlamına gelmektedir. مَجِيءٌ mastarı bu fiilin mastarı olarak kullanılıyor olsa da bu kullanım şâz (kural dışı) bir kullanımdır. Nitekim ضرب bâbının mastarının, kıyasa göre, مَفْعَلٌ vezninde üstünlü olarak gelmesi gerekmektedir. Gel gelelim ki söz konusu master kesrâlî olarak gelmekte bu sebeple de bu kullanım şâz olmaktadır.²²⁸ Muzari çekimi يَجِيءُ, ism-i fail çekimleri جِيءَ ve جِيءَتْ, ism-i meful çekimi مَجِيءٌ, emr-i hazır çekimi de جِئْ olarak kullanılmaktadır.

أَشْرَاطُ: Bu kelime “alâmet” anlamına gelen الشَّرْطُ kelimesinin cemi sığası olup ayette أَشْرَاطُهَا olarak geçmekte ve bu kullanım “...onun alâmetleri...”

²²⁵ Muhammed 47/18.

²²⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “ety” 37/36.

²²⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, “bğt” 1/243, 244; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “bğt” 2/10, 11; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “bğt” 4/445.

²²⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, “cy'e” 1/42; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “cy'e” 1/182.

²²⁹ Mütercim Âsım Efendi, *Okyanûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “cy'e” 1/144.

anlamına gelmekte,²³⁰ ayetin öncesinden de buradaki kastın kıyamet alâmetleri olduğu anlaşılmaktadır.

1.4.6. On Dokuzuncu Ayet

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثُوكُمْ

“Bil ki, Allah’tan başka tanrı yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah’tan af dile. Ne yapacağınızı ve yerinizin neresi olacağını Allah bilir.”²³¹

يَعْلَمُ ve اعْلَمْ: Bu fiiller عَلِمَ fiilinin emr-i hazır ve muzari sığaları olup ayette ilk olarak; emr-i hazır, malum, müfred, müzekker, muhatap sığasıyla daha sonra ise muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı عَلِمَ olup ve “bilmek, öğrenmek; tam anlamıyla bilmek, öğrenmek” anlamlarına gelmektedir.²³² İsm-i fail çekimleri عَالِم ve عَلِيم, ism-i meful çekimi ise مَعْلُوم olarak gelmektedir.

اسْتَغْفَرَ: اسْتَغْفَرَ fiilinin اسْتَفْعَالَ bâbından emr-i hazır çekimi olan bu fiil ayette emr-i hazır, malum, müfred, müzekker, muhatap sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı اسْتَغْفَرَ olup “Allah’tan mağfiret, bağışlanma, günahların affını dilemek; istiğfar etmek” anlamlarına gelmektedir. Bu fiil ayette de kullanıldığı üzere harfî cer ile müteaddi yapılabildiği gibi اسْتَغْفَرَ اللَّهُ ذَنْبَهُ örneğinde olduğu gibi harfî cer olmadan da müteaddi olarak kullanılabilmektedir.²³³ Mazi çekimi اسْتَغْفَرَ, muzari çekimi يَسْتَغْفِرُ, ism-i fail çekimi مُسْتَغْفِر, ism-i meful çekimi مُسْتَغْفَر olarak gelmektedir.

مُتَقَلَّبٌ: مُتَقَلَّبٌ fiilinin تَقَلَّبَ bâbından ism-i meful çekimi olup ayette; müfred, müzekker sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı تَقَلَّبٌ olmakta ve “dönüşmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek, değişmek, dilediği gibi

²³⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, “şrt” 3/1136.

²³¹ Muhammed 47/19.

²³² Cevherî, *es-Sihâh*, “‘alm” 5/1990; Zebîdî, *Tâcû’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “‘alm” 33/126, 127.

²³³ Cevherî, *es-Sihâh*, “ğfr” 2/771; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, “ğfr” 5/26; Zebîdî, *Tâcû’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “ğfr” 13/247.

tasarruf etmek, nimet içerisinde yaşamak, alt üst olmak, ters dönmek” anlamlarına gelmektedir.²³⁴ Meâlde “Ne yapacağınızı...” olarak çevrilmekte olan bu kelimenin ayet dâhilinde bu anlamların birden fazlasına haiz olduğunun kabul edilmesi yanlış olmayacaktır. Buna göre ayetin “yapıp etmekte olduğunuz her şeyi, hayatınızın her değişimini bilir” anlamını içerdiğinin söylenmesi mümkün olmaktadır.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَىٰ لَهُمْ²³⁵

1.5. Yirminci Ayetten Yirmi Dördüncü Ayete Kadar Olan Ayetler

1.5.1. Yirminci Ayet

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَىٰ لَهُمْ

“İman edenler “Keşke bir sûre inse!” derler. Açık ve kesin hükümlü bir sûre indiğinde ve içinde savaştan söz edildiğinde, kalplerinde çürüklük bulunanların sana, ölüm korkusu yüzünden baygınlık geçirmiş kimseler gibi baktığını görürsün; zaten o da başlarına geldi gelecek!”²³⁶

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَىٰ لَهُمْ

اُنْزِلَتْ bâbından نَزَلَ fiilinin اَفْعَال bâbından mazi çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, müfred, müennes, gaibe sığasında gelmektedir. Master kalıpları اِنْزَالَ ve اُنْزَلَ olmakta²³⁷ ve “indirmek, vermek, yerine koymak” anlamlarına gelmektedir.²³⁸ اِنْزَالَ ile اُنْزَلَ masterlarının her biri indirmek anlamına gelmektedir. Bununla beraber bu iki bâbın Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımlarında bir farklılık bulunduğu görüşü de mevcuttur. Bu görüşe göre اُنْزَلَ mastarı ve türevlerinin kullanıldığı yerde parça parça, tedricen indirilme kastedilmekte, اِنْزَالَ

²³⁴ İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “qlb” 1/685, 686; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “qlb” 4/75.

²³⁵ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “sva” 37/306.

²³⁶ Muhammed 47/20.

²³⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu’l-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, “nzi” 5/4785.

²³⁸ İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “nzi” 11/656; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “nzi” 30/478, 479.

mastarı ve türevlerinin kullanıldığı yerde ise hem tadrîcen hem de tek seferde indirilme kastedilebilmektedir. Böylece اِنْزَالَ bâbı daha geniş kapsamlı olmaktadır. Bu ayette de ilk olarak نَزَلْتُ daha sonra ise اُنْزِلْتُ gelmektedir. Bu görüşü bu ayete uyguladığımızda ayetten, münafıkların savaş ile ilgili hükümler parça parça indirilirken daha fazlasının indirilmesini istediklerinin, kendilerine net bir savaşma emri geldiğinde ise korkudan baygınlık geçirmiş gibi göründüklerinin anlaşılması mümkün olmaktadır.²³⁹

مُحْكَمَة: نصر bâbından حَكَمَ fiilinin ism-i meful çekimi olan bu kelime ayette; müfred, müennes sığasıyla gelmekte ve “içerisinde ihtilaf ve çelişki bulundurmayan, açık ve kesin hükümlü” anlamlarına gelmektedir.²⁴⁰ Master kalıpları حُكْم ve حُكُومَة olarak gelmekte, “karar ve hüküm vermek, yargılamak, egemen olmak” gibi anlamlara gelmektedir.²⁴¹ Muzari çekimi يَحْكُم ism-i fail çekimi حَاكِم, emr-i hazır çekimi ise اُحْكُم olarak gelmektedir.

ذَكَرَ: Ayette mazi, meçhul, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelen bu fiil نصر bâbından ذَكَرَ fiilinin meçhul sığasıdır. Master kalıpları ذَكَرَ, ذَكَرَ ve ذَكَرَ olarak gelmekte ve “hatırlamak, akılda tutmak, zikretmek, söylemek, anmak” anlamlarına gelmektedir.²⁴² Muzari meçhul çekimi يُذَكِّر, muzari malum çekimi اذْكُر, ism-i fail çekimi ذَاكِر, ism-i meful çekimi مَذْكُور, emr-i hazır çekimi ise اذْكُر olarak gelmektedir.

قَاتَلَ: نصر bâbından قَاتَلَ fiilinin مُفَاعَلَة bâbından mastarlarından olan bu kelime ayette müfred sığasıyla gelmektedir. Diğer mastarları مُفَاتَلَة ve قَاتَلَ olup bu üçü “savaşmak, lanetlemek” anlamlarına gelmektedir.²⁴³ Mazi çekimi قَاتَلَ, muzari çekimi يُقَاتِل, ism-i fail çekimi يُقَاتِل, ism-i meful çekimi ise مُقَاتَل olarak gelmektedir.

²³⁹ Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “nzl” 30/479.

²⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “hkm” 12/141; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “hkm” 31/522.

²⁴¹ Cevherî, *es-Sihâh*, “hkm” 5/1902, 1903; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “hkm” 12/140, 141; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “hkm” 31/510, 511.

²⁴² İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “zkr” 4/308-310; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “zkr” 11/376-380.

²⁴³ Cevherî, *es-Sihâh*, “qtl” 5/1798; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 5/4710.

رَأَيْتَ bâbından mehmuzu'l-‘ayn ve yâ asıllı nâkıs bir fiil olup ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, muhatap sığasında gelmektedir. Mastar kalıpları رَأَى, رَأَيْتَ, رَأَى, رَأَى, رَأَى olmakta ve “görmek, bilmek, inanmak, sanmak, hayal görmek, gözlemlemek, farkına varmak, sezmek, saymak, kabul etmek” anlamlarına gelmektedir.²⁴⁴ Mazi çekimi رَأَى, muzari çekimi يَرَى, ism-i fail çekimi رَأَى, ism-i meful çekimi مَرَى, emr-i hazır çekimi ise رَأَى olarak gelmektedir.

نَظَرَ bâbından نَظَرَ fiilinin muzari ve mastar çekimleri olan bu iki kelime ayette ilk olarak; muzari, malum, cemi, müzekker, gaip sığası ile sonrasında ise mastar sığasıyla gelmektedir. Ayette sırasıyla “baktıklarını” ve “ölüm korkusu yüzünden baygınlık geçirmiş kimse bakışı” anlamlarına gelmektedirler.

عَشَى fiilinin ism-i fail çekimi olan bu kelime ayette; ism-i fail, müfred, müzekker sığasıyla kullanılmakta ve “baygınlık geçirmiş kimse” anlamına gelmekte, bu anlamı vermesi için عَلَيْهِ eki ile kullanılmaktadır.²⁴⁵ Mastar kalıpları عَشَى, عَشَى, عَشَى olarak gelmektedir.

أُولَى لَهُم Arap dilinde bir deyim olan bu terkip, tehdit veya beddua maksatlı kullanılmaktadır. Bu terkip “onlara helak yakın olsun, helak olsunlar” anlamında kullanılmaktadır. أُولَى kelimesinin dilin hangi kısmından olduğu konusunda ise farklı görüşler söz konusudur. Yakınlık anlamına gelen إِيْلَاء mastarının mazi çekimi olduğu görüşü bu görüşlerden ilkidir, bu durum önce verilen anlama uygun olmaktadır. Meşhur görüş ise “daha layık” anlamında ism-i tafdil olduğu yönündedir ki bu durumda terkinin anlamı “azap, helak onlara daha layıktır” olmaktadır. Öteki görüş ise bu terkinin aslının مَا تَكْرَهُهُ اللهُ olmasıdır. Bu durumda لَهُم daki lââm zaide olmakta, terkinin anlamı ise “Allah sana hoşlanmadığın durumu versin” olmaktadır. Diğer bir görüş ise أَدْنَى kelimesinin دُونَ kelimesinden maklub olduğu gibi أُولَى kelimesinin دَوْل kelimesinden maklub olmasıdır. Bu durumda terkinin anlamı “onlara yazıklar olsun” olmaktadır. Son

²⁴⁴ Zebîdî, *Tâcû'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “ra’e” 38/102-108.

²⁴⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, “ğşy” 6/2447; Zebîdî, *Tâcû'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “ğşy” 39/164.

görüş ise يُولَى kelimesinin يُولَى - يُولَى fiilinin فَعْلَى vezni olması yönündedir. Bu durumda da anlam “akıbetin, varacağın yer cehennem olsun” olmaktadır.²⁴⁶

1.5.2. Yirmi Birinci Ayet

طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ

“Güzel olan itaattir, (dinen ve örefen)²⁴⁷ makbul sözdür. Durum (savaş emri) kesinlik kazanınca Allah’a karşı sadakat göstereceklerdi, onlar için hayırlı olacaktı.”²⁴⁸

طَاعَةٌ: Bu kelime kıyasa göre أَطَاعَ bâbından أَطَاعَ fiilinin ism-i mastarı olmaktadır. Gel gelelim ki fiil “itaat etmek, emre uymak” anlamlarına geldiği takdirde kıyasî master kullanılmamakta, yerine ism-i master olan طَاعَةٌ master olarak kullanılmaktadır.²⁴⁹ Ayette müfred sığasıyla kullanılmaktadır. Muzari çekimi يُطِيعُ, ism-i fail çekimi مُطِيعٌ, ism-i meful çekimi مُطَاعٌ, emr-i hazır çekimi de أَطْعُ olarak gelmektedir.

قَوْلٌ: Ayette نَصَرَ bâbından قَالَ fiilinden master, müfred sığasıyla gelmektedir.

مَعْرُوفٌ: Bu kelime “Akıl ve şariat ile iyi olduğu bilinen her türlü amel, ihsan, iyilik” anlamında olup ayette قول ile beraber kullanılmakta ve dolayısıyla burada, “dinen ve örfen güzel ve iyi kabul edilen söz” anlamına gelmektedir.

عَزَمَ: Bu kelime bâbından olan bu fiil ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla kullanılmıştır. Master kalıpları عَزَمَ, عَزَمَ, عَزَمَ, عَزَمَ ve عَزَمَ olmakta ve “karar vermek, azmetmek, sebat etmek, niyet etmek” anlamlarına gelmektedir.²⁵⁰ Muzari çekimi يَعْزِمُ, ism-i fail çekimi عَازِمٌ, ism-i meful çekimi مَعْزُومٌ, emr-i hazır çekimi ise اِعْزِمْ olarak gelmektedir.

²⁴⁶ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “vly” 6/6042.

²⁴⁷ Metnin aslında “örefen” olarak yazım hatası ile geçmektedir. Doğrusunun örfen olması gerekmektedir.

²⁴⁸ Muhammed 47/21.

²⁴⁹ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “tv” 21/461.

²⁵⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, “‘azm” 5/1985; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “‘azm” 12/399; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “‘azm” 33/88.

خَيْر: Ayette bâbından yâ asıllı ecvef bir fiil olan خَار fiilinden ism-i tafdil olmakta ve “daha iyi, daha hayırlı” anlamlarına gelmektedir. İsm-i tafdil olarak kullanıldığı müddetçe müennes, tesnî ve cemi sığıları yapılmayıp her durum için خَيْر kullanılmaktadır.²⁵¹ خَار fiilinin mastar kalıbı da خَيْر olarak geliyor olsa da burada kullanılan mastar değil ism-i tafdil olmaktadır. Mastar kalıbı ise “iyilik, hayır yapmak” anlamlarına gelmektedir.²⁵² Bu mastardan muzari çekimi يَخِير, ism-i fail çekimi خَائِر, ism-i meful çekimi مَخِير, emr-i hazır çekimi ise خِر olarak gelmektedir.

1.5.3. Yirmi İkinci ve Yirmi Üçüncü Ayet

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ

“İktidara gelmiş olsanız hemen yeryüzünde kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz? İşte bunları Allah lânetlemiş, kulaklarını sağır, gözlerini kör etmiştir.”²⁵³

عَسَيْتُمْ: Mukarebe fiillerinden olan عَسَى ayette; mazi, malum, cemi, müzekker, muhatap sığısıyla gelmektedir. عَسَى fiili gayri mütesarrif bir fiil olmakta dolayısıyla meçhul, muzari, emir, ism-i fail, ism-i meful gibi çekimleri bulunmamaktadır. Mukarebe fiilleri haberlerinde bildirilen durumun gerçekleşme veya başlama açısından yaklaştığını ya da bu yakınlığının ümit edildiğini anlatmak için kurulmuş fiillerdir.²⁵⁴

تَوَلَّيْتُمْ: fiilinin تَفَعَّل bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, cemi, müzekker, muhatap sığısıyla gelmektedir. Mastar kalıbı تَوَلَّى olmakta ve “sırt veya yüz çevirmek, bırakmak, dost edinmek, iktidara gelmek, yönetimi üstlenmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁵⁵ Buna göre bu fiilin ayette iki farklı anlama gelme ihtimali söz konusudur. İlk ihtimal “iktidara gelmiş olursanız”

²⁵¹ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “hyr” 4/264.

²⁵² Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “hyr” 2/1925.

²⁵³ Muhammed 47/22, 23.

²⁵⁴ Ahmet Tekin, *Raf'u'l-Hâcib 'ân Kâfiyeti İbn-i'l-Hâcib* (İstanbul: Haşimî Yayınevi, 2020), 156-158.

²⁵⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “vly” 15/410; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “vly” 6/6041.

anlamına gelmesi, diğeri ise “Peygamberin (s.a.v.) getirdiklerinden yüz çevirirseniz...” anlamına gelmesidir.²⁵⁶ Muzari çekimi يَتَوَلَّى, ism-i fail çekimi مُتَوَلٍّ, ism-i meful çekimi مُتَوَلَّى, emr-i hazır çekimi تَوَلَّ olarak gelmektedir. Bu fiilin meçhul sığasıyla تَوَلَّيْتُM olarak okunduğı diğeri kıraate göre ise anlam “sizin başınıza başkaları iktidara gelmiş olurlarsa...” olmaktadır.²⁵⁷

تَفْسِدُوا fiilinin اِفْعَال bâbından çekimi olan bu fiil ayette; muzari, meçhul, cemi, müzekker, muhatap sığasıyla gelmektedir.²⁵⁸ Mastar kalıbı اِفْسَاد olmakta ve “bozmak, telef etmek, batıl olmak, hükümsüz olmak” anlamlarına gelmektedir.²⁵⁹ Mazi çekimi اَفْسَدَ, ism-i fail çekimi مُفْسِدٌ, ism-i meful çekimi مُفْسَدٌ, emr-i hazır çekimi اَفْسِدْ olarak gelmektedir. فسد fiilinin Arap dilinde üç ayrı bâbtan kullanımı mevcuttur. En meşhur kullanım نصر bâbından olması ise de كَرُم ve كَرْم bâblarından da kullanılmaktadır.

تَقَطَّعُوا fiilinin تَفْعِيل bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, cemi, müzekker, muhatap sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı تَقْطِيع olmakta ve “çokça kesmek; parça parça etmek, biçilen elbisenin bedene uyması, şiir vezn etmek, karın sancılanması, atın yarışta diğeri atları geçmesi, azap etmek, şaraba su katmak” anlamlarına gelmektedir.²⁶⁰ Mazi çekimi قَطَّعَ, ism-i fail çekimi مُقَطِّعٌ, ism-i meful çekimi مُقَطَّعٌ, emr-i hazır çekimi قَطِّعْ olarak gelmektedir.

أَرْحَمَ Ayette “yakınlık, akrabalık bağı” anlamlarına gelen رَحِمَ kelimesinin cemi sığası olarak gelmektedir.²⁶¹

لَعَنَ fiilinin اِفْعَال bâbından olmakta ve ayette mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı لَعْن olmakta ve “kovmak, uzaklaştırmak” anlamına gelmektedir. Bu fiilin faili Allah olursa “Allah’ın kulunu dünyada hayır ve muvaffakiyetten, ahirette ise lütuf ve rahmetinden uzaklaştırması” anlamına

²⁵⁶ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân ve İ‘râbüh*, 5/13.

²⁵⁷ Hemedânî, *El-Ferîd fî İ‘râbi’l-Kur‘âni’l-Mecîd*, 5/631.

²⁵⁸ Cârullah Ebû’l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Keşşaf* (Beyrut: Darü’l Kitabi’l ‘Arabî, 1986), 4/325.

²⁵⁹ İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “fsd” 3/335.

²⁶⁰ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânusu’l-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, “kṭ” 4/3471.

²⁶¹ Cevherî, *es-Sihâh*, “rḥm” 5/1929; İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “rḥm” 12/232, 233.

gelmektedir. Fail insan olursa lanetleme ve beddua etme olmaktadır.²⁶² Muzari çekimi يُلْعَن, ism-i fail çekimi لَا عَيْن, ism-i meful çekimleri لَعِين ve مَلْعُون,²⁶³ emr-i hazır çekimi ise لَعْنُ olarak gelmektedir.

أَصَمَّ bâbından muzaaf bir fiil olan صَمَّ fiilinin اِفْعَال bâbından çekimi olup ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Nadiren صَمَم olarak da kullanılabilmektedir. Mastar kalıbı اِصْمَام olmakta ve “sağır olmak, sağır etmek, şişenin ağzına tıkaç takmak” anlamlarına gelmektedir.²⁶⁴ Muzari çekimi يُصِمُّ, ism-i fail çekimi مُصِمٌّ, ism-i meful çekimi مُصَمٌّ, emr-i hazır çekimi ise اِصْمِمْ olarak gelmektedir.

اَعْمَى bâbından عَمِيَ fiilinin اِفْعَال bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı اِعْمَاء olmakta ve “iki gözü kör etmek, şahsı iki gözü kör olarak bulmak” anlamlarına gelmektedir.²⁶⁵ Muzari çekimi يُعْمِي, ism-i fail çekimi مُعِمٌّ, ism-i meful çekimi مُعَمٌّ, emr-i hazır çekimi ise اَعْمَ olarak gelmektedir.

1.5.4. Yirmi Dördüncü, Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Ayet

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَى لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ

“Kur'an'ı okuyup düşünmezler mi? Yoksa kalplerinde kilitler mi var? Doğru yol kendileri için apaçık hale geldikten sonra ona sırt çevirip dönenlere şeytan bunu güzel göstermiş ve kendilerine yanlış yolda ilerleme cesareti vermiştir. Bu da onların, Allah'ın gönderdiği vahiyden hoşlanmayanlara, 'Bazı hususlarda sizin dediklerinizi yapacağız' demeleri yüzünden olmuştur. Allah onların gizlediklerini bilir.”²⁶⁶

²⁶² İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “La'n” 13/387; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “La'n” 36/118.

²⁶³ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “La'n” 6/5502.

²⁶⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “şmm” 6/5077.

²⁶⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, “amy” 6/2439; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “amy” 6/5895.

²⁶⁶ Muhammed 47/24, 25, 26.

يَتَذَكَّرُونَ: Ayette تَفَعَّل bâbından muzari, malum, cemi, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı تَذَكَّر olmakta ve “enine boyuna düşünmek, etraflıca düşünmek” anlamına gelmektedir.²⁶⁷ Mazi çekimi تَذَكَّر, ism-i fail çekimi تَذَكَّر, ism-i meful çekimi تَذَكَّر, emr-i hazır çekimi ise تَذَكَّر olarak gelmektedir.

إِرْتَدَّ: Ayette رَدَّ fiilinin اِفْتَعَلَ bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı اِرْتَدَّ olmakta ve “geri dönmek, geldiği yoldan geri dönmek” anlamına gelmektedir.²⁶⁸ Muzari çekimi اِرْتَدَّ olarak gelmektedir. İsm-i fail ve ism-i meful çekimleri اِرْتَدَّ olarak aynı gelmekteyse de ism-i fail çekiminin aslı اِرْتَدَّ, ism-i meful çekiminin aslı ise اِرْتَدَّ olarak farklıdır. Emr-i hazır çekimi ise اِرْتَدَّ ve اِرْتَدَّ olarak gelmektedir.

أَدْبَار: Ayette “her şeyin arkası, arka tarafı” anlamına gelen دُبَّر kelimesinin çoğul çekimi olarak gelmektedir.²⁶⁹

تَبَيَّنَ: Ayette تَفَعَّل bâbından mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelen bu fiilin mastar kalıbı تَبَيَّن olmakta ve “tane tane açıklamak, ortaya sermek, açık ve anlaşılır olmak” anlamlarına gelmektedir.²⁷⁰ Muzari çekimi تَبَيَّن, ism-i fail çekimi تَبَيَّن, ism-i meful çekimi تَبَيَّن, emr-i hazır çekimi ise تَبَيَّن olarak gelmektedir.

سَوَّلَ: Ayette تَفَعَّل bâbından mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmekte, mastar kalıbı ise سَوَّل olmaktadır. “Şahsın nefsinin ona bir şeyi güzel göstermesi, şeytanın kötü bir şeyi güzel göstererek şahsı yoldan çıkarması” anlamlarına gelmektedir.²⁷¹ Muzari çekimi سَوَّل, ism-i fail çekimi سَوَّل, ism-i

²⁶⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “dbr” 2/1932.

²⁶⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, “rdd” 3/173; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “rdd” 2/1430.

²⁶⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, “dbr” 4/268; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “dbr” 11/251.

²⁷⁰ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “byn” 6/5297.

²⁷¹ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, “svl” 11/350; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “svl” 29/239, 240.

meful çekimi مُسَوَّل, emr-i hazır çekimi ise سَوَّل olarak gelmektedir. Bu fiil aslında mehmuz bir fiil olup aslı سَوَّل olmaktadır.²⁷²

أَمَلَى: Bu fiil ayette اِفْعَال bâbından mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Master kalıbının اِمْلَاء olduğu kabul edilirse, نصر bâbından ملا fiilinin çekimi olacak ve bu master “Allah’ın kulun ömrünü uzatması, devenin ayak bağını uzatmak” anlamlarına gelecektir. Master kalıbının اِمْلَال olduğu kabul edilir ise عَلِم bâbından مَل fiilinin çekimi olacak ve master “süre tanımak, ertelemek, nüshaya bakmadan yazmak” anlamlarına gelecektir.²⁷³ Bu fiilin malum sığasıyla okunduğu kıraate göre, ayete eklediği anlam için iki ihtimal söz konusudur. Bu ihtimallerin ilkinde göre söz konusu fiilden önce سَوَّل لَهُمْ ile anlam tamamlanmakta, fiilin faili de Allah olmaktadır. Böylece fiilin ayete kattığı anlam “Allah onları direkt azaba düşür etmeyerek ömürlerini uzatıp mühlet tanıdı.” olmaktadır. Diğer ihtimale göre ise önceki fiilin de faili olan şeytan burada da fail olmakta ve “güzel göstererek yoldan çıkararak” ile “süre tanıyan” yani emellerini besleyip, süre varmış gibi gösteren şeytan olmaktadır. Bu fiilin أَمَلَى olarak meçhul sığasıyla okunduğu diğer bir kıraate göre ise ihtimaller aynı olmakta ve anlam “kendilerine süre tanındı” olmaktadır. Bu fiilin أَمَلَى olarak nefis-i mütekellim sığasıyla okunduğu üçüncü bir kıraate göre ise fail kesinlikle Allah olmakta, anlam ise “onlara mühlet verdim” olmaktadır.²⁷⁴

قَالُوا: Bu fiil ayette نصر bâbından vâv asıllı ecvef bir fiil olup ayette mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Master kalıpları قَوْل, قَوْلَة, قَوْل ve مَقَالَة ve مَقَالَة²⁷⁵ ve “söylemek, konuşmak, demek” anlamlarına gelmektedir.²⁷⁶ Muzari çekimi يَقُول, ism-i fail çekimi قَائِل, ism-i meful çekimi مَقُول, emr-i hazır çekimi ise قُل olarak gelmektedir.

كَرَّهُوا: Bu fiil ayette عَلِم bâbından mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmekte ve master kalıpları كَرِه, كَرِهَة, كَرَاهِيَة, كَرَاهِيَة olmaktadır. Bu

²⁷² İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “svl” 11/350.

²⁷³ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “mlv” 39/553-555.

²⁷⁴ Hemedânî, *El-Ferîd fî İ’râbi’l-Kur’âni’l-Mecîd*, 5/632, 633.

²⁷⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, “kvl” 5/1806.

²⁷⁶ İbn Manzur, *Lisanü’l-‘Arab*, “kvl” 11/572; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “kvl” 30/292.

mastarlar “sevmemek, hoşlanmamak, zorluk, meşakkat” gibi anlamlara gelmektedir.²⁷⁷ Muzari çekimi يَكْرَهُ, ism-i fail çekimi كَارِه, ism-i meful çekimleri مَكْرُوه ve كَرِيه, emr-i hazır çekimi de اِكْرَهُ olarak gelmektedir.

سُطِيع: Bu fiil اِفْعَال bâbından اَطَاع fiilinin çekimi olmakta ve ayette muzari, malum, nefis-i mütekellim ma‘al gayr sığasında gelmektedir. Kıyasa göre mastar kalıbı اِطَاعَة olsa da “itaat etmek, emre uymak” anlamlarına geldiği takdirde kıyasî mastar kullanılmamakta onun yerine ism-i mastar olan طَاعَة mastar olarak kullanılmaktadır.²⁷⁸ Ayrıca ayette gelecek zaman eki olan س eki ile geldiği için bu fiil, şimdiki zaman anlamını yitirerek yalnızca gelecek zaman anlamı vermektedir. İsm-i fail çekimi مُطِيع, ism-i meful çekimi مُطَاع, emr-i hazır çekimi de اَطَعْ olarak gelmektedir.

اِسْرَار: Bu kelime ayette اَسَرَّ fiilinin اِفْعَال bâbından mastar çekimi olarak gelmekte ve “gizlemek, ortaya sermek” anlamlarına gelmektedir. Arap dilinde zıt iki manayı beraber içeren kelimelerden biri olup her iki manaya da gelebilmektedir.²⁷⁹ Âsım kıraatine göre hemzenin kesrası ile اِسْرَار olarak mastar kalıbında okunan bu kelimenin اَسْرَار olarak hemzenin fethâsıyla okunduğu başka bir kıraat daha mevcuttur.²⁸⁰ Bu kıraate göre bu kelime سِرُّ kelimesinin cemi çekimi olmakta ve “gizlenen şey, sır; ortaya serilen, ilan edilen şey” anlamlarına gelmektedir.²⁸¹ Her iki kıraatte de bu kelimenin zıt her iki manayı beraber içerdiği kabul edilebilir. اِسْرَار mastarının mazi çekimi اَسَرَ, muzari çekimi يُسِرُّ, ism-i fail çekimi مُسِرٌّ, ism-i meful çekimi مُسَرَّر, emr-i hazır çekimi ise اَسِرِّر olarak gelmektedir.

1.5.5. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Ayet

فَكَفَيْتَ إِذَا تَوَقَّعْتَهُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ

²⁷⁷ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “krh” 13/534; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “krh” 36/485.

²⁷⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “tv” 21/461.

²⁷⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l-‘Arab*, “srr” 4/357.

²⁸⁰ Zeccâc, *Me‘âni'l-Kur‘ân ve İ‘râbüh*, 5/14.

²⁸¹ Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “srr” 12/5.

“Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak onların canlarını alırken durumları nasıl olacak bakalım! Bunun da sebebi, Allah’ı öfkeliendiren şeylerin peşine düşmeleri ve O’nun hoşnut olacağı şeylerden hoşlanmamalarıdır. Bu yüzden Allah da onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.”²⁸²

تَوَفَّى: Ayette تَفَعَّل bâbından mazi, malum, müfred, münennes, gaibe sığasında gelmektedir. Mastar kalıbı تَوَفَّى olamakta ve “ruhu kabz etmek” anlamına gelmektedir.²⁸³ Bu fiilin تَوَفَّاهُمْ olarak okuduğu bir kıraat daha söz konusu olup bu kıraate göre bu kelimenin sığasının iki ihtimali olmaktadır. Mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında veya muzari harfî hazfedilmiş muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında olabilmektedir. Muzari kabul edildiği durumda aslı يَتَوَفَّاهُمْ olmaktadır.²⁸⁴ Bu fiilin mazi kabul edildiği durumlarda anlamı “(melekler) canlarını aldığı anda” muzari kabul edildiği durumda ise anlamı “(melekler) canlarını alırken” olmaktadır. İsm-i fail çekimi مُتَوَفِّى, ism-i meful çekimi مُتَوَفِّى, emr-i hazır çekimi ise تَوَفَّ olarak gelmektedir.

وُجُوهُ: Ayette “yüz, her şeyin ön tarafı” anlamına gelen وَجْه kelimesinin cemi sığası olarak gelmekte²⁸⁵ ve “yüzlerine...” anlamına gelmektedir.

أَدْبَارَ: Ayette “her şeyin arkası, arka tarafı” anlamına gelen دُبْر kelimesinin cemi çekimi olarak gelmekte²⁸⁶ ve “arkalarına” anlamına gelmektedir.

أَسْخَطَ: Ayette سَخَطَ fiilinin اِفْعَال bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Mastar kalıbı اسْخَاط olmakta ve “öfkeliendirmek, gazaplandırmak, hoşnutsuz etmek” anlamlarına gelmektedir.²⁸⁷ Muzari çekimi يُسْخِط, ism-i fail çekimi مُسْخِط, ism-i meful çekimi مُسْخِط, emr-i hazır çekimi ise اسْخِط olarak gelmektedir.

²⁸² Muhammed 47/27, 28.

²⁸³ Cevherî, *es-Sihâh*, “vfâ” 6/2526; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vfâ” 40/220.

²⁸⁴ Hemedânî, *El-Ferîd fî l-râbi'l-Kur’ânî'l-Mecîd*, 5/634.

²⁸⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vch” 36/535.

²⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, “dbr” 4/268; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “dbr” 11/251.

²⁸⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, “shṭ” 3/1130; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, “shṭ” 7/312, 313; Zebîdî, *Tâcü'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “shṭ” 19/340.

رَضِيَ fiilinin mastar kalıplarından olan bu kelime ayette; müfred sığasıyla gelmekte ve “razı olmak, hoşnut olmak, beğenmek, kabul etmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁸⁸ رَضَا ve رُضُوا ise مَرْضَا fiilinin diğer mastarlarıdır. Muzari çekimi يَرْضَى, ism-i fail çekimleri رَاضٍ, رَاضٍ ve رَاضٍ, ism-i meful çekimi مَرْضًى ve مَرْضًى,²⁸⁹ emr-i hazır çekimi ise اَرْضَ olarak gelmektedir.

أَحْبَطَ fiilinin افعال bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıbı أَحْبَطَ olmakta ve “yok saymak, yok etmek, iptal etmek” anlamlarına gelmektedir.²⁹⁰ Muzari çekimi يُحْبِطُ, ism-i fail çekimi مُحْبِطٌ, ism-i meful çekimi مُحْبَطٌ, emr-i hazır çekimi de أَحْبِطْ olarak gelmektedir.

1.6. Yirmi Dokuzuncu Ayetten Otuz Sekizinci Ayete Kadar Olan Ayetler

1.6.1. Yirmi Dokuzuncu ve Otuzuncu Ayet

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْعَانَهُمْ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَتَعْرِفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ

“Yoksa kalplerinde çürüklük bulunanlar, içlerindeki kini Allah’ın asla açığa çıkarmayacağını mı hesapladılar? İstersek şüphesiz onları sana gösteririz de yüzlerindeki işaretlerden kendilerini tanırsın. Kuşkusuz konuşma tarzlarından sen onları bileceksin. Allah bütün yaptıklarınızı bilir.”²⁹¹

حَسِبَ: Ayette mazi, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelen bu fiilin muzari çekimi fethalı veya kesralı gelebilmektedir. Mastar kalıpları حَسَبَ, مَحْسَبَةٌ ve حَسْبَانٌ olmakta ve “zannetmek, sanmak, tahmin etmek, tasavvur

²⁸⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, “rdâ” 6/2357; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “rdy” 14/323-325; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “rdy” 38/156, 157.

²⁸⁹ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “rdv” 6/5770.

²⁹⁰ İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “hbt” 7/272; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “hbt” 19/193.

²⁹¹ Muhammed 47/29, 30.

etmek, düşünmek” anlamlarına gelmektedir.²⁹² Muzari çekimi يَحْسِبُ veya يحسب olarak, ism-i fail çekimi حَاسِب, ism-i meful çekimi مَحْسُوب, emr-i hazır çekimi اِحْسَبْ veya اِحْسِبْ olarak gelmektedir.

أَضْغَانَ: Ayette ضِغْن kelimesinin cemi çekimi olarak gelen bu kelime “şevk, meyl, arzu, kin, düşmanlık” anlamlarına gelmektedir.²⁹³

أَرَيْنَا bâbından رَأَى fiilinin اِفْعَال bâbından çekimi olan bu fiil ayette; mazi, malum, nefsi mütekellim maal gayr sığasında gelmektedir. Yâ asıllı nâkıs ve mehmuzu'l ‘ayn olan bu fiilin master çekimleri اَرَاء ve اَرَاءَة olarak gelmekte ve “göstermek, insanlara ibret olsun diye Allah’ın bir şahsı belaya düşürmesi” anlamlarına gelmektedir.²⁹⁴ Ayette ise “göstermek” anlamı ile kullanılmaktadır. Muzari çekimi يُرِي, ism-i fail çekimi مُرٍ, ism-i meful çekimi مُرًى, emr-i hazır çekimi اُرْ olarak gelmektedir.

عَرَفْتُ ve تَعْرِفَ bâbından olan bu fiil ayette ilk olarak mazi, malum, müfred, müzekker, muhatap sığasıyla daha sonra da muzari, malum, müfred, müzekker, muhatap sığasıyla gelmektedir. Master kalıpları مَعْرِفَة, عَرَفَان ve عَرَفَة olmakta ve “bilmek, tanımak, idrak etmek, farkına varmak, ayırt etmek” anlamlarına gelmektedir.²⁹⁵ İsm-i fail çekimi عَارِف, ism-i meful çekimi مَعْرُوف, emr-i hazır çekimi اِعْرِفْ olarak gelmektedir.

1.6.2. Otuz Birinci Ayet

وَأَنْبَلَوْكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوا أَخْبَارَكُمْ

“Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve sizinle ilgili haberleri de açıklığa kavuşturalım.”²⁹⁶

²⁹² Zebîdî, *Tâcü'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 2/277; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 1/349.

²⁹³ Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2154; İbn Manzur, *Lisanü'l- 'Arab*, 13/255; Zebîdî, *Tâcü'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 35/330; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 6/5418.

²⁹⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “r’ây” 6/5755.

²⁹⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l- 'Arab*, “arF” 9/236; Zebîdî, *Tâcü'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “arF” 24/133, 134; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “arF” 4/3792.

²⁹⁶ Muhammed 47/31.

جَهْدَ fiilinin مُفَاعَلَة bâbından çekimi olan bu kelime ayette; ism-i fail, müfred, müzekker sığasında gelmektedir. Master kalıpları مُجَاهِدَة ve جِهَاد olmakta ve “din düşmanları ile savaşmak, cihad etmek” anlamına gelmektedir.²⁹⁷ İsm-i fail olması sebebiyle bu kelime “cihad edenler” anlamına gelmektedir. Mazi çekimi جَاهَدَ, muzari çekimi يُجَاهِد, ism-i meful çekimi مُجَاهِد, emr-i hazır çekimi ise جَاهِدْ olarak gelmektedir.

صَبَرَ fiilinin ism-i fail çekimi olan bu kelime ayette ism-i fail, cemi, müzekker sığasında gelmektedir. Master kalıbı صَبِرَ olarak gelmekte ve “sabretmek, dayanmak, tahammül etmek, katlanmak, şikâyet etmeksizin sonucu beklemek” anlamlarına gelmektedir.²⁹⁸ İsm-i fail olması sebebiyle bu kelime “sabredenler” anlamına gelmektedir. Muzari çekimi يَصْبِر, ism-i meful çekimi مَصْبُور, emr-i hazır çekimi ise اصْبِرْ olarak gelmektedir.

1.6.3. Otuz İkinci Ayet

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَيُخِيطُ أَعْمَالُهُمْ

“Yolun doğrusu kendilerince apaçık anlaşıldığı halde inkârda ısrar edenler, Allah yoluna engel koyanlar ve resule muhalefet bayrağı açanlar asla Allah’a bir zarar veremeyeceklerdir; bu, yaptıklarını da sonuçsuz kılacaktır.”²⁹⁹

شَاقُّوا Bu fiil ayette, مُفَاعَلَة bâbından mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Master kalıpları مُشَاقَّة, شِقَاق olmakta ve “düşmanlık etmek, muhalefet etmek” anlamlarına gelmektedir.³⁰⁰ Muzari çekimi يُشَاقُّ, ism-i fail çekimi مُشَاقُّ (aslı مُشَاقِق), ism-i meful çekimi مُشَاقُّ (aslı مُشَاقِق), emr-i hazır çekimi ise شَاقُّ ve شَاقِّق olarak gelmektedir.

نَصَرَ fiilinin çekimi olan bu fiil ayette; muzari, malum, te'kid nefy istikbal, cemi, müzekker, gaip sığasıyla gelmektedir. Master

²⁹⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, “chd” 2/461; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “chd” 2/1397.

²⁹⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, “şbr” 2/706; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “şbr” 2/2085.

²⁹⁹ Muhammed 47/32.

³⁰⁰ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “şkk” 4/4048.

kalıpları ضَرُّ ve ضُرُّ olmakta ve “zarar vermek, zararlı olmak” anlamına gelmektedir.³⁰¹ İsm-i fail çekimi ضَارٌّ, ism-i meful çekimi مَضْرُور, emr-i hazır çekimleri ise اَضُرُّ ve ضُرُّ olarak gelmektedir. Ayette nefy sığasında kullanıldığından anlamı “zarar veremeyecekler” olmaktadır.

سَيُحْبِطُ: Ayette اِفعال bâbının muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında kullanılmış olan bu fiil, علم bâbından olan حَبِط fiilinden gelmektedir. Ayrıca gelecek zaman eki olan س harfini ek olarak almakta, böylece muzari olan fiilden şimdiki zaman anlamı çıkarılıp tamamıyla gelecek zamana çevrilmektedir.

1.6.4. Otuz Üçüncü Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, resule itaat edin ve yaptıklarınızı boşa çıkarmayın.”³⁰²

أَطِيعُوا طاع fiilinin اِفعال bâbından çekimi olan bu fiil ayette iki defa; emr-i hazır, cemi, müzekker muhatap sığasında gelmektedir. Master kalıbı kıyasa göre إطاعة olması gerekirken fiil, ayette olduğu gibi, “itaat etmek, emre uymak” anlamlarına geldiği takdirde kıyasî master kullanılmamakta, onun yerine ism-i master olan طاعة master olarak kullanılmaktadır.³⁰³ Mazi kalıbı اطاع muzari çekimi يُطِيع, ismi fail çekimi مُطِيع ism-i meful çekimi مُطَاع olarak gelmektedir.

لَا تُبْطِلُوا نصر bâbından بَطَلَ fiilinin اِفعال bâbından çekimi olan bu fiil ayette nehy-i hazır, cemi, müzekker, muhatap sığasında gelmektedir. Master kalıbı إِبْطَال olmakta ve “boşa çıkarmak, iptal etmek, boş konuşmak, faydasız söz söylemek, boş iş yapmak” gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁴ Ayette nehy ile kullanıldığından “boşa çıkarmayın” anlamına gelmektedir. Mazi çekimi أَبْطَلَ, muzari çekimi يُبْطِل, ism-i fail çekimi مُبْطِل, ism-i meful çekimi مُبْطَل, emr-i hazır çekimi ise أَبْطَل olarak gelmektedir.

³⁰¹ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/719; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “đrr” 12/384.

³⁰² Muhammed 47/33.

³⁰³ Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 21/461.

³⁰⁴ Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 28/90; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 5/4352.

1.6.5. Otuz Dördüncü Ayet

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

“İnkâr eden, Allah yoluna engel koyan, sonra da inkâr halinde ölenler yok mu, işte onları Allah asla bağışlamayacaktır.”³⁰⁵

ضرب bâbından kullanımı olan bu fiil ayette; mazi, malum, cemi, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Master kalıbı مَوْتُ olup “ölmek” anlamına gelmektedir.³⁰⁶ Muzari çekiminin يَمُوتُ, يَمَاتُ ve يَمِيتُ olarak lehçelere göre farklı kullanımları söz konusu olmaktadır.³⁰⁷ İsm-i fail çekimleri مَائِتٌ, مَيِّتٌ ve مَيِّتٌ olarak gelebilmekte,³⁰⁸ emr-i hazır çekimi ise مِتُّ olarak gelmektedir.

كُفَّارٌ: Bu kelime ism-i fail olan كَافِرٌ kelimesinin cem‘-i mükesser sığası olmakta ve “inkâr edenler” anlamına gelmektedir.³⁰⁹

لَنْ يَغْفِرَ fiilinin çekimi olan bu fiil ayette; muzari, malum, te’kid nefy istikbal, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Te’kid nefy istikbal sığası ile kullanıldığından anlamı “asla bağışlamayacaktır” olmaktadır.

1.6.6. Otuz Beşinci Ayet

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكُمُ أَعْمَالُكُمْ

“Siz üstün durumda iken gevşeklik gösterip barış çağrısı yapmayın! Allah sizinledir, amellerinizin karşılığını asla eksiltmeyecektir.”³¹⁰

لَا تَهِنُوا: Vâv asıllı misâl bir fiil olan هِنٌ fiilinin çekimi olan bu fiil ayette; nehy-i hazır, malum, cemi, müzekker sığasında gelmektedir. Master sığası هُنٌ olmakta ve “zayıflamak, takatsiz olmak, işte gevşeklik göstermek, halsiz olmak,

³⁰⁵ Muhammed 47/34.

³⁰⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, “mvt” 1/267, 268; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “mvt” 5/97, 98; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu’l-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, “mvt” 1/807.

³⁰⁷ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “mvt”v 5/97.

³⁰⁸ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “mvt” 5/98.

³⁰⁹ Bk. s. 31.

³¹⁰ Muhammed 47/35.

zayıf olmak, gevşemek, gece yarısına girmek” anlamlarına gelmektedir.³¹¹ Ayette nehy-i hazır sığasında kullanıldığından anlamı “gevşeklik göstermeyin” olmaktadır. Bu fiilin ضَرَبَ, حَسِبَ veya حَسُنَ bâblarından kullanımı bulunmaktadır. Farklı kullanımlar sebebi ile mazi çekimi وَهَنْ, وَهَنٌ ve وَهْنٌ olarak, muzari çekimi ise ayette olduğu gibi veya يَهْنُ olarak gelebilmektedir. İsm-i fail çekimi وَاهِن, ism-i meful çekimi de مَوْهُونٌ olarak geliyor olsa da ikisi aynı anlamda olup “zayıf, gevşek adam” anlamına gelmektedir.³¹²

لَا تَدْعُوا: Bu fiil نصر bâbından vâv asıllı nâkıs bir fiil olan دعا fiilinin çekimi olmakta ve ayette; nehy-i hazır, malum, cemi, müzekker sığasında gelmektedir. Mastar kalıpları دُعَاء ve دَعْوَى olup “dua etmek, çağırmak, davet etmek, teşvik etmek” anlamlarına gelmektedir.³¹³ Ayette nehy-i hazır sığasında kullanıldığından anlamı “(barışa) çağırmayın” olmaktadır. İsm-i fail çekimi داعي, ism-i meful çekimi مَدْعُو, emr-i hazır çekimi ise ادْعُ olarak gelmektedir.

السَّلْم: Bu kelime ism-i mastar olup “sulh, barış” anlamına gelmektedir.³¹⁴ Ayette de bu anlamda kullanılmaktadır.

أَعْلَوْنَ: Ayette ism-i tafdîl, cemi, müzekker sığasında gelmekte olan bu kelime “daha üstün olanlar” anlamına gelmektedir.

وَتَرَّ nin çekimi olan bu fiil ayette; muzari, malum, te'kid nefy istikbal müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıpları وَثَر, وَثَرٌ, وَثَرَةٌ olmakta ve “zulüm etmek, adedi tek yapmak, korkutmak, şahsın hoşuna gitmeyecek şey yapmak, hak veya malı eksiltmek, vitr namazı kılmak, yaya kirış geçirmek” anlamlarına gelmektedir.³¹⁵ Ayette te'kid nefy-i istikbal sığasında kullanıldığından anlamı “(amellerinizin) hakkını asla eksiltmeyecektir” olmaktadır. İsm-i fail çekimi وَاتَر, ism-i meful çekimi مَوْتُور, emr-i hazır çekimi ise تَر olarak gelmektedir.

³¹¹ Cevherî, *es-Sihâh*, “vhn” 6/2215, 2216; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “vhn” 13/453, 454; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vhn” 36/267.

³¹² Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “vhn” 6/5534.

³¹³ Cevherî, *es-Sihâh*, “d'â” 6/2336; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “d'â” 14/257; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “d'â” 38/46.

³¹⁴ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, 5/16; Cevherî, *es-Sihâh*, “slm” 5/1951.

³¹⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, “vtr” 2/842, 843; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “vtr” 14/337; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “vtr” 3/2397, 2398.

1.6.7. Otuz Altıncı ve Otuz Yedinci Ayet

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهُوَ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْتَأْذِنُكُمْ إِن يَسْتَأْذِنُكُمْ
فَيُخْفِكُمْ تَبْخُلُوا وَيُخْرِجَ أَصْغَانَكُمْ

“Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir. Siz iman eder ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız, O da hak ettiğiniz karşılığı verecek, sizden servetinizi de istemeyecektir. Servetinizi sizden istese ve sıkıştırırsaydı, cimrilik ederdiniz de böylece Allah gizli zaaflarınızı dışarı çıkarmış olurdu.”³¹⁶

لَعِبٌّ bâbından لعب fiilinin mastar çekimi olan bu kelime ayette müfred sığasında gelmekte ve “oyun, boş eğlence, oynamak, boş zaman geçirmek” anlamlarına gelmektedir.³¹⁷ Muzari çekimi يَلْعَبُ, ism-i fail çekimi لَاعِبٌ, ism-i meful çekimi ملعوب, emr-i hazır çekimi اَلْعَبُّ olarak gelmektedir.

لَهَا bâbından vâv asıllı nâkıs fiil لَهَا fiilinin mastar kalıbı olan bu kelime ayette müfred sığasında gelmekte ve “oynamak, önemli ve gerekli işten alıkoyan nesne” anlamına gelmektedir.³¹⁸ Muzari çekimi يَلْهَوْ, ism-i fail çekimi لَاهٍ, ism-i meful çekimi مَلْهُوٌّ, emr-i hazır çekimi اَلْهُ olarak gelmektedir.

وَقَى bâbından وَقَى fiilinin اَفْعَال bâbından çekimi olan bu fiil ayette; muzari, malum, cemi, müzekker, muhatab sığasında gelmektedir. Mastar kalıpları اِتَّقِ, اِتَّقِ, اِتَّقِ olmakta ve “sakınmak” anlamına gelmektedir.³¹⁹ Mazi çekimi اَتَّقَى, ism-i fail çekimi اَتَّقَى, ism-i meful çekimi اَتَّقَى, emr-i hazır çekimi اَتَّقِ olarak gelmektedir.³²⁰

اَتَّى bâbından اَتَّى fiilinin اَفْعَال bâbından çekimi olarak muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mehmuzu’l-fâ ve nâkıs bir fiildir. Mastar kalıbı اِيْتَاء olmakta ve “getirmek, vermek” anlamlarına

³¹⁶ Muhammed 47/36, 37.

³¹⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, “l’b” 1/219; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu’l-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, “l’b” 1/662.

³¹⁸ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu’l-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, “lhv” 6/5982.

³¹⁹ Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, “vqy” 40/229; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu’l-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, “vqy” 6/6038.

³²⁰ Fiil ve aslı ile ilgili daha fazla bilgi için bk. s. 58.

gelmektedir.³²¹ Muzari çekimi يُؤْتِي, İsm-i fail çekimi مُؤْتِي, ism-i meful çekimi مُؤْتَى, emr-i hazır çekimi ise آتٍ olarak gelmektedir.

يَسْأَلُ bâbından سأل fiilinin çekimi olan bu fiil ayette; muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar çekimleri سَأَلَ, سُؤَالَ, مَسْأَلَةً ve تَسْأَلُ olarak gelmekte ve “sormak, istemek” anlamlarına gelmektedir.³²² İsm-i fail çekimi سَائِلٌ, ism-i meful çekimi مَسْئُولٌ, emr-i hazır çekimleri ise اسْأَلْ ve سَلْ olarak gelmektedir.

يُخْفِى bâbından خَفَى fiilinin çekimi olan bu fiil ayette; muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıbı اخفاء olup “ısrarla istemek, ısrarla sormak, haber bildirmek, hor görmek, kötü davranmak, bıyığı dipten kesmek” anlamlarına gelmektedir.³²³ Ayette “...sizden ısrarla isterse (cimrilik yaparsınız)” anlamını vermektedir. Muzari çekimi يُخْفِي olmakta iken meczum olmasından ötürü ayette, yâ olmadan يُخْفِى olarak gelmektedir. İsm-i fail çekimi مُخْفٍ, ism-i meful çekimi مُخْفًى, emr-i hazır çekimi ise اخفِ olarak gelmektedir.

يَبْخُلُوا bâbından بخل fiilinin çekimi olan bu fiil ayette; muzari, malum, cemi, müzekker, muhatap sığasında gelmektedir. Mastar kalıpları بَخُلْ ve بَخَلْ olmakta ve “cimrilik, aşırı tutumlu olma” anlamına gelmektedir.³²⁴ İsm-i fail çekimleri باخل ve يَخِيل, ism-i meful çekimi مَبْخُولٌ, emr-i hazır çekimi ise ابْخُلْ veya ابْخُلْ olarak gelmektedir.

يُخْرِجُ bâbından خرج fiilinin çekimi olan bu fiil ayette; muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelmektedir. Mastar kalıpları اخراج ve مَخْرَجٌ olmakta ve “çıkarmak” anlamına gelmektedir.³²⁵ İsm-i fail çekimi مُخْرِجٌ, ism-i meful çekimi مَخْرَجٌ, emr-i hazır çekimi ise اخرجْ olarak gelmektedir.

³²¹ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “etâ” 37/33, 34.

³²² Cevherî, *es-Sihâh*, “s’el” 5/1723; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “s’el” 11/318; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “s’el” 29/157.

³²³ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “hfâ” 37/449; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “hfâ” 6/5705.

³²⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, “bhl” 28/62; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “bhl” 5/4344, 4345.

³²⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, “hrc” 1/309.

اضْغَنَّ: Ayette ضِغْن kelimesinin çoğul çekimi olarak gelen bu kelime “şevk, meyl, arzu, kin, düşmanlık” anlamlarına gelmektedir.³²⁶

1.6.8. Otuz Sekizinci Ayet

هَآ أَنْتُمْ هَآؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَن نَّفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ

“(Ey müminler!) İşte siz Allah yolunda harcama yapmaya çağırılıyorsunuz, fakat içinizden bir kısmı cimrilik yapıyor. Halbuki cimrilik yapan ancak kendine karşı cimrilik yapmış olur; Allah zengindir, siz ise yoksulsunuz. Eğer hak çağrısına sırtınızı dönerseniz, Allah sizin yerinize başka bir topluluk getirir; artık onlar sizin gibi olmazlar.”³²⁷

تُنْفِقُوا: نصر bâbından نفق fiilinin افعال bâbından çekimi olan bu fiil ayette; muzari, malum, cemi, müzekker, muhatap sığasında gelmektedir. Master kalıbı انْفَاق olmakta ve “harcamak, sarf etmek, tüketmek” anlamına gelmektedir.³²⁸ Mazi çekimi انْفَقَ, ism-i fail çekimi مُنْفِق, ism-i meful çekimi مُنْفَق, emr-i hazır çekimi اِنْفِقْ olarak gelmektedir.

يَسْتَبْدِلْ: Ayette اسْتَبْدَالَ bâbından muzari, malum, müfred, müzekker, gaip sığasında gelen bu fiilin master kalıbı اسْتَبْدَالَ olmakta ve “bir şeyi değiştirip yerine başka bir şey koymak” anlamına gelmektedir.³²⁹ Mazi çekimi اسْتَبْدَلَ, ism-i fail çekimi مُسْتَبْدِل, ism-i meful çekimi مُسْتَبْدَل, emr-i hazır çekimi اِسْتَبْدِلْ olarak gelmektedir.

³²⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2154; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, 13/255; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 35/330; Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 6/5418.

³²⁷ Muhammed 47/38.

³²⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, “nfç” 4/1560; İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, “nfç” 10/357.

³²⁹ Mütercim Âsım Efendi, *Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, “bdl” 5/5345.

İKİNCİ BÖLÜM

SÛRENİN NAHİV AÇISINDAN İNCELEMESİ

Bu bölümde Muhammed sûresinin ayetleri Arap grameri kullanılarak mercek altına alınacak ve sözdizimi ortaya konacaktır. Kelimelerinin cümle içerisindeki yerlerinin anlaşılması özelde kelimenin, genelde ise cümle ve dolayısıyla ayetin anlaşılması ve özellikle doğru okunabilmesi için önemlidir. Nitekim Arapçada kelimelerin cümle içerisinde yerleşimleri onların okunuşlarını ve anlamlarını direkt olarak etkilemektedir. Bu çalışma da Muhammed sûresini anlamaya yönelik bir çalışma olduğundan anlama yolunda atılacak önemli adımlardan bir tanesi ayetlerin sözdizimini incelemektir. Bu bölümde sûrenin ayetleri anlam birlikteliklerine uygun olarak ayrı başlıklar altında, her başlığın altında ise tek veya birden fazla ayet olacak şekilde incelenecektir.

2.1. İlk Üç Ayet

2.1.1. Birinci ve İkinci Ayet

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ

“İnkâr yolunu seçip Allah yoluna da engel koyanların yapıp ettiklerini O boşa çıkarmıştır. İman edip salih ameller işleyenlerin ve rablerinden gelmiş bir gerçek olarak Muhammed’e indirilene inananların ise günahlarını affetmiş, durumlarını düzeltmiştir.”³³⁰

---

³³⁰ Muhammed 47/1, 2.

Ayetin ve sûrenin başında gelen الَّذِينَ ism-i mevsul, fethâ üzere mebnî mübtedâdır. Mübtedâ ve mebnî olmasından ötürü raf mahallindedir. كَفَرُوا mazi fiil, sonundaki vâv faili, takdiri بَايَاتِ اللَّهِ olan câr ve mecrur fiile müteallik olmakta,³³¹ bu fiil cümlesi ise ism-i mevsulün sîla cümlesi olduğundan i'rab yerinde olmamaktadır.³³² وَ fetha üzere mebni olan atıf vâvı, صَدُّوا vâv ile öncesine atf edilmekte bundan dolayı da önceki cümle gibi i'rab yerinde olmamaktadır. Kendisi mazi bir fiil olup faili sonundaki cemaat vâvıdır. عَنْ sükun üzere mebni harfî cer, سَبِيلِ mecrur olup cer alameti sonundaki kesradır. Câr ve mecrur kendilerinden önceki fiile mütealliktirler. سَبِيلِ muzaf, اللَّهُ cer alameti sonundaki kesra olup muzafun ileyh olmaktadır.

هو mazi bir fiil olup fethâ üzere mebnidir, faili gizli zamir takdiri olmakta ve lafzatullaha dönmektedir. أَعْمَالُهُمْ ise mefulü bih, mansub olup nasb alameti fetha olmaktadır. أَعْمَالِ muzaf, هُمْ muttasıl zamir, sükun üzere mebni, cerr mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. Fiil, fail ve mefuldan oluşan fiil cümlesi raf mahallinde baştaki mübtedanın haberi olmaktadır. الَّذِينَ, haberi ve sılasından oluşan isim cümlesinin ise i'rabtaki yeri konusunda iki görüş bulunmaktadır. İlkine göre ibtidaiye cümle olması sebebiyle, i'rab yerinde değildir. Öteki görüşe göre ise cümle içerisinde geçen أَضَلَّ fiilinin tefsir ettiği mahzuf bir fiil bu cümleyi meful alıp cümleyi nasb mahalline koymaktadır, buna göre cümlelerin takdiri أَضَلَّ الَّذِينَ كَفَرُوا...³³³ olmaktadır.

İkinci ayetin başındaki وَ atıf vâvı olmakta ve ism-i mevsuf olan الَّذِينَ ve sılasını birinci ayetteki ism-i mevsul cümlesine bağlamaktadır. Önceki cümleye atıf olduğundan önceki cümlede olduğu gibi bu cümle de ya i'rab yerinde bulunmamakta veya cümle başında takdir edilen ve cümle içerisinde geçen fiil ile tefsir edilen mukadder fiil sebebiyle nasb mahallindedir.³³⁴ الَّذِينَ raf mahallinde

³³¹ Ebû'l-Fidâ' 'Îmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm* (İslamî Kitaplar Nâşiri, 1999), 4/172.

³³² Nehhâs, *İ'rabü'l Kur'an*, 4/117.

³³³ Ebû'l Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. Hüseyin el-Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ'rabi'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1987), 2/1160; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/619; Muhammed Ali Tâhâ ed-Dürreh, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh* (Dimeşk: Dar İbn Kesîr, 2009), 9/65.

³³⁴ Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ'rabi'l-Kur'an*, 2/1160; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/619; Dürreh, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/60.

mübteda, اَمْتُوا mazi fiil, faili olan vâv ve mahzûf müteallikten oluşan fiil cümlesi, mevsulün sılası olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ cümlesi de başındaki atıf vâvı ile اَمْتُوا cümlesine atfedilmekte ve bu sebeple i‘rab yerinde bulunmamaktadır. اَمْتُوا mazi fiil, vâv faili ve الصَّالِحَاتِ salim cemi müennes olduğundan kesra ile mansub meful-ü bih olmaktadır.

اَمْتُوا atıf harfî, اَمْتُوا mazi fiil, vâv faili olmakta, fiil cümlesi ise önceki اَمْتُوا cümlesine atfedilmekte ve i‘rab yerinde bulunmamaktadır. ب harfî cer kesra üzere, mebni, مَا sükun üzere mebni, cer mahallinde olmakta, câr ve mecrur kendilerinden önceki fiile müteallik olmaktadır. مَا burada mevsule veya mevsufe olmakta, نُزِّل mazi fiil olup, meçhul sığasıyla gelmekte ve naibu‘l fail gizli zamir olup takdiri هو olmakta ve مَا’nın mevsule olması durumunda aid, mevsufe olması durumunda rabit olmaktadır. Fiilin malum sığasıyla okunduğu kıraate göre ise gizli zamir هو fail olup lafzatullahâ dönmetedir. Bu durumda önceki مَا’nın mevsule olması gerekmektedir. Bu durumda da mevsufun sıla cümlesinde gelen aidi mahzûf olmakta, cümleinin takdiri ise اَنْزَلَهُ بِالْذِيّ olarak gelmektedir.³³⁵ عَلَى sükun üzere mebni câr, مُحَمَّدٍ mecrur olup kendilerinden önceki نُزِّل fiiline müteallik olmaktadır. اَلْحَقُّ vâv itirâziyye veya hâl vâvı, هُو raf mahallinde mübteda, اَلْحَقُّ lafzen merfu mübtedanın haberi olarak gelmekte ve raf alameti sonundaki zamme olmaktadır. مَنْ kesra üzere mebni câr, رَبِّهِمْ cer alameti kesra olup harfî cer ile mecrur olmaktadır. Câr ve mecrur ise zarfî müstekar olmakta, mahzûfa³³⁶ müteallik olup اَلْحَقُّ’nın hali olmaktadır. رَبِّ اynı zamanda muzaf olmakta, muttasıl zamir ise cer mahallinde muzafun ileyihi olarak gelmektedir. Bu izafe ism-i failin mefulüne izafesi bâbından olmaktadır.³³⁷ اَلْحَقُّ ya câr ve mecrurun رَبِّهِمْ müteallik edilmesi de mümkündür ki bu durumda câr ve mecrur önceki mübtedanın (هو) ikinci haberi olacaktırlar. اَلْحَقُّ وَهُوَ aynısı mübteda ve haberi arasına girmiş itirâziyye yani bir ara cümle olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. Bu cümleinin nasb mahallinde olarak mevsulün hâli olduğunun

³³⁵ Dürreh, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh*, 9/67.

³³⁶ Bu mahzûfun ne olduğu ile ilgili Basrî ve Kûfî dilciler arasında ihtilaf söz konusudur. Basrîlere göre حصل gibi umumi bir fiile müteallik olmalıdırlar. Kûfilere göre ise حاصل gibi umumi bir ism-i faile müteallik olmalıdırlar.

³³⁷ Dürreh, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh*, 9/67.

kabul edilmesi de mümkündür.³³⁸ Bunun kabul edilmesi durumunda ara cümle ana cümleye tekid anlamı ekleyecektir ve iki cümle arasındaki bağlantı (rabt) vâv ve zamir olacaktır.³³⁹

كَفَرٌ mazi bir fiil olup malum sıgâda gelmekte, faili gizli zamir هو olup lafzatullahâ dönme­tedir. سَيِّئَاتِهِمْ nasb alameti kesra olup mefulü bih olmakta, سَيِّئَاتٍ aynı zamanda muzaf olup, sondaki muttasıl zamir de muzafun ileyh olmaktadır. Fiil cümlesi ise raf mahallinde, ayet başındaki mübteda الَّذِينَ'nin haberi olmaktadır.³⁴⁰ وَ atıf harfî, أَصْلَحَ malum mazi fiil olmakta, faili ise gizli zamir takdiri هو olup lafzatullahâ dönme­tedir. بِالْهُم nasb alameti fetha olup mefulü bih olarak gelmektedir. بَالٍ muzaf, هُمْ cer mahallinde muzafu ileyh olup fiil cümlesi كَفَرٌ cümlesine atıf edildiğinden raf mahallinde bulunmaktadır.

2.1.3. Üçüncü Ayet

ذَٰلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ

“Bunun da sebebi şudur ki; inkâr edenler boş şeylerin peşine düşmüşlerdir, iman edenlerse rablerinden gelen gerçeğe uymuşlardır. Allah insanlara kendilerinden örnekleri işte böyle vermektedir.”³⁴¹

ذَٰلِكَ kelimesinde ذَا ism-i işaret olup sükun üzere mebnidir, لِ işaret edilenin uzakta olduğunu belirtmek için kullanılmakta ve ك hitap harfî olmaktadır. ذَٰلِكَ raf mahallinde mübteda olmaktadır. بِأَنَّ bâ harfî cer olup kesra üzere mebni, أَنَّ fiile benzeyen harflerden olup fetha üzere mebnidir. الَّذِينَ ism-i mevsul, fetha üzere mebni olup nasb mahallinde أَنَّ'nin ismi olarak gelmektedir. كَفَرُوا mazi fiil, cemaat vâvı faili olarak gelmekte, fiile müteallik olan mukadder câr ve mecrur ile birlikte fiil cümlesi ism-i mevsulün sırası olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. اتَّبَعُوا mazi fiil, cemaat vâvı faili, الْبَاطِلَ ise اتَّبَعُوا fiilinin mefulü bihi olarak

³³⁸ Abdullah Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Tantâ: Dar'üs-Sahâbeti li't-Tûras, 2006), 4/2235.

³³⁹ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/67.

³⁴⁰ Nehhâs, *İ'rabü'l Kur'ân*, 4/118.

³⁴¹ Muhammed 47/3.

gelmektedir. Fiil, fail ve mefulden oluşan cümle raf mahallinde اَنَّ'nin haberi konumundadır. اَنَّ ise ismi ve haberi ile mastar tevilinde olup harfi cer (ب) sebebi ile cer mahallinde bulunmakta, câr ve mecrur da mahzufa müteallik olup ذَلِكَ'nin haberi olmaktadır.³⁴² Mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi istinâf cümlesi³⁴³ veya taliliye cümle³⁴⁴ olması sebebiyle i'rab yerinde bulunmamaktadır.³⁴⁵ ذَلِكَ'nin mahzuf bir mübtedanın haberi olduğunun kabul edilmesi de mümkündür, bu durumda ذَلِكَ raf mahallinde haber olacak, mübtedanın takdiri de الْأَمْر olacaktır.³⁴⁶ Ayrıca ذَلِكَ'nin nasb mahallinde mahzuf bir fiilin mefulu bihi olduğunun da kabul edilmesi mümkündür, bu durumda fiilin takdiri فَعَلْنَا olacaktır.³⁴⁷ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا أَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ cümlesinin başındaki vâv atife olup bu cümle cümlesine atıf edilmekte ve iki cümlemin i'rabı aynı olmaktadır. Buna göre ikinci cümledeki اَنَّ ismi ve haberi ile beraber mastar tevilinde ilk cümledeki mastar tevilindeki اَنَّ, ismi ve haberine cer mahallinde atıf olmaktadır. آمَنُوا cümlesi mevsulün sılası, اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ cümlesi de اَنَّ'nin haberi olmaktadır. مِنْ رَبِّهِمْ min harfi cer sükun üzere mebni رَبِّ mecrur, cer alameti kesra, câr ve mecrur الْحَقَّ kelimesinin hâli olan mahzufa mütealliktirler. رَبِّ muzaf, muttasıl zamir muzafun ileyh olmakta, bu izafe ise ism-i failin mefulüne izafesi kabilinden olmaktadır.

لِ كâf harfi cer, fetha üzere mebni, ذَا ism-i işaret, sükun üzere mebni, ل işaret edilenin uzakta olduğunu belirtmek için kullanılmakta ve ك hitap harfi olmaktadır. ذَلِكَ mecrur, câr ve mecrur nasb mahallinde olup sonraki fiilin mefulü mutlakı olan mahzuf ضَرَبَا'e müteallik olup bu mahzuf mastarın sıfatı konumundadırlar. Bu i'raba göre bu cümlemin takdiri يضرب الله للناس أمثالهم ضَرَبَا كَانُوا يضرب الله الذي يضربه الله لقريش وأمثالهم من الكفار يَضْرَبُ muzari fiil olup nasibe veya cazime almadığından ötürü merfudur ve raf alameti zammedir. الله muzari fiilin faili olup merfudur. لِلنَّاسِ lâm kesra üzere mebni harfi cer, النَّاسِ

³⁴² Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, 5/5; Zemahşerî, *Keşşaf*, 4/315.

³⁴³ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/69.

³⁴⁴ Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2236.

³⁴⁵ Nehhâs, *İ'rabü'l Kur'ân*, 4/118; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/619.

³⁴⁶ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, 5/5; Nehhâs, *İ'rabü'l Kur'ân*, 4/118; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/619; Zemahşerî, *Keşşaf*, 4/315.

³⁴⁷ Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/619; Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2236.

³⁴⁸ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/69.

mecrur, cer alameti kesra olup câr ve mecrur يُضْرَبُ'ya müteallik olmaktadır. اَمْتَالُهُمْ mefulü bih muzaf, muttasıl zamir muzafun ileyh olarak gelmektedir. Fiil cümlesi ise istinâf cümlesi olup i'rab yerinde bulunmamaktadır.³⁴⁹

2.2. Dördüncü Ayetten On İkinci Ayete Kadar Olan Ayetler

2.2.1. Dördüncü Ayet

فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَتَخْتَمُواهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَأْقَ فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِنَّا فِدَاءٌ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ

*“Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurunuz, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayınız. Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak; ta ki savaş ağır yüklerini indirsin (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi, onları bizzat cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”*³⁵⁰

فَإِذَا fâ istinâf harfî, إِذَا sükûn üzere mebnî, nasb mahallinde gelecek zaman zarfı ve şartiye olup isim olarak aldığı cümleyi izafe ile mecrur etmekte, cevabına da müteallik olup cevabı tarafından mansub edilmektedir. لَقِيتُمْ mazi fiil, tâ faili olmakta, fiil cümlesi إِذَا'nin izafesi sebebiyle muzafun ileyh olup cer mahallinde bulunmaktadır. الَّذِينَ ism-i mevsul olup mazi fiilin mefulü bihi olarak gelmektedir. كَفَرُوا mazi fiil, cemaat vâvı fail olarak gelmekte ve fiile, mahzuf câr ve mecrur müteallik olmaktadır. Fiil, faili ve mahzuf müteallik, cümle olarak mevsulün sırası olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. فَضَرْبِ rîqâb'ın cevabında gelen cevabiye olmaktadır. ضَرْبِ mefulü mutlak olup fiili yerine naip olarak gelmektedir. Nitekim aslı فاضربوا olarak emir fiili iledir.³⁵¹ Burada fiil hazf edilip, mastar fiilin yerine geçmekte ve meful olan الرِّقَاب'ye izafe edilmektedir. فَضَرْبِ الرِّقَابِ cümlesi ise إِذَا'nın cevabı olup i'rab yerinde bulunmamaktadır.

³⁴⁹ Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 5/619; Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/69.

³⁵⁰ Muhammed 47/4.

³⁵¹ Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ'rabî'l-Kur'ân*, 2/1160.

حَتَّى ibtida harfi olarak gelmekte, إِذَا gelecek zaman zarfı ve şartiye olup isim olarak aldığı cümleyi izafe ile mecrur etmekte ve cevabına müteallik olup cevabı tarafından mansub edilmektedir. اَتَّخَذْتُمُوهُمْ mazi fiil, tâ faili, aradaki mîm cemi müzekker alâmeti, vâv işba‘ (dolgu) vâvı³⁵² olarak gelmekte, muttasıl zamir ise mefulü bih olmaktadır. Fiil cümlesi إِذَا’nın izafesi sebebiyle muzafun ileyh olup cer mahallinde bulunmaktadır. فَاسْتَوْا fâ إِذَا’nın cevabında gelen cevabiye olmakta, اسْتَوْا emr-i hazır fiil, nûnun hazfı ile mebnidir, vâv fail olup, vâvdan sonra gelen elif tefrik için gelmektedir.³⁵³ Fiil cümlesi إِذَا’nın cevabı olup i‘rab yerinde bulunmamakta, اَلْوَثَاقِ ise mefulü bih olmaktadır. إِذَا, ismi ve haberiyle beraber istinâf cümlesi olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. فَاِذَا fâ istinaf ve tefrî‘ (bölümleme) veya atıf harfi,³⁵⁴ اِذَا ise şart edatı olmaktadır. Burada iki seçenek arasında seçim hakkının bulunduğunu anlatmak için kullanılmıştır.³⁵⁵ مَا mahzûf fiilin mefulü mutlakı olarak gelmekte, takdiri ise اَنْ تَمْنُوْا مَاً olmaktadır. بَعْدُ Zaman zarfı olup zamme üzere mebnidir çünkü lafızda izafeden kesilmiş olsa da hala izafe anlamı içermektedir. Nasb mahallinde kendinden önceki mastara mütealliktir. وَمَا vâv atıf harfi olup, اِذَا önceki cümleye atıf edilmiştir. فِدَاءٌ mahzûf fiilin mefulü mutlakı olarak gelmekte, takdiri ise اَنْ تَفْدُوْا فِدَاءً olmaktadır.³⁵⁶ Her iki durumda da mahzûf fiil mastar tevilinde olup raf‘ mahallinde mübtada olmaktadır. Buna göre her iki durumda takdirler وَمَا فِدَاؤُهُمْ اَوْ اِذَا فِدَاؤُكُمْ موجود منكم veya اَوْ اِذَا فِدَاؤُكُمْ موجود منكم olacaktır. Bu takdir ile elde edilen isim cümlesi istinâf cümlesi olmakta ve i‘rab yerinde bulunmamaktadır. Cümle başındaki fâ harfini atıf harfi olarak kabul ettiğimiz durumda ise takdir edilen isim cümlesi فَاسْتَوْا cümlesine atıf olmakta ve yine i‘rab yerinde bulunmamaktadır. حَتَّى harfi cer, تَضَعْ muzari fiil olup حَتَّى’dan sonra zımnen (مُضْمَرَةً) gelen اَنْ ile mansub olmakta, nasb alâmeti ise fetha olmaktadır. اَلْحَرْبُ muzari fiilin faili, اَوْزَارَهَا mefulü bih ve muzaf, hâ ise cer mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. Muzari fiil zimni اَنْ ile mastar tevilinde

³⁵² Daha fazla bilgi için bk. İsmail Durmuş, “Vâv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012).

³⁵³ Daha fazla bilgi için bk. s. 31, 32

³⁵⁴ Ulvan vd., *İ‘rabü’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, 4/2237.

³⁵⁵ Dürreh, *Tefsîru’l-Kur‘âni’l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh*, 9/73.

³⁵⁶ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân (Tefsîru Müşkili İ‘râbi’l-Kur‘ân)*, 3/57; Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ‘rabi’l-Kur‘ân*, 2/1160; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ‘râbi’l-Kur‘âni’l-Mecîd*, 5/620.

olup cer mahallinde حَتَّى'nın mecururu olmakta, câr ve mecurur ise ya takdir edilen dört fiilin içeriğine (مضمون)³⁵⁷ veya mukadder fiile veyahut da zikredilen son mastara müteallik olmaktadır.³⁵⁸

ذَلِكَ ism-i işaret sükun üzere mebni, raf mahallinde mübteda olmakta veya mahzuf bir mübtedanın haberi olmakta, bu durumda takdir ذَالِكُ olmaktadır. Veyahut da nasb mahallinde mahzuf bir fiilin mefulü bihi olarak gelmekte, takdiri ise اِفْعَلُوا ذَالِكُ olmaktadır. Her halükârda cümle istinâf cümlesi olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. Harf vâv istinâf harfi, لَوْ şartiye olarak gelmektedir. muzari fiil, fail olup fiil cümlesi ibtida cümlesi olduğundan³⁵⁹ veya zarf olmayan şart cümlesi olduğundan³⁶⁰ i'rab yerinde bulunmamaktadır. لَمْ لَا تَنْصَرِ Lâm لَوْ in cevabiyesi, اِنْ تَنْصَرِ mazi fiil, fail ise gizli zamir olan takdiri هُوَ ve lafzatullaha dönmektedir. Fiil cümle لَوْ in cevabı olup i'rab yerinde değildir. مِنْهُمْ min harfî cer, zamir mecurur, câr ve mecurur اِنْ تَنْصَرِ'ya mütealliktirler. لَوْ ve dahil olduğu cümle istinâf cümlesi olmakta ve i'rabta yeri olmamaktadır. وَلَكِنْ vâv atıf harfî, لَكِنْ istidrak harfî olup mühmelidir. لَمْ لَا تَنْصَرِ lâmla ta'lil harfî, يَنْصَرِ muzari fiil olup zımnî اَنْ ile mansub olmaktadır. Faili ise gizli zamir takdiri هُوَ olup lafzatullaha dönmektedir. Mansub, mefulü bih ve muzaf, Muttasıl zamir ise cer mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. بِبَعْضٍ bâ harfî cer, بَعْضٍ mecurur, câr ve mecurur önceki muzari fiile müteallik olmaktadır. Zımnî gelen اَنْ muzari fiille birlikte mastar tevilinde olup fiilin başındaki lâmla tarafından mecurur edilmeleri sebebiyle cer mahallinde bulunmamaktadır. Câr ve mecurur mahzuf bir fiile müteallik olup takdiri وَلَكِنْ اَمْرَكُمْ olmaktadır.³⁶¹ Bu takdir edilen cümle ise لَوْ in cevabına atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır.

وَالَّذِينَ vâv istinâf harfî, الَّذِينَ ism-i mevsul, fetha üzere mebni, raf mahallinde mübteda olarak gelmektedir. قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ cümlesi mevsulün sırası olması sebebiyle i'rab yerinde bulunmamaktadır. قُتِلُوا meçhul mazi fiil, vâv naibul fail olmaktadır. Fiilin malum sığasıyla okunduğu kıraatlerde ise vâv fail

³⁵⁷ Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2237.

³⁵⁸ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/73.

³⁵⁹ Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2237.

³⁶⁰ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/73.

³⁶¹ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/73.

olmaktadır. *فِي* harfî cer, *سَبِيل* mecrur, câr ve mecrur fiile müteallik olmaktadırlar. *لَنْ* aynı zamanda muzaf, *اللَّهِ* muzafun ileyh olarak gelmektedir. *فَلَنْ* fâ sıla harfî, *لَنْ* nasibe, *يُضِلُّ* muzari fiil *لَنْ* harfî ile mansub olup nasb alameti fethadır. Fail ise gizli zamir takdiri *هو* olmaktadır. *أَعْمَالُهُمْ* mefulü bih ve muzaf olarak gelmekte, muttasıl zamir ise cer mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. *فَلَنْ يُضِلُّ أَعْمَالُهُمْ* cümlesi raf' mahallinde mübtedanın haberi konumundadır. *وَالَّذِينَ* ile başlayan isim cümlesi ise istinâf cümlesi olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır.

2.2.2. Beşinci ve Altıncı Ayet

سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ

“(Dünyada) onlara doğru yolu gösterecek, durumlarını düzelterecektir. (Âhirette ise) kendilerine tanıttığı cennete sokacaktır.”³⁶²

سَيَهْدِيهِمْ sîn gelecek zaman harfî olarak gelmekte olsa da eklendiği fiilin faili Allah (c.c.) olduğu için fiile gelecek zaman anlamı ile birlikte kesinlik anlamı da katmaktadır. *يَهْدِيهِمْ* muzari fiil, merfu' olup raf' alameti zamme olarak gelmekte bu zamme ise ağırlık sebebiyle yâ üzerinde takdir edilmektedir. Fail gizli zamir, takdiri *هو* olup lafzatullaha dönmekte, muttasıl zamir ise mefulü bih olmaktadır. Fiil, fail ve mefulden oluşan fiil cümlesi i'rab yerinde bulunmamaktadır. *وَيُصْلِحُ* vâv atıf harfî, *يُصْلِحُ* muzari fiil, fail gizli zamir, takdiri *هو* olup lafzatullaha dönmekte, *بَال* lafzen mansub, mefulü bih, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olmaktadır. *وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ* cümlesi önceki fiil cümlesine atıf edilmekte ve önceki cümle gibi i'rab yerinde bulunmamaktadır.

وَيُدْخِلُهُمْ vâv atıf harfî, *يُدْخِلُهُمْ* muzari fiil, merfu', raf' alameti zamme olarak gelmekte, fail gizli zamir, takdiri *هو* olup lafzatullaha dönmektedir. Muttasıl zamir mefulü bih, *الْجَنَّةَ* ise ikinci mefulü bih olarak gelmektedir. Fiil cümlesi önceki ayetteki fiil cümlesine atıf olup önceki cümle gibi i'rab yerinde bulunmamaktadır. *عَرَّفَهَا* mazi fiil, öncesinde *قد* zımnen gelmektedir.³⁶³ Faili gizli zamir takdiri *هو* olup lafzatullaha dönmekte, muttasıl zamir ise mefulü bih olarak gelmektedir. *لَهُمْ* lââm harfî cer, fetha üzere mebnî, zamir ise mecrur, câr ve mecrur *عَرَّفَهَا*'ye müteallik

³⁶² Muhammed 47/5, 6.

³⁶³ Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ'rabî'l-Kur'ân*, 2/1160.

olup fiil cümlesi nasb mahallinde يُدْخِلُهُ fiilinin failinin veya meful olan الْجَنَّةِ'nin hâli olmaktadır. Failin hâli olduğu kabul edildiğinde bağlantı (rabt) mecrur zamir ile sağlanmakta, mefulün hâli olduğu kabul edildiğinde ise mansub zamir ile sağlanmaktadır.³⁶⁴ Son fiil cümlesinin nasb mahallinde يُدْخِلُ fiilinin mefulü olduğunun kabul edilmesi³⁶⁵ veya istinâf cümlesi olarak kabul edilip i'rab yerinde bulunmadığının söylenmesi de mümkündür.³⁶⁶

2.2.3. Yedinci Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ

*“Ey iman edenler! Allah’a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.”*³⁶⁷

يَا أَيُّهَا ya nida edatı olup ادعوا yerine geçmekte, أَيُّهَا nekre-i maksûde münadâ olduğundan ötürü zamme üzere mebni olup nasb mahallinde ve aynı zamanda muzaf olmaktadır. هَا tenbih harfi olup, muzafun ileyh yerine ivaz olarak gelmekte, i'rab yerinde bulunmamaktadır. الَّذِينَ ism-i mevsul, fethâ üzere mebni olup أَيُّهَا'nin bedeli³⁶⁸ veya sıfatı³⁶⁹ olduğundan raf mahallindedir. آمَنُوا mazi fiil, vâv fail, fiile müteallik olup mahzûf olan câr ve mecrur ile birlikte fiil cümlesi mevsulün sırası olarak gelmekte, i'rab yerinde bulunmamaktadır. إِن şart ve cezm harfî, تَنْصُرُوا muzari fiil, şart fiili olup cezm harfî sebebi ile meczum olarak gelmekte ve cezm alameti nûnun hazfî olmaktadır. Vâv fail, الله lafzatullah ise tazim için mansub, lafzen mefulü bih olmaktadır. تَنْصُرُوا cümlesi ibtidaiye veya zarf olmayan şart cümlesi olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır.³⁷⁰ Bununla beraber تَنْصُرُوا cümlesinin, nidânın cevabı olması sebebiyle, i'rab yerinde bulunmadığının söylenmesi de mümkündür.³⁷¹ يَنْصُرْكُمْ muzari fiil şartın cevabı olduğundan meczum olarak gelmekte, cezm alameti ise sükun olmaktadır. Muzari fiilin faili

³⁶⁴ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/75.

³⁶⁵ Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2238.

³⁶⁶ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/75.

³⁶⁷ Muhammed 47/7.

³⁶⁸ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/75.

³⁶⁹ Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2238.

³⁷⁰ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/75.

³⁷¹ Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2238.

gizli zamir, takdiri هو olup lafzatullah'a dönmekte, muttasıl zamir ise mefulü bih olarak gelmektedir. Fiil cümlesi şartın cevabı olsa da fâ cevabiye veya اذا fucaiyye eklenmeden geldiğinden i'rab yerinde bulunmamaktadır. Şart harfî, fiil ve cevap cümleleri ile birlikte ibtidaiye cümle olmakta ve i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَيَنْبِئُ vâv atıf harfî, يُنَبِّئُ muzari fiil şartın cevabı olan fiile atıf edildiğinden onun gibi meczumdur. Faili gizli zamir takdiri هو olup lafzatullah'a dönmektedir. أَقْدَامُكُمْ mefulü bih ve aynı zamanda muzaf olmaktadır. Muttasıl zamir ise cer mahallinde muzafun ileyh olarak gelmektedir. يُنَبِّئُ أَقْدَامُكُمْ cümlesi önceki şartın cevabı olan يُنَصِّرُكُمْ cümlesine atıf edildiğinden i'rab yerinde bulunmamaktadır.

2.2.3. Sekizinci ve Dokuzuncu Ayet

وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَأَصْلًا أَعْمَالُهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ

*“İnkâr edenlere gelince onların sonu felâkettir, amellerini de Allah boşa çıkarmıştır. Bu onların, Allah'ın indirdiğinden hoşlanmaması sebebiyledir. Allah da onların yaptıklarını sonuçsuz kılmıştır.”*³⁷²

وَالَّذِينَ raf mahallinde mübteda olarak kabul edildiğinde haber تَعْسًا kelimesinin tefsir ettiği fiil cümlesi olmakta, fâ tenbih harfî olup haberin takdiri فَتَعْسَهُمُ Allah'ın tarafından olmaktadır.³⁷⁵ وَالَّذِينَ nasb mahallinde تَعْسًا kelimesinin tefsir ettiği fiile mefulü bih olarak kabul edildiğinde ise³⁷⁶ takdir أَتَعَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا olmaktadır.³⁷⁷ كَفَرُوا mazi fiil, vâv fail, mahzûf câr ve mecrur fiile müteallik olup fiil cümlesi mevsulun sırası olmakta ve i'rab yerinde bulunmamaktadır. فَتَعْسًا mansub, nasb alameti fetha olup her iki tadirde de mahzûf fiile mefulü mutlak olarak gelmektedir. تَعْسًا câr ve mecrur müteallik ve onun sıfatı olmaktadır. وَأَصْلًا vâv atıf harfî, أَصْلًا mazi fiil, fail gizli zamir, takdiri هو olup lafzatullah'a dönmektedir. أَعْمَالُهُمْ mefulü bih, muzaf, muttasıl

³⁷² Muhammed 47/8, 9.

³⁷³ Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2238.

³⁷⁴ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/76.

³⁷⁵ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân (Tefsîru Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân)*, 3/58; Ukberî, *Et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, 2/1121; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/622.

³⁷⁶ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, 5/8; Nehhâs, *İ'rabü'l-Kur'ân*, 4/119; Kurtubî, *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/154.

³⁷⁷ Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/622.

zahir ise cer mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. اَصْلُ اَعْمَالِهِمْ cümlesi önceki cümleye atıf edildiğinden raf mahallinde bulunmaktadır. الَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَاصْلٌ alev cümlesi ise istinâfiye cümle veya önceki cümleye atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır.

ذلِكَ ism-i işaret sükun üzere mebnî, raf mahallinde mübteda veya mahzûf bir mübtedanın haberi veyahut da nasb mahallinde mahzûf bir fiilin mefulü bihi olarak gelmektedir. Haber kabul edildiği durumda takdir اَلْأَمْرُ ذَلِكْ olmakta, meful kabul edildiği durumda ise takdiri اَللّٰهُ فَعَلَ بِهِمْ ذَلِكْ olmaktadır. بِأَنَّهُمْ bâ harfî cer, اَنَّ fiil benzeyen harflerden olup muttasıl zamiri ismi olarak almaktadır. كَرِهُوا mazi fiil, vâv fail, مَا ism-i mevsul, sükun üzere mebnî nasb mahallinde mefulü bih olarak gelmektedir. اَنْزَلَ mazi fiil, اَللّٰهُ fail olup fiil cümlesi mevsulün sılası veya sıfatı olmaktadır. Sıla cümlesinde bulunması gereken aid veya sıfattaki bulunması gereken rabt zamiri mahzûf olmakta, cümlelerin takdiri ise اَنْزَلَهُ اَللّٰهُ olmaktadır. اَنْزَلَ اَللّٰهُ مَا كَرِهُوا cümlesi ise raf mahallinde اَنَّ'nin haberi olarak gelmektedir. اَنَّ ismi ve haberi mastar tevilinde harfî cer ile mecrur olmakta, câr ve mecrur اَلَّذِي'nin mübteda kabul edildiği durumda mahzûfa müteallik olup bu mahzûf اَلَّذِي'nin haberi olmaktadır. اَلَّذِي'nin haber kabul edildiği ikinci durumda da câr ve mecrur mahzûfa müteallik olmakta ve bu durumda mahzûf, اَلَّذِي'nin hâli olarak gelmektedir. اَلَّذِي'nin meful kabul edildiği üçüncü durumda ise câr ve mecrur اَلَّذِي'nin takdiri اَللّٰهُ فَعَلَ بِهِمْ ذَلِكْ takdirindeki mahzûf fiile müteallik olmaktadır.³⁷⁸ فَاحْبَطُوا اَعْمَالَهُمْ fâ atıf harfî, اَحْبَطُوا mazi fiil, fail gizli zamir takdiri هُوَ olup lafzatullah'a dönmekte ve اَعْمَالَهُمْ mefulü bih olmakta, muttasıl zamir de muzafun ileyh olarak gelmektedir. Fiil cümlesi önceki fiil cümlesine atıf olduğundan onun gibi raf mahallinde bulunmaktadır.

2.2.4. Onuncu ve On Birinci Ayet

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَلُهَا ذَلِكُمْ بَأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ

“Yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmediler mi? Allah onların köklerini kazıdı, bu kâfirleri de benzer

³⁷⁸ Dürreh, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve I'rabühü ve Beyanüh, 9/77.

sonuçlar beklemektedir. Bu, iman edenlerin yar ve yardımcılarının Allah olmasının, kâfirlerin ise böyle bir yardımcılarının bulunmamasının sonucudur.”³⁷⁹

أَفَلَمْ hemze istifham harfi, buradaki istifham ise tevbihi istifham olmaktadır. Fâ istinâf veya atıf harfî, لَمْ nefy ve cezm harfidir. يَسِيرُوا muzari fiil, başına لَمْ eklendiğinden meczum olup cezm alameti nûnun hazfî olmakta, vâv fail olarak gelmekte ve فِي الْأَرْضِ câr ve mecrur fiile müteallik olmaktadır. Fiil cümlesi istinâf veya atıf cümlesi olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. فَيَنْظُرُوا fâ istifham cevabında gelen cevap harfî veya atıf harfî olabilmektedir. İstifhamın cevabı olduğunun kabul edilmesi durumunda, fâ harfinden sonra mukadder bir أَنْ gelmekte ve يَنْظُرُوا mansub olmaktadır. Atıf olduğunun kabul edildiği durumda ise يَنْظُرُوا önceki meczum fiile atıf olacağından meczum olmaktadır.³⁸⁰ Her iki durumda da nasb ve cezm alameti nûnun hazfî olmaktadır. كَيْف istifham ismi, fetha üzere mebni olup nasb mahallinde, ardından gelen كَانَ'nin mukaddem haberi olmaktadır. كَانَ Mazi sığasında nâkise fiil, عَاقِبَةُ kânenin ismi ve muzaf, الَّذِينَ ism-i mevsul, fetha üzere mebni cer mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. كَانَ ismi ve haberi ile cümle olarak nasb mahallinde olup يَنْظُرُوا fiilinin mefulü bihi olmaktadır. مَازٍ mazi fiil, اللَّهُ fail olup bunların oluşturduğu fiil cümlesi istinâf cümlesi olmakta ve mukadder bir soruya veya öncesindeki كَيْف'ye cevap olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. عَلَيْهِمْ câr ve mecrur مَازٍ'ya müteallik olmaktadır. وَلِلْكَافِرِينَ vâv atıf harfî, lâm harfî cer, الْكَافِرِينَ mecrur, cer alâmeti yâ olmaktadır. Câr ile mecrur mukaddem haber olan mahzufa müteallik olmaktadır. امْتَأَلَهَا ise muahher mübteda olmakta, muttasıl zamir de muzafun ileyh olarak gelmektedir. Mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi önceki cümleye atıf edildiğinden i‘rab yerinde bulunmamaktadır.

ذَلِكَ ism-i işaret sükun üzere mebni, raf mahallinde mübteda veya mahzuf bir mübtedanın haberi veyahut da nasb mahallinde mahzuf bir fiilin mefulü bihi olarak gelmektedir. Haber kabul edildiği durumda takdir الْأَمْرُ ذَلِكَ olmakta, meful

³⁷⁹ Muhammed 47/10, 11.

³⁸⁰ Nehâs, İ‘rabü’l Kur‘ân, 4/119; Hemedânî, El-Ferîd fî İ‘râbi’l-Kur‘âni’l-Mecîd, 5/622.

kabul edildiği durumda ise takdiri ذَلِكَ بِهِمُ اللَّهُ 381 olmaktağır. أَنَّ bâ harfî cer, fiile benzeyen harflerden olup lafzatullah lafzen mansub, nasb alameti fetha, أَنَّ'nin ismi olarak gelmektedir. مَوْلَى ise merfu', raf' alameti özür sebebiyle yâ üzerinde takdir edilen zamme olarak gelmekte ve أَنَّ'nin haberi aynı zamanda muzaf olmaktadır. الَّذِينَ ism-i mevsul, cer mahallinde muzafun ileyh olarak gelmektedir. أَمْثُوا mazi fiil, vâv fail, mahzûf câr ve mecrur fiile müteallik olmakta, oluşturdıkları fiil cümlesi ise ism-i mevsulün sılası olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. أَنَّ ismi ve haberi ile birlikte mastar tevilinde olup bu mastar cer mahallinde harfî cerin mecruru olmaktadır. وَأَنَّ vâv atıf harfî, أَنَّ fiile benzeyen harflerden, الْكَافِرِينَ mansub, nasb alameti yâ olup أَنَّ'nin ismi olarak gelmektedir. لَا elif üzerinde takdir edilen fetha üzere mebni, nefy-i cins; مَوْلَى ise لَا'nın ismi olarak gelmektedir. لَهُم câr ve mecrur mahzûfa müteallik olup لَا'nın haberi olmakta, لَهُم لَا cümlesi de raf' mahallinde أَنَّ'nin haberi olmaktadır. أَنَّ ismi ve haberi ile birlikte mastar tevilinde önceki mastar tevilinde gelen أَنَّ ismi ve haberine atıf olduğundan cer mahallinde bulunmamaktadır. 382

2.2.5. On İkinci Ayet

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ أَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ

“Şüphesiz ki Allah, iman eden ve güzel şeyler yapanları, zemininde ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. İnkâr edenlere ise, nimetlerden yararlanırlar, tıpkı hayvanlar gibi yiyip içlerler; ebedî kalacakları yer ise cehennemdir.” 383

إِنَّ fiile benzeyen harflerden, اللَّهُ lafzen mansub ismi olmaktadır. يُدْخِلُ muzari fiil, fail gizli zamir takdiri هُوَ olup lafzatullah'a dönmektedir. الَّذِينَ ism-i mevsul, nasb mahallinde mefulü bih olmaktadır. أَمَنُوا mazi fiil, vâv faili, mahzûf câr ve mecrur fiile müteallik olmakta, oluşturdıkları fiil cümlesi ise mevsulün sılası olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ vâv atıf harfî, عَمِلُوا mazi fiil, vâv fail, الصَّالِحَاتِ mansub, nasb alameti kesra, mefulü bih olmaktadır.

381 Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/77.

382 Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/79, 80; Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2239, 2240.

383 Muhammed 47/12.

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ cümlesi önceki fiil cümlesine atıf olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. جَنَّاتٍ mansub, nasb alameti kesra, ikinci mefulü bih olmaktadır. إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ ile başlayan cümle ise istinâf veya ibtida cümlesi olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. تَجْرِي muzari fiil, merfu‘, raf‘ alameti ağırlık sebebiyle yâ üzerinde takdir edilen zamme olmaktadır. مَنْ harfi cer, تَحْتِهَا mecrur, câr ile mecrur fiiline müteallik olmakta, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olmaktadır. الْأَنْهَارُ lafzen merfu‘ olup تَجْرِي fiilinin faili olmaktadır. Fiil cümlesi ise nasb mahallinde جَنَّاتٍ’nin sıfatı olarak gelmektedir.

كَفَرُوا vâv atıf harfî, الَّذِينَ raf‘ mahallinde mübtada olarak gelmektedir. mazi fiil, vâv fail, mahzûf câr ve mecrur fiile müteallik olup oluşturdıkları fiil cümlesi mevsulün sılası olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. يَتَمَتَّعُونَ muzari fiil, merfu‘, vâv fail olmakta, fiil cümlesi ise raf‘ mahallinde mübtedanın haberi olarak gelmektedir. وَيَأْكُلُونَ vâv atıf harfî, يَأْكُلُونَ muzari fiil, vâv fail olmakta, oluşturdıkları fiil cümlesi de önceki cümleye atıf edildiğinden i‘rab yerinde bulunmamaktadır. كَمَا kâf teşbih için kullanılan cer harfî, مَا ise mastariye olmaktadır. تَأْكُلُ muzari fiil, merfu‘, الْأَنْعَامُ fail olarak gelmektedir. تَأْكُلُ mastar tevilinde kâf’ın mecruru olmakta, câr ve mecrur mahzûfa müteallik olmaktadır. Bu mahzûf ise yine mahzûf olan ve يَأْكُلُونَ fiiline mefulü mutlak olarak gelen mastara sıfat olmaktadır. Bu söylenenler ışığında cümlenin takdiri يَأْكُلُونَ أَكْلًا مِثْلَ أَكْلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ olmaktadır. cümlesi önceki cümleye atıf olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَالنَّارُ vâv atıf veya hâl harfî, النَّارُ mübtada olmaktadır. مَثْوًى haber, merfu‘, raf‘ alameti mahzûf elif üzerinde takdir edilen zamme olmaktadır. Ferrâ, مَثْوًى’nin hâl olarak kabul edilmesinin de mümkün olduğunu, bu durumda ise mübtedanın haberinin لَهُمْ olacağını düşünmektedir.³⁸⁴ Vâvın hâl harfî olduğu kabul edildiği durumda النَّارُ مَثْوًى nasb mahallinde hâl olmakta, لَهُمْ câr ve mecrur, mahzûfa müteallik olup bu mahzûf مَثْوًى’nin sıfatı olmaktadır.³⁸⁵ Vâvın atıf olduğu kabul edildiği durumda ise لَهُمْ câr ve mecrur

³⁸⁴ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân (Tefsîru Müşkili İ‘râbi’l-Kur‘ân)*, 3/59.

³⁸⁵ Ulvan vd., *İ‘rabü’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, 4/2240.

مُنَوًى'na müteallik olmaktadır. İsim cümlesi ise önceki cümleye atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır.³⁸⁶

2.3. On Üçüncü Ayetten On Dokuzuncu Ayete Kadar Olan Ayetler

2.3.1. On Üçüncü Ayet

وَكَايْنٍ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ

*“Seni yurdundan çıkmaya mecbur eden beldenden daha güçlü nice beldeler var ki, biz onların halklarını helâk ettik; onlara yardım edecek kimse de yoktu.”*³⁸⁷

وَكَايْنٍ vâv istinâf harfî, كَايْنٍ ism-i kinaye, cezm üzere mebni, raf mahallinde mübteda, مِنْ zaide harfî cer, قَرْيَةٍ mahzûf olan muzafa (أَهْلٍ) muzafun ileyh olarak gelmekte, mansub olup kinayenin temyizi olmaktadır. Zaide harfî cer sebebiyle sonu kesra ile meşgul olduğu için kelime sonunda takdir edilmek durumunda kalınan fetha قَرْيَةٍ'nin nasb alameti olmaktadır. Cümlemin takdiri ise أَهْلٍ قَرْيَةٍ olmaktadır.³⁸⁸ هِيَ munfasıl zamir, fetha üzere mebni olup raf mahallinde mübteda, أَشَدُّ haber, oluşturdıkları isim cümlesi قَرْيَةٍ'nin sıfatı olmaktadır. هِيَ أَشَدُّ cümlesinin قَرْيَةٍ'nin lafzına tabi olduğunun kabul edilmesi durumunda cer mahallinde, قَرْيَةٍ'nin mahalline tabi olduğunun kabul edilmesi durumunda ise nasb mahallinde olacaktır. أَشَدُّ lafzen mansub, أَشَدُّ'nun temyizi olmaktadır. مِنْ قَرْيَتِكَ min harfî cer, قَرْيَةٍ mecrur ve muzaf, muttasıl zamir olan kâf ise cer mahallinde muzafun ileyh olarak gelmekte, câr ve mecrur أَشَدُّ'ya müteallik olmaktadır. Burada da önceki قَرْيَةٍ'de olduğu gibi mahzûf bir muzaf söz konusu olmaktadır, buna göre takdir أَخْرَجْنَاكَ الَّتِي أَهْلٍ قَرْيَتِكَ التي أَخْرَجْنَاكَ olarak gelmektedir.³⁸⁹ الَّتِي ism-i mevsul, sükûn üzere mebni, cer mahallinde قَرْيَتِكَ'nin sıfatı olmaktadır. أَخْرَجْنَاكَ mazi fiil, sakin tâ müenneslik alameti, kâf mefulü bih, fail gizli zamir, takdiri هِيَ olup الَّتِي'ye dönmekte ve sîla cümlesindeki aid konumunda olmaktadır. أَخْرَجْنَاكَ cümlesi ise mevsulün sılası olmakta, i'rab yerinde bulunmamaktadır. أَهْلَكْنَاهُمْ fiil, fail ve

³⁸⁶ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/81.

³⁸⁷ Muhammed 47/13.

³⁸⁸ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'rabüh*, 5/9.

³⁸⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'rabüh*, 5/9.

mefulü bih olmakta, fiil cümlesi ise raf mahallinde mübtedanın (كَانَ) haberi olmaktadır. Mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi ise (...كَانَ) istinâf cümlesi olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. فَا fâ ta‘lil veya atıf harfi, لَا nefy-i cins, لَا نَاصِرْ lafzen mansub لَا’nın ismi olmaktadır. لَهُمْ câr ve mecrur mahzufa müteallik olup لَا’nın haberi olmakta, لَهُمْ لَا نَاصِرْ لَا cümlesi ta‘lil cümlesi veya matuf cümle olabilmektedir. Ta‘lil cümlesi olduğu kabul edilmesi durumunda i‘rab yerinde bulunmamakta,³⁹⁰ matuf cümle olduğunun kabul edilmesi durumunda ise raf mahallinde önceki haber cümlesine atıf olmaktadır.³⁹¹

2.3.2. On Dördüncü Ayet

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ

“Rabbinden gelmiş kesin bir kanıta dayanan kimse, kötü işi kendine güzel gösterilen ve arzularının peşinde giden kimse gibi olur mu hiç?”³⁹²

أَفَمَنْ hemze inkarî istifham için gelmekte, fâ istinâf harfi, مَنْ ism-i mevsul, sükun üzere mebni, raf mahallinde mübteda olmaktadır. كَانَ mazi sığasında nâkise fiil, ismi gizli zamir, takdiri هُو olup ism-i mevsule dönmekte ve sıla cümlesindeki aid konumunda olmaktadır. عَلَى harfi cer, بَيِّنَةٍ mecrur, câr ve mecrur mahzufa müteallik olup bu mahzuf كَانَ’nın haberi olmaktadır. كَانَ ismi ve haberi ile birlikte mevsulün sılası olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. مِنْ رَبِّهِ min harfi cer, رَبِّهِ mecrur ve muzaf, hâ muzafun ileyh olarak gelmekte, câr ve mecrur mahzufa müteallik olup, mahzuf بَيِّنَةٍ’nin sıfatı olmaktadır. كَمَنْ kâf harfi cer, مَنْ mecrur, câr ve mecrur mahzufa müteallik olup bu mahzuf mübtedanın haberi olmaktadır. زُيِّنَ mazi fiil, meçhul sığasında gelmekte, لَهُ câr ve mecrur fiile müteallik olmakta, سُوء ise naibu’l fail olarak gelmektedir. Fiil cümlesi mevsulün sılası olarak geldiğinden i‘rab yerinde bulunmamaktadır. سُوء muzaf, عَمَلِهِ muzafun ileyh olmakta ve aynı zamanda muttasıl zamire izafe edilmektedir. أَفَمَنْ كَانَ عَلَى... cümlesi ise istinâf cümlesi olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَاتَّبَعُوا vâv atıf harfi, اتَّبَعُوا mazi fiil, vâv fail, أَهْوَاءَهُمْ mefulü bih, muzaf, muttasıl zamir muzafun

³⁹⁰ Dürreh, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh*, 9/82.

³⁹¹ Ulvan vd., *İ‘rabü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 4/2241.

³⁹² Muhammed 47/14.

ileyh olmaktadır. Oluşturdukları fiil cümlesi ise önceki sıra cümlesine atıf olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır.

2.3.3. On Beşinci Ayet

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ

“Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzölmüş bal ırmakları bulunan bir bahçe. Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur, üstelik rablerinden bir de bağışlama lutfu. Şimdi bunlar, ateşte devamlı kalan, bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç?”³⁹³

مَثَلُ mübteda ve muzaf olup الْجَنَّةِ lafzen mecrur muzafun ileyh olmaktadır. الَّتِي ism-i mevsul, sükûn üzere mebni, cer mahallinde الْجَنَّةِ'nin sıfatı olarak gelmektedir. وُعدَ meçhul sıgasında mazi fiil, الْمُتَّقُونَ naibu'l fail, merfu', raf' alameti vâv olarak gelmekte ve hakikatte birinci meful olmaktadır. Oluşturdukları fiil cümlesi ise mevsulün sılası olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. Sıra cümlesinde bulunması gereken aid mahzûf olup aynı zamanda ikinci meful olmaktadır. Buna göre cümlelerin takdiri الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا olmaktadır. فِيهَا câr ve mecrur, mahzûfa müteallik olup raf' mahallinde mukaddem haber olmakta, أَنْهَارٌ ise lafzen merfu', muahher mübteda olmaktadır. câr ve mecrur, mahzûfa müteallik olup bu mahzûf, raf' mahallinde أَنْهَارٌ'a sıfat olmaktadır. غَيْرِ lafzen mecrur مَاءٍ'e sıfat olmakta, آسِنٍ ise غَيْرِ'nin izafesi sebebiyle muzafun ileyh olmaktadır. فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ cümlesi raf' mahallinde مَثَلُ'ye haber olmaktadır. Haberin cümle olarak geldiği durumlarda cümle içerisinde mübtedaya dönen bir aidin bulunması gerekmektedir. Buna rağmen bu haber cümlesinde mübtedaya dönen bir aid bulunmamakta ise de haber ile mübtedanın aynı olması bu cümlelerin

³⁹³ Muhammed 47/15.

edilmesi de mümkün olmaktadır. وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ cümlesi ise istinâf cümlesi veya atıf cümlesi olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَمَغْفِرَةٌ vâv atıf harfi olmakta, مَغْفِرَةٌ lafzen merfu‘ önceki cümlelerin mübtedasına atıf edilmektedir. مِنْ مِّنْ câr ve mecrur مَغْفِرَةٌ’a müteallik olmakta veya مَغْفِرَةٌ’a sıfat olan bir mahzufa müteallik olmaktadır.³⁹⁸ Bununla beraber مَغْفِرَةٌ’un mübteda muahher, haberinin mahzuf ve cümlelerin takdirinin وَلَهُمْ مَغْفِرَةٌ olduğunun kabul edilmesi de mümkündür ki bu durumda oluşturdukları isim cümlesi önceki isim cümlesine atıf olmaktadır.³⁹⁹

كَمَنْ câr ve mecrur mahzufa müteallik olup bu mahzuf yine mahzuf olan bir mübtedanın haberi olmakta, مَنْ ise mevsul olarak gelmektedir. Buna göre kelamın takdiri هُوَ خَالِدٌ كَمَنْ فِي هَذِهِ الْجَنَّاتِ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ olmaktadır. Kissai’ye göre ise ayet başındaki كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ mübteda olup هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ haber olmakta ve arada gelen cümlelerin tümü itirâziye cümle olmaktadır. Buna göre kelam “Cennetliklerin durumu şöyle hayır iken, cehennemliklerin durumu böyle şerdir.” anlamını verecektir.⁴⁰⁰ هُوَ خَالِدٌ mübteda ve haber olup oluşturdukları isim cümlesi mevsulun sırası olmakta ve i‘rab yerinde bulunmamaktadır. خَالِدٌ ism-i fail, faili gizli zamir takdiri هُوَ olup mevsule dönmekte, هُوَ خَالِدٌ câr ve mecrur مَغْفِرَةٌ’a müteallik olmaktadır. وَسُقُوا vâv atıf veya hâl harfi, سُقُوا meçhul sığasında mazi fiil, cemaat vâvı ise naibu’l fail dolayısıyla ilk meful olmaktadır. مَاءٌ lafzen mansub ikinci meful olup حَمِيمٌ onun sıfatı konumunda olmaktadır. Fiil cümlesi ise sıla cümlesine atıf olup onun gibi i‘rab yerinde bulunmamaktadır. فَفَقَطَّ fâ atıf harfi فَفَقَطَّ malum sığasında mazi fiil, faili gizli zamir takdiri هُوَ olup مَاءٌ’e dönmektedir. أَمْعَاءُهُمْ mefulü bih, lafzen mansub, muttasıl zamir cer mahallinde muzafun ileyih olmaktadır. Fiil cümlesi ise önceki cümleye atıf olmakta, i‘rab yerinde bulunmamaktadır.⁴⁰¹

³⁹⁸ Ulvan vd., *İ‘rabü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 4/2242.

³⁹⁹ Dürreh, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh*, 9/86.

⁴⁰⁰ Nehhâs, *İ‘rabü’l-Kur’ân*, 4/121.

⁴⁰¹ Dürreh, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh*, 9/87.

2.3.4. On Altıncı ve On Yedinci Ayet

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِندِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنِفًا وَلِلَّذِينَ
طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِم وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاتَّبَعُوا تَقْوِيَهُمْ

“İçlerinden sana kulak verenler de var. Nihayet senin huzurundan ayrılınca, bilgi sahiplerine, “Biraz önce ne söyledi?” diye sorarlar. İşte Allah bunların kalplerini mühürlemiştir, arzularının peşine takılıp gitmektedirler. Doğru yolu bulanlara gelince Allah onların bu yolda devam etmelerini sağlar ve kendilerine takvâ şuurunu bahşeder.”⁴⁰²

وَمِنْهُمْ vâv istinâf harfî, مِنْهُمْ câr ve mecrur mahzufa müteallik olup bu mahzuf mukaddem haber, مَنْ ise ism-i mevsul, sükun üzere mebni, raf mahallinde muahher mübtada olmaktadır. يَسْتَمِعُ muzari fiil, faili gizli zamir, takdiri هو olup ism-i mevsula dönmekte, fiil cümlesi ise ism-i mevsulün sılası olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. إِلَيْكَ câr ve mecrur, fiile müteallik olmaktadır. مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ cümlesi istinâf cümlesi olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. حَتَّىٰ ibtida harfî, إِذَا gelecek zaman zarfı ve şartiye olup isim olarak aldığı cümleyi izafe ile mecrur etmekte ve cevabına müteallik olup cevabı tarafından mansub edilmektedir. خَرَجُوا mazi fiil, vâv fail olmakta ve oluşturdukları fiil cümlesi إِذَا’nın izafesi sonucunda cer mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. مِنْ عِندِكَ câr ve mecrur önceki fiile müteallik olmakta, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir. قَالُوا mazi fiil, vâv faili, لِلَّذِينَ câr ve mecrur مِنْهُمْ’ya müteallik olmaktadır. أُوتُوا meçhul sığasında mazi fiil, vâv naibu’l fail dolayısıyla ilk meful olmakta, الْعِلْمُ lafzen mansub ikinci mefulü bih olarak gelmektedir. Oluşturdukları fiil cümlesi ise mevsulün sılası olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. مَاذَا mâ ism-i istifham, sükun üzere mebni, raf mahallinde mübtada, ذَا ism-i mevsul, sükun üzere mebni, raf mahallinde haber olmaktadır. قَالَ mazi fiil, faili gizli zamir takdiri هو olup Peygamber Efendimize (s.a.v.) dönmektedir. أَنِفًا lafzen mansub, iki görüşten ilkinde göre hâl olmakta, ikincisine göre ise zaman zarfı olarak gelmektedir. İlk görüşe göre takdiri مُؤْتِنًا,⁴⁰³ ikinci

⁴⁰² Muhammed 47/16, 17.

⁴⁰³ Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ‘rabi’l-Kur‘ân*, 2/1162; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ‘rabi’l-Kur‘âni’l-Mecîd*, 5/627.

görüŖe göre ise الساعة olmaktadır.⁴⁰⁴ مَاذَا قَالَ إِنْفَا cümlesi nasb mahallinde قَالُوا'nun makûlü olmaktadır. قَالُوا ile başlayan cümle ise إِذَا'nın cevabı olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. إِذَا cümlesi ise istinâf cümlesi olmakta ve i'rab yerinde bulunmamaktadır.

أُولَئِكَ ism-i iŖaret olup kesra üzere mebnî, raf mahallinde mübteda olmakta, kâf ise hitap harfî olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. الَّذِينَ ism-i mevsul, fetha üzere mebnî, raf mahallinde haber olmaktadır. OluŖturdukları isim cümlesi ise istinâf cümlesi olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. طَبَعَ mazi fiil, الله fail, عَلَى قُلُوبِهِمْ câr ve mecrur fiile müteallik olup muttasıl zamir muzafun ileyh olmakta ve fiil cümlesi mevsulün sılası olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَأَتَّبَعُوا vâv atıf harfî, اتَّبَعُوا mazi fiil, vâv fail, أَهْوَاءَهُمْ lafzen mansub mefulü bih olmakta, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir. OluŖturdukları fiil cümlesi ise önceki cümleye atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır.

وَالَّذِينَ vâv atıf harfî, الَّذِينَ ism-i mevsul, fetha üzere mebnî, raf mahallinde mübteda olmaktadır. اهْتَدَوْا mazi fiil, vâv fail, fiil cümlesi mevsulün sılası olmakta, i'rab yerinde bulunmamaktadır. زَادَهُمْ mazi fiil, fail gizli zamir, takdiri هو olup lafzatullahâ veya Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sözlerine veyahut da münafıkların ayette anlatılan yaptıklarına ve sözlerine dönmektedir.⁴⁰⁵ İlk durumda Müminlerin imanını artıran Allah (c.c.), ikinci durumda hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri, üçüncü durumda ise münafıkların yaptıkları münafıklık olmaktadır. Muttasıl zamir ise mefulü bih olarak gelmektedir. هُدَى ikinci mefulü bih, mansub olup nasb alameti mahzûf elif üzerine takdir edilen fetha ile olmaktadır.⁴⁰⁶ Fiil cümlesi ise raf mahallinde mübtedanın haberi olmaktadır. Mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi öncesine atıf olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَآتَتْهُمْ vâv atıf harfî, آتَتْهُمْ mazi fiil, fail gizli zamir, takdiri هو olup lafzatullahâ dönmekte, muttasıl zamir ilk mefulü bih, تَقْوَاهُمْ ikinci mefulü bih olmakta ve muzaf olup muttasıl zamir cer mahallinde muzafun ileyh

⁴⁰⁴ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, 5/10; Zemahşerî, *Keşşaf*, 4/322.

⁴⁰⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, 5/11.

⁴⁰⁶ Kelime yazılırken yazılıyor olsa da mahzuftur.

olarak gelmektedir. Oluşturdukları fiil cümlesi ise raf' mahallinde önceki fiil cümlesine atıf olmaktadır.⁴⁰⁷

2.3.5. On Sekizinci Ayet

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَلَيَ لَهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ ذِكْرُهُمْ

*“Onlar (yola gelmek için) kıyamet vaktinin ansızın gelivermesini mi bekliyorlar? Halbuki onun alâmetleri geldi. O gelip çatınca akıllarını başlarına devşirmeleri neye yarar?”*⁴⁰⁸

فَهَلْ fâ istinâf harfî, هَلْ istifham harfî olarak gelmektedir. يَنْظُرُونَ muzari fiil, merfu', raf' alameti nûnun sabit kalması olmakta, vâv ise fail olarak gelmektedir. إِلَّا hasr için kullanılmakta ve ameli bulunmamaktadır. السَّاعَةَ mefulü bih olup lafzen mansub olmaktadır. Fiil cümlesi ise istinâf cümlesi olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. أَنْ mastariye ve nasibe olarak gelmekte, تَأْتِيَهُمْ lafzen أَنْ ile mansub olup nasb alameti fetha olarak gelmektedir. Fail gizli zamir, takdiri هِيَ olup السَّاعَةَ'ye dönmekte, muttasıl zamir ise mefulü bih olmaktadır. أَنْ ve muzari fiil mastar tevilinde nasb mahallinde السَّاعَةَ'ye bedel-i iştilal olmaktadır.⁴⁰⁹ بَغْتَةً bu kelimenin i'rabı ile ilgili üç görüş söz konusudur. Cumhur ve Sîbeveyhi'ye ait ilk görüşe göre lafzen mansub, hâl olup بَاغْتَةً anlamında olmaktadır. Ahfeş ve Müberred'e ait ikinci görüşe göre ise lafzen mansub, mefulü mutlak olup fiili mahzuf olmakta, takdiri ise يَبِغْتُ بَغْتَةً olarak gelmektedir. Kûfilere ait üçüncü görüş, mefulü mutlak olması yönünde olsa da onlara göre mefulün amili zikredilen fiil olmalı ve kelam tevil edilmelidir. Buna göre أَنْ تَبِغْتَهُمْ بَغْتَةً'nin takdiri أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً olmakta, hâl olma görevini ise fiil cümlesi üstlenmektedir.⁴¹⁰ فَدَ fâ ta'lil harfî, فَدَ tahkik harfî, جَاءَ mazi fiil, fetha üzere mebnî, أَشْرَاطُهَا fail, muzaf, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir. Fiil cümlesi ise ta'lil cümlesi olduğunda i'rab yerinde bulunmamaktadır.

⁴⁰⁷ Dürreh, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve 'l-Rabûhü ve Beyanüh*, 9/90; Ulvan vd., *'l-Rabû 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 4/2243.

⁴⁰⁸ Muhammed 47/18.

⁴⁰⁹ Ukberî, *Et-Tıbyân fî 'l-Rabi 'l-Kur'ân*, 2/1162; Hemedânî, *El-Ferîd fî 'l-Râbi 'l-Kur'âni 'l-Mecîd*, 5/628.

⁴¹⁰ Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah İbn 'Akîl, *Şerh-u İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Kahire: Dar-ü Tûras, 1980), 2/253-255.

فَأَتَى fâ istinâf harfî, أَتَى ism-i istifham olup كيف veya مِنْ أَيْنَ anlamında gelmekte, sükun üzere mebni olup raf mahallinde, mukaddem haber olmaktadır. لَهُمْ lām harfî cer, zamir mecrur olup ذَكَرَهُمْ'a veya ذَكَرِيَهُمْ'a hâl olan bir mahzufa müteallik olmaktadır. إِذَا nasb mahallinde zarf olup şart anlamı taşımamakta, جَاءَتْهُمْ mazi fiil, tâ müenneslik alameti, fail gizli zamir, takdiri هِيَ olmakta ve السَّاعَةَ'ye dönmekte, muttasıl zamir ise mefulü bih olmaktadır. Fiil cümlesi ise إِذَا'nın izafesi sebebiyle cer mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. ذَكَرِيَهُمْ muahher mübteda, merfu' olup raf alameti elif üzerinde takdir edilen fetha ile olmakta, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir.⁴¹¹

2.3.6. On Dokuzuncu Ayet

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ

“Bil ki, Allah’tan başka tanrı yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah’tan af dile. Ne yapacağınızı ve yerinizin neresi olacağını Allah bilir.”⁴¹²

قَدْ بَيَّنَّا مَا يَدُلُّ عَلَى أَنَّ اللَّهَ fâ şartın cevabiyesi olarak gelmekte, takdiri ise اللَّهُ emr-i hazır, lafzen meczum, faili gizli zamir, takdiri أَنْتَ olmaktadır. أَنَّهُ fiile benzeyen harflerden olup muttasıl zamir ise ismi olmaktadır. لَا nefy-i cins, هِی fetha üzere mebni, nasb mahallinde لَا'nın ismi olarak gelmektedir. لَا'nın haberi ise mahzuf olup takdiri مَوْجُودٌ olmakta, مَوْجُودٌ'un faili ise gizli zamir, takdiri هُوَ olarak gelmektedir. إِلَّا istisna edatı, اللَّهُ lafzatullah, لَا'nın mahzuf haberi'nin içerdiği zamirin bedeli olarak gelmektedir. İsim cümlesi ise (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) raf mahallinde أَنَّ'nin haberi olmakta, أَنَّ ismi ve haberi ile beraber mastar tevilinde olup nasb mahallinde اعْلَمْ fiilinin alması gereken iki mefulün yerine geçmektedir. Fiil cümlesi ise istinâf cümlesi olması sebebiyle i'rab yerinde

⁴¹¹ Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, 2/1162.

⁴¹² Muhammed 47/19.

⁴¹³ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbü'h*, 5/12; Nehhâs, *İ'râbü'l Kur'ân*, 4/123.

bulunmamaktadır. *وَاسْتَغْفِرْ* vâv atıf harfî, *اسْتَغْفِرْ* emr-i hazır, fail gizli zamir, takdiri olmakta, fiil cümlesi önceki fiil cümlesine atıf olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. *لَذَنْبِكَ* lââm harfî cer, *ذَنْبٍ* mecrur ve muzaf olup câr ve mecrur önceki fiile müteallik olmakta, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir. *وَالْمُؤْمِنِينَ* vâv atıf harfî, lââm harfî cer, *الْمُؤْمِنِينَ* mecrur olup câr ve mecrur önceki câr ve mecrura atıf olmaktadır. *وَالْمُؤْمِنَاتِ* vâv atıf harfî, *الْمُؤْمِنَاتِ* önceki mecrura atıf olmakta ve lafzen mecrur olarak gelmektedir. *وَاللَّهُ* vâv istinâf harfî, *اللَّهُ* lafzen merfu‘ mübteda, *يَعْلَمُ* malum muzari fiil, fail gizli zamir takdiri *هُوَ* olup lafzatullaha dönmekte, fiil cümlesi raf‘ mahallinde mübtedanın haberi olmaktadır. İsim cümlesi ise *(وَاللَّهُ يَعْلَمُ)* istinâf cümlesi olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. *مُتَقَلِّبِكُمْ* mefulü bih ve muzaf olmakta muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir. *وَمَتَّوِيكُمْ* vâv atıf harfî, *مَتَّوِيكُمْ* muzaf, mefule atıf olduğundan mansub, nasb alameti elif üzerinde takdir edilen fetha ile gelmekte, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olmaktadır.⁴¹⁴

2.4. Yirminci Ayetten Yirmi Sekizinci Ayete Kadar Olan Ayetler

2.4.1. Yirminci ve Yirmi Birinci Ayet

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُنْظَرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَىٰ لَهُمْ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ

“İman edenler “Keşke bir sûre inse!” derler. Açık ve kesin hükümlü bir sûre indiğinde ve içinde savaştan söz edildiğinde, kalplerinde çürüklük bulunanların sana, ölüm korkusu yüzünden baygınlık geçirmiş kimseler gibi baktığını görürsün; zaten o da başlarına geldi gelecek! Güzel olan itaattir, (dinen ve örefen)⁴¹⁵ makbul sözdür. Durum (savaş emri) kesinlik kazanınca Allah’a karşı sadakat göstereceklerdi, onlar için hayırlı olacaktı.”⁴¹⁶

⁴¹⁴ Dürreh, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh*, 9/94; Ulvan vd., *İ‘rabü ‘l-Kur’âni ‘l-Kerîm*, 4/2244.

⁴¹⁵ Metnin aslında “örefen” olarak yazım hatası ile geçmektedir. Doğrusunun örfen olması gerekmektedir.

⁴¹⁶ Muhammed 47/21, 22.

وَيَقُولُ vâv istinâf harfî, يَقُولُ muzari fiil, lafzen mefu', الَّذِينَ ism-i mevsul, raf' mahallinde fail olarak gelmektedir. أَمِنُوا mazi fiil, vâv fail olup mahzûf câr ve mecrur fiile müteallik olmaktadır. Oluşturdukları fiil cümlesi mevsulün sırası olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. لَوْلَا tahdid harfî, نَزَلْتُ mazi fiil, meçhul, tâ müenneslik için gelmekte, سُورَةُ lafzen merfu', naibu'l fail olup fiil cümlesi nasb mahallinde يَقُولُ'nün makûlü olarak gelmektedir. ... وَيَقُولُ الَّذِينَ... cümlesi ise istinâf cümlesi olduğundan i'rab mahallinde bulunmamaktadır. فَإِذَا fâ istinâf veya atf harfî, إِذَا sükûn üzere mebni, nasb mahallinde gelecek zaman zarfı ve şartiye olup isim olarak aldığı cümleyi izafe ile mecrur etmekte, cevabına da müteallik olup cevabı tarafından mansub edilmektedir. أُنْزِلْتُ meçhul mazi fiil, tâ müenneslik alameti, سُورَةُ lafzen merfu' naibu'l fail olmaktadır. سُورَةُ مُحْكَمَةٌ lafzen merfu' un sıfatı olarak gelmekte, fiil cümlesi ise إِذَا'nın izafesi sebebiyle cer mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. وَذَكَرَ vâv atf harfî, ذَكَرَ meçhul mazi fiil, فِيهَا câr ve mecrur fiile müteallik olup الْقِتَالُ naibu'l fail olarak gelmektedir. Oluşturdukları fiil cümlesi ise cer mahallinde önceki fiil cümlesine atf olmaktadır.

رَأَيْتَ mazi fiil, tâ fail, الَّذِينَ ism-i mevsul, nasb mahallinde, mefulü bih olmaktadır. قُلُوبٍ فِي قُلُوبِهِمْ fâ harfî cer, قُلُوبٍ mecrur ve muzaf olmakta, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir. Câr ve mecrur mahzûfa müteallik olup bu mahzûf mukaddem haber olmakta, مَرَضٌ ise muahher mübteda olarak gelmektedir. Mübteda ve haberden teşekkül eden isim cümlesi ise mevsulün sırası olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. Bunun yanında, قُلُوبِهِمْ câr ve mecrur mahzûfa müteallik olup bu mahzûfun ise mevsulün sırası konumunda olmasının ve مَرَضٌ'un ise bu mahzûf müteallikin faili olmasının kabul edilmesi de mümkündür.⁴¹⁷ يَنْظُرُونَ muzari fiil, merfu', vâv fail olmakta, oluşturdukları fiil cümlesi nasb mahallinde ism-i mevsule hâl olarak gelmektedir. إِلَيْكَ câr ve mecrur olup يَنْظُرُونَ'ye müteallik olmaktadır. Fiil cümlesi (رَأَيْتَ الَّذِينَ...) إِذَا'nın cevabı olup i'rab yerinde bulunmamakta, إِذَا ise şart ve cevap cümleleri ile beraber bir istinâf cümlesi oluşturduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. نَظَرَ lafzen mansub, يَنْظُرُونَ'ye meful-ü mutlak olmaktadır. Aynı zamanda muzaf olup, الْمَعْشِيَّ muzafun ileyh

⁴¹⁷ Dürreh, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve I'rabühü ve Beyanüh*, 9/96.

olarak gelmekte, cümlelerin takdiri ise *عَلَيْهِ يُنْظَرُونَ نَظَرًا مِثْلَ نَظَرِ الْمَغْشِيِّ* 418 olmaktadır. *عَلَيْهِ* câr ve mecrur olup ism-i meful olan *الْمَغْشِيِّ*'ye müteallik olmakta veya *الْمَغْشِيِّ*'nin raf' mahallinde naibu'l faili olarak gelmektedir. *الْمَوْتِ* câr ve mecrur olup *الْمَغْشِيِّ*'ye müteallik olmaktadır. *أُولَى* fâ atıf ve tefri' harfî olmaktadır. *أُولَى* kelimesinin mazi fiil veya ism-i fiil olduğu yönünde görüşler olsa da ism-i tafdil olduğu görüşü çoğunluktadır. 419 *أُولَى*'nın buradaki i'rabı hakkında ise üç görüş söz konusudur. İlk görüş mübtada olduğu *لَهُمْ*'un ise câr ve mecrur haberi olduğu yönündedir bu durumda kelamın takdiri *لَهُمْ فَالْهَلَاكُ لَهُمْ* olmaktadır. İkinci görüş ise *أُولَى*'nın mukadder bir mübtedanın haberi olduğu yönündedir ki bu durumda kelamın takdiri *لَهُمْ فَالْهَلَاكُ أُولَى لَهُمْ* olacaktır. Üçüncü görüşe göre ise *أُولَى* mübtada, *لَهُمْ* lam bâ manasında olup câr ve mecrur *أُولَى*'ya müteallik olmakta, sonraki ayetin ilk kelimesi olan *طَاعَةٌ* ise haber olarak gelmektedir. 420 Bu durumda kelamın takdiri *لَهُمْ فَالْهَلَاكُ أُولَى لَهُمْ طَاعَةٌ* olmaktadır. Bu durumda iki ayet birbirine bağlanmış olmaktadır.

طَاعَةٌ kelimesinin bu ayetteki i'rabı hakkında birden fazla görüş söz konusudur. Önce verilen *أُولَى*'nın haberi olması bunlardan bir tanesidir. Diğer bir görüş ise *سُورَةُ*'un sıfatı olması yönündedir ki 421 araya giren mesafenin çokluğu sebebiyle bu görüş isabetli görülmemektedir. Üçüncü görüşe göre *طَاعَةٌ* mübtada, *أَمْتَلُكُمْ مِنْ* mübtedaya atıf olmakta, mübtedanın haberi ise mahzûf olup takdiri *أَمْتَلُكُمْ مِنْ طَاعَةٍ* 422 Dördüncü görüş *طَاعَةٍ*'nin mahzûf bir mübtedanın haberi olması yönündedir ki bu durumda takdiri *أَمْرُنَا طَاعَةٌ* 423 Beşinci görüş ise önceki ayetin son kelimesi olan *لَهُمْ*'un mukaddem haber, *طَاعَةٌ*'un ise muahher

418 Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ'rabî'l-Kur'ân*, 2/1163; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/629.

419 Daha fazla bilgi için bk. s. 54.

420 Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ'rabî'l-Kur'ân*, 2/1163; Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/630.

421 Nehhâs, *İ'rabü'l Kur'ân*, 4/123; Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü İ'rabî'l Kur'ân*, 2/674; Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ'rabî'l-Kur'ân*, 2/1163.

422 Nehhâs, *İ'rabü'l Kur'ân*, 4/123.

423 Nehhâs, *İ'rabü'l Kur'ân*, 4/123; Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü İ'rabî'l Kur'ân*, 2/674; Ukberî, *Et-Tıbyân fî İ'rabî'l-Kur'ân*, 2/1163.

mübteda olması yönündedir.⁴²⁴ 'مَعْرُوفٌ' da ise görüş ayrılığı bulunmamakta, lafzen merfu 'قَوْلٌ' un sıfatı olarak gelmektedir.

فَإِذَا fâ istinâf harfî, إِذَا gelecek zaman zarfı ve şartiye olup isim olarak aldığı cümleyi izafe ile mecrur etmekte ve cevabına müteallik olup cevabı tarafından mansub edilmektedir. عَزَمَ mazi fiil, الْأَمْرُ fail olmakta, fiil cümlesi ise cer mahallinde إِذَا'nın muzafun ileyhisi olarak gelmektedir. إِذَا'nın cevabı ise mahzûf olup takdiri Kurtubî'ye göre كَرِهَه olmakta,⁴²⁵ Ukberî'ye göre ise kelamın takdiri فَالْقَوْلُ فَاصْدُقْ olmakta, buna göre cevap فَالْقَوْلُ فَاصْدُقْ olmaktadır. Ayrıca cevabın فَالْقَوْلُ olduğu görüşü de aktarılmaktadır. Bu durumda فَالْقَوْلُ'deki fâ cevabiye olacaktır.⁴²⁶

فَإِذَا fâ'nın cevabının mahzûf olduğunun kabul edilmesi durumunda atıf harfî olmakta, لَوْ şart harfî, صَدَقُوا mazi fiil, vâv fail olmakta, تَزِيمُ اللَّهِ tazim için mansub edilmiş lafzen mefulü bih olarak gelmektedir. Fiil cümlesi ise ibtidaiye veya zarf olmayan şart cümlesi olması sebebiyle i'rab yerinde bulunmamaktadır. لَكَانَ lââm خَيْرًا'ın cevabiyesi, كَانَ nâkise mazi fiil, ismi gizli zamir, takdiri هُوَ olmaktadır. خَيْرًا'ın cevabiyesi, كَانَ'nin haberi olarak gelmekte, لَهُمْ da câr ve mecrur خَيْرًا'a müteallik olmaktadır. لَهُمْ لَكَانَ خَيْرًا'ın cevabı olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. لَوْ, şartı ve cevabı ile birlikte cümle olarak i'rab yerinde bulunmamaktadır.⁴²⁷

2.4.2. Yirmi İkinci ve Yirmi Üçüncü Ayet

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقْطِعُوا أَرْحَامَكُمْ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ

*“İktidara gelmiş olsanız hemen yeryüzünde kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz? İşte bunları Allah lânetlemiş, kulaklarını sağır, gözlerini kör etmiştir.”*⁴²⁸

⁴²⁴ Dürreh, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve 'l-rabühü ve Beyanüh*, 9/97.

⁴²⁵ Kurtubî, *El-Câmi ' li-Ahkâmi 'l-Kur'an*, 16/162.

⁴²⁶ Ukberî, *Et-Tıbyân fî 'l-rabi 'l-Kur'an*, 2/1163.

⁴²⁷ Dürreh, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve 'l-rabühü ve Beyanüh*, 9/97; Ulvan vd., *'l-rabü 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 4/2245.

⁴²⁸ Muhammed 47/22, 23.

فَهَلْ fâ istinâf harfî, هَلْ istifham harfî olmakta, عَسَيْتُمْ nâkise mazi fiil, sükun üzere mebni olmakta ve muttasıl zamir ismi olarak gelmektedir. اِنْ şartiye ve cazime olmakta, تَوَلَّيْتُمْ mazi fiil, cezm mahallinde, şart fiili olmakta, muttasıl zamir fail olarak gelmektedir. Mahzûf câr ve mecrur⁴²⁹ ise fiile müteallik olup oluşturdıkları fiil cümlesi ibtidaiye veya zarf olmayan şart cümlesi olmakta ve i'rab yerinde bulunmamaktadır. Şartın cevabı ise فَهَلْ عَسَيْتُمْ cümlesinin delaleti sebebiyle mahzûf olmakta veya bizzat فَهَلْ عَسَيْتُمْ cümlesi şartın mukaddem cevabı olarak gelmektedir. اِنْ masdariye, تُفْسِدُوا muzari fiil, vâv ise faili olmaktadır ve اِنْ mastar tevilinde, nasb mahallinde, عَسَى'nın haberi olmaktadır. Şart cümlesi ise عَسَى'nın ismi ve haberi arasına giren itiraziye cümle olduğu için i'rab yerinde bulunmamaktadır. اِنْ تُفْسِدُوا câr ve mecrur olup اِنْ تُفْسِدُوا ya müteallik olmaktadır. اِنْ تُفْسِدُوا vâv atıf harfî, تُفْسِدُوا muzari fiil, vâv faili olup fiil cümlesi nasb mahallinde önceki fiil cümlesine atıf olmaktadır. اِنْ تُفْسِدُوا mefulü bih, muzaf olup muttasıl zamir muzafun ileyh olarak gelmektedir. اِنْ تَوَلَّيْتُمْ... cümlesi ise istinâf cümlesi olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır.⁴³⁰

اُولَئِكَ ism-i işaret olup kesra üzere mebni, raf' mahallinde mübteda olmakta, kâf ise hitap harfî olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. الَّذِينَ ism-i mevsul, fetha üzere mebni, raf' mahallinde haber olmakta, mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi ise istinâf cümlesi olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. لَعَنَهُمْ mazi fiil, hâ mefulü bih, اَللّٰهُ fail olarak gelmektedir. Oluşan fiil cümlesi ise mevsulün sırası olarak gelmekte, i'rab yerinde bulunmamaktadır. فَاصْمَهُمْ fâ atıf harfî, اَصْمَهُمْ mazi fiil, hâ mefulü bih olmakta, fail ise gizli zamir, takdiri هو olup lafzatullah'a dönmektedir. Fiil cümlesi önceki fiil cümlesine atıf olduğundan i'rab mahallinde bulunmamaktadır. وَاَعْمٰى vâv atıf harfî, اَعْمٰى mazi fiil, fail gizli zamir, takdiri هو olup yine lafzatullah'a dönmektedir. اَبْصَارَهُمْ mefulü bih, muzaf, muttasıl zamir muzafun ileyh olarak gelmektedir. Bu fiil cümlesi de önceki fiil cümlesine atıf olmakta ve i'rab yerinde bulunmamaktadır.

⁴²⁹ Takdiri عن سماع القرآن olmaktadır.

⁴³⁰ Dürreh, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve 'l-rabûhü ve Beyanüh*, 9/99; Ulvan vd., *'l-rabû 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 4/2245.

2.4.3. Yirmi Dördüncü Ayet

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا

“Kur’an’ı okuyup düşünmezler mi? Yoksa kalplerinde kilitler mi var?”⁴³¹

أَفَلَا hemze istifham harfî olup tevbihi istifham anlamı vermektedir. Fâ istinâf veya atıf harfî, lâ nafiye olarak gelmektedir. يَتَذَكَّرُونَ muzari fiil, vâv faili, الْقُرْآن mefulü bih olmakta, fiil cümlesi ise önceki fiil cümlesine atıf edilmekte veya istinâf cümlesi olmakta, iki durumda da i‘rab yerinde bulunmamaktadır. أَمْ atıf harfî olup عَلَى قُلُوبٍ anlamında gelmektedir. عَلَى قُلُوبٍ câr ve mecrur mahzufa müteallik olup mukaddem haber, أَقْفَالُهَا lafzen merfu‘, muahher mübteda, aynı zamanda muzaf olmakta, muttasıl zamir ise cer mahallinde muzafun ileyh olarak gelmektedir. Mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi ise önceki cümleye atıf olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır.

2.4.4. Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Ayet

إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى السَّيِّئَاتِ سَوْفَ لَهُمْ وَأَمْلَى لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ

“Doğru yol kendileri için apaçık hale geldikten sonra ona sırt çevirip dönenlere şeytan bunu güzel göstermiş ve kendilerine yanlış yolda ilerleme cesareti vermiştir. Bu da onların, Allah’ın gönderdiği vahiyden hoşlanmayanlara, “Bazı hususlarda sizin dediklerinizi yapacağız” demeleri yüzünden olmuştur. Allah onların gizlediklerini bilir.”⁴³²

إِنَّ fetha üzere mebni, fiil benzeyen harflerden olmakta, الَّذِينَ ism-i mevsul, fetha üzere mebni, nasb mahallinde, إِنَّ nin ismi olarak gelmektedir. ارْتَدُّوا mazi fiil, vâv fail olmaktadır. Fiil cümlesi ise mevsulün sılası olarak geldiğinden i‘rab mahallinde bulunmamaktadır. عَلَى harfî cer, أَدْبَارِهِمْ mecrur, muzaf, muttasıl zamir muzafun ileyh olarak gelmekte, câr ve mecrur ارْتَدُّوا’ya müteallik olmaktadır. مِنْ harfî cer, بَعْد mecrur olup aynı zamanda muzaf olmakta, bu câr ve mecrur da önceki gibi ارْتَدُّوا’ya müteallik olmaktadır. مَا mastariye, تَبَيَّن mazi fiil, لَهُمْ câr ve

⁴³¹ Muhammed 47/24.

⁴³² Muhammed 47/25, 26.

mecrur olup تَبَيَّنَ'ye müteallik olmakta, اَلْهَدَى fail, merfu' olup raf' alâmeti özür sebebiyle elif üzerinde takdir edilen zamme olmaktadır. Mastariye olan مَا ve تَبَيَّنَ fiili mastar tevilinde ve cer mahallinde olup بَعْدُ'nin muzafun ileyhisi olarak gelmektedirler. الشَّيْطَانُ mübteda, سَوَّلَ mazi fiil, faili gizli zamir, takdiri هُوَ olup الشَّيْطَانُ'ya dönmektedir. لَهُمْ câr ve mecrur olup mazi fiile müteallik olmaktadır. سَوَّلَ cümlesi raf' mahallinde mübtedanın haberi olmaktadır. الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ cümlesi ise إِنَّ'nin raf' mahallinde haberi olarak gelmektedir. إِنَّ, ismi ve haberi ile birlikte ibtida cümlesi olduklarından i'rab mahallinde bulunmamaktadırlar.⁴³³

وَأَمَلَى vâv atıf harfî, أَمَلَى malum mazi fiil, fail gizli zamir, takdiri هُوَ olup الشَّيْطَانُ'ya dönmekte, لَهُمْ câr ve mecrur olup fiile müteallik olmaktadır. Fiil cümlesi ise önceki fiil cümlesine atıf olmakta, i'rab yerinde bulunmamaktadır. Verilen bu i'rab أَمَلَى'nın meşhur kıraate göre mazi, müfred, müzekker, malum sığasıyla okunulması durumunda geçerli olmaktadır. أَمَلَى olarak meçhul sığasıyla okunduğu takdirde لَهُمْ câr ve mecrur raf' mahallinde naibu'l fail olacak, fiil cümlesi yine öncekine atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmayacaktır. أَمَلَى olarak muzari, malum, nefsi mütekellim vahdeh sığasıyla okunduğunda ise; fiil merfu' olup faili vücuben gizli zamir olarak gelecek ve takdiri اَنَا olacak, fiil cümlesi ise raf' mahallinde mahzûf bir mübtedanın haberi olacaktır. Bu durumda kelâmın takdiri اَنَا وَأَنَا أَمَلَى لَهُمْ olacaktır. Oluşan isim cümlesi ise istinâf cümlesi olması sebebiyle i'rab yerinde bulunmayacak veya nasb mahallinde olup lââm tarafından mecrur edilen zamirin hâli olacaktır.⁴³⁴

ذَلِكَ ism-i işaret sükun üzere mebni, raf' mahallinde mübteda veya mahzûf bir mübtedanın haberi olmakta ve takdiri ذَلِكَ olmaktadır. Veyahut da nasb mahallinde mahzûf bir fiilin mefulü bihi olarak gelmekte, takdiri de فَعَلَ اللَّهُ بِهِمْ ذَلِكَ olmaktadır.⁴³⁵ بَاءُ harfî cer, أَنَّ fiile benzeyen harflerden olmakta ve muttasıl zamir ismi olarak gelmektedir. قَالُوا mazi fiil, vâv fail olup fiil cümlesi أَنَّ'nin raf' mahallinde haberi olmaktadır. ذَلِكَ'yi mübteda kabul ettiğimiz durumda أَنَّ ismi ve haberi ile beraber mastar tevilinde olup raf' mahallinde mübtedanın haberi

⁴³³ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/103; Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2246.

⁴³⁴ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/103.

⁴³⁵ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/77.

olmakta,⁴³⁶ ذَلِكَ de haberiyle beraber önceki ayetin sebebini bildirir konumda olmaktadır. الَّذِينَ lām harfî cer الَّذِينَ ism-i mevsul, cer mahallinde olup câr ve mecrur قَالُوا ya mütealliktirler. وَكَرَهُوا mazi fiil, vâv fail olarak gelmekte, oluşan fiil cümlesi ise mevsulün sırası olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. مَا ism-i mevsul, sükun üzere mebni, nasb mahallinde mefulü bih olarak gelmektedir. نَزَلَ mazi fiil, اللَّهُ lafzen merfu‘ fail olup fiil cümlesi mevsulün sırası olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. سَنُطِيعُكُمْ sîn gelecek zaman harfî, نُطِيعُكُمْ muzari fiil, fail gizli zamir, takdiri نَحْنُ olmakta, muttasıl zamir nasb mahallinde mefulü bih olarak gelmektedir. Fiil cümlesi ise nasb mahallinde قَالُوا nun makûlü olmaktadır. فِي بَعْضِ الْأَمْرِ câr ve mecrur olup نُطِيعُكُمْ a müteallik olmakta, بَعْضِ aynı zamanda muzaf, muzafun ileyh olarak gelmektedir. ... ذَلِكَ cümlesi ise istinâf cümlesi olması sebebiyle i‘rab yerinde bulunmamaktadır.

وَاللَّهُ vâv istinâf veya hâl harfî, اللَّهُ lafzen merfu‘ mübteda, يَعْلَمُ muzari fiil, faili gizli zamir, takdiri هُوَ olup lafzatullaha dönmektedir. إِسْرَارَهُمْ mefulü bih, muzaf olup muttasıl zamir muzafun ileyh olmaktadır. Fiil cümlesi ise raf‘ mahallinde mübtedanın haberi konumunda olmakta, يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ cümlesi ise istinâf cümlesi olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. Bu cümlelerin nasb mahallinde قَالُوا fiilinin faili olan vâv’a hâl cümlesi olduğunun da kabul edilmesi mümkündür.⁴³⁷

2.4.5. Yirmi Yedinci ve Yirmi Sekizinci Ayet

فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّيْنَاهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرَهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ

“Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak onların canlarını alırken durumları nasıl olacak bakalım! Bunun da sebebi, Allah’ı öfkeliendiren şeylerin peşine düşmeleri ve O’nun hoşnut olacağı şeylerden hoşlanmamalarıdır. Bu yüzden Allah da onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.”⁴³⁸

⁴³⁶ Hemedânî, *El-Ferîd fî İ‘râbi’l-Kur‘âni’l-Mecîd*, 5/633.

⁴³⁷ Dürreh, *Tefsîru’l-Kur‘âni’l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh*, 9/104; Ulvan vd., *İ‘rabü’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, 4/2247.

⁴³⁸ Muhammed 47/27, 28.

فَكَيْفَ fâ istinâf harfi, كَيْفَ ism-i istifham, raf mahallinde mahzûf mübtedanın mukaddem haberi olmakta takdiri ise كَيْفَ حالهم olmakta buna göre حالهم lafzen merfu', muahher mübteda olmaktadır. Bu görüşün yanında كَيْفَ'nin nasb mahallinde hâl olduğu, kelâmın takdirinin ise كَيْفَ يصنعون olduğu görüşü de söz konusudur. إِذَا zaman zarfı, şart içermeyip sükun üzere mebnî olarak gelmektedir. كَيْفَ'nin haber kabul edildiği durumda إِذَا nasb mahallinde, takdir edilen mübtedaya müteallik olmaktadır. كَيْفَ'nin hâl kabul edildiği durumda ise yine nasb mahallinde, takdir edilen fiile müteallik olmaktadır. تَوَقَّعْتُهُمْ mazi fiil, muttasıl zamir mefulü bih olup أَلْمَلِكَةُ lafzen merfu' fail olarak gelmektedir. Mazi fiil, fail ve mefulden oluşan fiil cümlesi ise إِذَا'nın izafesi sebebiyle cer mahallinde muzafun ileyh olmaktadır. يَضْرِبُونَ muzari fiil, merfu', vâv fail olmakta, oluşturdıkları fiil cümlesi ise nasb mahallinde failin hâli olmaktadır.⁴³⁹ وَجُوهَهُمْ lafzen mansub mefulü bih olmakta, aynı zamanda muzaf olup muttasıl zamir muzafun ileyh olarak gelmektedir. وَأَدْبَارُهُمْ vâv atıf harfi, أَدْبَارُهُمْ muzaf ve öncesine atıf olmakta, muttasıl zamir de muzafun ileyh olarak gelmektedir. ... فَكَيْفَ cümlesi ise istinâf cümlesi olup i'rab yerinde bulunmamaktadır.⁴⁴⁰

ذَلِكَ ism-i işaret sükûn üzere mebnî, raf mahallinde mübteda veya mahzûf bir mübtedanın haberi olmakta ve takdiri ذَٰلِكَ الْأَمْرُ olmaktadır. Veyahut da nasb mahallinde mahzûf bir fiilin mefulü bihi olarak gelmekte, takdiri de فَعَلَ اللَّهُ بِهِمْ ذَٰلِكَ olmaktadır.⁴⁴¹ بَانَهُمْ bâ harfi cer, أَنْ fiile benzeyen harflerden olup muttasıl zamir ismi olarak gelmektedir. اتَّبَعُوا mazi fiil, vâv fail olmakta, مَا ise ism-i mevsul olup sükûn üzere mebnî, nasb mahallinde mefulü bih olarak gelmektedir. أَسْحَطَ mazi fiil, faili gizli zamir, takdiri هُوَ olup مَا'ya dönmektedir. اللَّهُ lafzatullah tazim için mansub olmuş, lafzen mefulü bih olmakta, fiil cümlesi ise ism-i mevsulün sılası olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَكَرَهُوا vâv atıf harfi, كَرَهُوا mazi fiil, vâv fail, رِضْوَانُهُ mefulü bih ve muzaf olup muttasıl zamir muzafun ileyh olarak gelmektedir. Oluşturdıkları fiil cümlesi ise önceki fiil cümlesine atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. فَاحْبِطْ fâ atıf harfi, أَحْبَطَ mazi fiil, faili gizli zamir olarak gelmekte ve takdiri هُوَ olup lafzatullaha dönmektedir. أَعْمَالَهُمْ ise mefulü bih

⁴³⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü İ'rabî'l Kur'an*, 2/674.

⁴⁴⁰ Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2247.

⁴⁴¹ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/77.

ve muzaf olup muttasıl zamir muzafun ileyh olarak gelmektedir. Son fiil cümlesi ise önceki fiil cümlesine atıf olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır.⁴⁴²

2.5. Yirmi Dokuzuncu Ayetten Otuz Sekizinci Ayete Kadar Olan Ayetler

2.5.1. Yirmi Dokuzuncu ve Otuzuncu Ayetler

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ
وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ

*“Yoksa kalplerinde çürüklük bulunanlar, içlerindeki kini Allah’ın asla açığa çıkarmayacağını mı hesapladılar? İstersek şüphesiz onları sana gösteririz de yüzlerindeki işaretlerden kendilerini tanırsın. Kuşkusuz konuşma tarzlarından sen onları bileceksin. Allah bütün yaptıklarınızı bilir.”*⁴⁴³

أَمْ harfî ve بَلْ ve istifham hemzesi anlamını içeren bir harftir, burada da o anlamda kullanılmakta,⁴⁴⁴ ayrıca burada atıf harfî olarak gelmeyip öncesinden kopuk durumda bulunmaktadır. حَسِبَ mazi fiil, الَّذِينَ ism-i mevsul, raf mahallinde fail olmaktadır. قُلُوبِهِمْ câr ve mecrur olup mahzufa müteallik olmakta ve bu mahzuf raf mahallinde mukaddem haber olmaktadır. مَرَضٌ lafzen merfu olup muahher mübteda olarak gelmektedir. Mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi ise mevsulün sılası olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. Bu görüşün yanında قُلُوبِهِمْ câr ve mecrurun müteallik oldukları mahzufun kendisinin mevsulün sılası olduğu görüşü de mevcuttur ki bu durumda مَرَضٌ bu mahzufun faili olacaktır. أَنْ muhaffefe mine’l musakkale olup fiile benzeyen harflerden olmaktadır, ismi gizli olarak gelen şân zamiri olup takdiri أَنَّهُ olmaktadır. لَنْ nefy, nasb ve gelecek zaman harfî olarak gelmektedir. لَنْ يُخْرِجَ ile mansub, muzari fiil, اللَّهُ fail olarak gelmekte, bu fiil cümlesi de raf mahallinde أَنْ’in haberi olmaktadır. أَضْغَانَهُمْ mefulü bih ve muzaf, muttasıl zamir cer mahallinde muzafun ileyh olarak

⁴⁴² Ulvan vd., *İ‘rabü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 4/2247, 2248.

⁴⁴³ Muhammed 47/29, 30.

⁴⁴⁴ Hemedânî, *El-Ferîd fî İ‘râbi’l-Kur’âni’l-Mecîd*, 5/635.

2.5.2. Otuz Birinci Ayet

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَنَّكُمْ

“Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve sizinle ilgili haberleri de açıklığa kavuşturalım.”⁴⁴⁸

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ vâv atıf harfî, lâm yemin cevabında gelen lâm olup yemin mahzûf olarak gelmekte takdiri ise وَاللّٰهِ olmaktadır. وَاللّٰهِ ise câr ve mecrur mahzûfa müteallik olup bu mahzûfun da takdiri اُنْفُسُ veya اَنْفُسُ olmaktadır. نَبْلُوَنَّكُمْ muzari fiil, tekid nûnu ile birleşmesi sebebiyle fetha üzere mebni olmakta, faili gizli zamir, takdiri نَحْنُ olup muttasıl zamir mefulü bih olarak gelmektedir. حَتَّى harfî cer olup sonrasında nasibe olan اَنْ zımnen gelmektedir. نَعْلَمُ muzari fiil, zımnen gelen اَنْ ile mansub olmakta, faili gizli zamir olarak gelmekte ve takdiri نَحْنُ olmaktadır. اَنْ ve muzari fiil mastar tevilinde olup حَتَّى sebebiyle mecrur olmakta, câr ve mecrur ise نَبْلُوَنَّكُمْ'a müteallik olmaktadır. وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمُ cümlesi yeminin cevabı olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. Yemin ve cevabı ise önceki cümleye atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. الْمُجَاهِدِينَ lafzen mansub mefulü bih, nasb alameti yâ olmaktadır. وَمِنْكُمْ câr ve mecrur الْمُجَاهِدِينَ'ye müteallik olmaktadır. وَالصَّابِرِينَ vâv atıf harfî, الصَّابِرِينَ kelimesi lafzen mansub الْمُجَاهِدِينَ'ye atıf olup nasb alameti yâ olmaktadır. نَبْلُوَنَّكُمْ vâv atıf harfî, نَبْلُوَنَّكُمْ muzari fiil, mansub, نَعْلَمُ'ye atıf olmaktadır. Faili ise gizli zamir olup takdiri نَحْنُ olmaktadır. اَخْبَارَكُمْ mefulü bih aynı zamanda muzaf, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir.

Meşhur kıraate göre nefsi mütekellim ma'al gayr sığasıyla okunan bu fiillerin gaip sığasıyla okunduğu bir kıraat daha mevcuttur. Bu durumda takdir edilen gizli zamirler هُوَ olarak değişecek, geri kalan i'rab ise değişmeyecektir. نَبْلُوَنَّكُمْ fiilinin merfu' olarak okunduğu diğer kıraate göre ise fiil merfu' olup raf' alameti vâv üzerinde takdir edilen zamme olacak, fiil cümlesi ise raf' mahallinde mahzûf bir mübtedanın haberi olacaktır. Bu durumda kelamın takdiri نَحْنُ نَبْلُوَنَّكُمْ olacak, bu isim cümlesi de nasb mahallinde önceki iki fiilin faillerinin hâli olacaktır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Muhammed 47/31.

⁴⁴⁹ Hemedânî, *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 5/635; Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/109.

2.5.3. Otuz İkinci Ayet

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا
وَسَيُخِيطُ أَعْمَالُهُمْ

“Yolun doğrusu kendilerince apaçık anlaşıldığı halde inkârda ısrar edenler, Allah yoluna engel koyanlar ve resule muhalefet bayrağı açanlar asla Allah’a bir zarar veremeyeceklerdir; bu, yaptıklarını da sonuçsuz kılacaktır.”⁴⁵⁰

إِنَّ fetha üzere mebni, fiile benzeyen harflerden olmakta, الَّذِينَ ism-i mevsul, fetha üzere mebni, nasb mahallinde إِنَّ'nin ismi olarak gelmektedir. كَفَرُوا mazi fiil, vâv fail olarak gelmekte, fiil cümlesi ise mevsulün sılası olarak geldiğinden yerinde bulunmamaktadır. وَصَدُّوا vâv atıf harfi, صَدُّوا mazi fiil, vâv fail, عَنْ سَبِيلِ câr ve mecrur olup önceki fiile müteallik olmakta, سَبِيلِ muzaf, اللَّهُ muzafun ileyh olarak gelmektedir. Fiil cümlesi ise sıra cümlesine atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَشَاقُّوا vâv atıf harfi, شَاقُّوا mazi fiil, vâv fail olarak gelmekte, oluşturdıkları fiil cümlesi ise önceki cümleye atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. مَ mastariye, بَعْدِ câr ve mecrur, fiile müteallik olmaktadır. مَا mazi fiil, لَهُمْ câr ve mecrur fiile müteallik olmakta, الْهُدَى fail olup merfu' olarak gelmekte ve raf' alameti elif üzerinde takdir edilen zamme olmaktadır. مَا تَبَيَّنَ mastar tevilinde olarak بَعْدِ'nin izafesi sebebiyle, cer mahallinde muzafun ileyh olarak gelmektedir. لَنْ nasibe, يَضُرُّوا muzari fiil, لَنْ tarafından nasb edilmekte, nasb alameti nûnun hazfı, vâv fail olmaktadır. Fiil cümlesi ise raf' mahallinde إِنَّ'nin haberi olarak gelmektedir. اللَّهُ tazim için mansub olup lafzen mefulü bih olmaktadır. شَيْئًا mefulü mutlak veya asıl mefulü mutlaka sıfat olarak gelmekte, kelamın takdiri ise لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ ضَرًّا شَيْئًا olmaktadır. Mefulü mutlak olarak kabul edildiği durumda fiil cinsinden gelmesi gereken mastarın naibi olduğu kabul edilmektedir. وَيُخِيطُ vâv atıf harfi, سِنْ gelecek zaman harfi, يُخِيطُ muzari fiil, fail gizli zamir, takdiri هُوَ olup lafzatullah'a dönmektedir. أَعْمَالُهُمْ mefulü bih, muzaf, muttasıl zamir de muzafun ileyh olarak gelmekte, fiil cümlesi ise önceki fiil cümlesine atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır.

⁴⁵⁰ Muhammed 47/32

2.5.4. Otuz Üçüncü Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, resule itaat edin ve yaptıklarınızı boşa çıkarmayın.”⁴⁵¹

يَا أَيُّهَا yâ nida edatı olup ادْعُوا yerine geçmektedir, أَيُّ nekire münadâ olup maksuttur, zamme üzere mebni ve münada olması sebebiyle nasb mahallindedir ve aynı zamanda muzaf olmaktadır. هَا ise tenbih harfî olup, muzafun ileyh yerine ivaz olarak gelmekte, i‘rab yerinde bulunmamaktadır. الَّذِينَ ism-i mevsul, fethâ üzere mebni olup أَيُّهَا’nin bedeli⁴⁵² veya sıfatı⁴⁵³ olduğundan raf mahallinde bulunmaktadır. آمَنُوا mazi fiil, vâv fail, fiile müteallik olup mahzûf olan câr ve mecrur ile beraber tüm fiil cümlesi mevsulün sılası olarak gelmekte, i‘rab yerinde bulunmamaktadır. أَطِيعُوا emr-i hazır, nûnun hazfî üzere mebni olup vâv faili olarak gelmektedir. اللَّهُ tazim için mansub gelmekte ve lafzen mefulü bih olmaktadır. Fiil cümlesi ise ibtida cümlesi olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَأَطِيعُوا vâv atıf harfî, أَطِيعُوا emr-i hazır, nûnun hazfî üzere mebni olup vâv faili olarak gelmektedir. الرَّسُولَ mefulü bih olarak gelmekte, fiil cümlesi ise önceki fiil cümlesine atıf olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَلَا vâv atıf harfî, لَا nehy harfî ve cazime olmakta, تُبْطِلُوا muzari fiil, لَا ile meczum olup cezm alameti nûnun hazfî olarak gelmekte, vâv ise fail olmaktadır. أَعْمَالَكُمْ mefulü bih, muzaf, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmekte, fiil cümlesi de önceki fiil cümlesine atıf olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır.

2.5.5. Otuz Dördüncü Ayet

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

“İnkâr eden, Allah yoluna engel koyan, sonra da inkâr halinde ölenler yok mu, işte onları Allah asla bağışlamayacaktır.”⁴⁵⁴

⁴⁵¹ Muhammed 47/33.

⁴⁵² Dürreh, Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh, 9/75.

⁴⁵³ Ulvan vd., İ‘rabü ‘l-Kur’âni ‘l-Kerîm, 4/2238.

⁴⁵⁴ Muhammed 47/34.

إِنَّ fetha üzere mebni, fiile benzeyen harflerden, الَّذِينَ ise ism-i mevsul, fetha üzere mebni, nasb mahallinde إِنَّ'nin ismi olarak gelmektedir. كَفَرُوا mazi fiil, vâv fail olmakta, fiil cümlesi ise mevsulün sılası olarak geldiğinden i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَصَدُوا vâv atıf harfi, صَدُوا mazi fiil, vâv faili olarak gelmektedir. اللَّهُ عَنْ سَبِيلٍ câr ve mecrur, fiile müteallik olmakta ve سَبِيلٍ aynı zamanda muzaf, الله muzafun ileyh olarak gelmektedir. Fiil cümlesi ise sıla cümlesine atıf olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. ثُمَّ atıf harfi, مَاثُوا mazi fiil, zamme üzere mebni, vâv faili olup fiil cümlesi sıla cümlesine atıf olmakta dolayısıyla i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَهُمْ vâv hâl harfi, هُمْ munfasıl zamir, sükun üzere mebni olup raf mahallinde mübteda olarak gelmektedir. كُفَّارٌ lafzen merfu haber olmakta, isim cümlesi ise nasb mahallinde önceki fiilin faili olan cemaat vâvına hâl olarak gelmektedir. فَالَنْ fâ sıla harfi, لَنْ nasibe, يَغْفِرْ muzari fiil, لَنْ ile mansub olup الله fail olarak gelmektedir. لَهُمْ ise câr ve mecrur olup fiile müteallik olmakta, fiil cümlesi de raf mahallinde إِنَّ'nin haberi olmaktadır. Habere fâ eklenmesinin sebebi ise mevsul cümlesinin şart cümlesine umum konusunda benzemesidir. İsim cümlesi ise (إِنَّ الَّذِينَ...) ibtida veya istinâf cümlesi olması sebebiyle i'rab yerinde bulunmamaktadır.

Bu ayet ve otuz ikinci ayet birbirlerine benzer olmalarına rağmen bu ayette إِنَّ'nin haberi fâ ile gelmekte otuz ikinci ayette ise fâ olmadan gelmektedir. Bu kullanım farkına sebep ise bu ayette cevap cümlesinin bizatihi sebep olarak sunulmasıdır. Şöyle ki Allah'ın kâfirleri affetmemesine sebep olarak onların küfrü, Allah yoluna engel koymaları ve kâfir iken ölmeleri sunulmaktadır. Bundan sebep cevap cümlesi fâ ile kullanılmaktadır. Otuz ikinci ayette ise onların kâfirlikleri, Allah yoluna engel koymaları, Allah'a herhangi bir zarar verememelerinin sebebi değildir. Nitekim herhangi bir mahlûkun âlemlerin rabbine bir yararının veya zararının dokunması mümkün değildir. Sonuç olarak otuz ikinci ayette şart ile cevap arasında sebep sonuç ilişkisi bulunmadığından cevap cümlesi fâ eki olmadan gelmektedir.⁴⁵⁵

---

⁴⁵⁵ Dürreh, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve I'rabühü ve Beyanüh*, 9/112.

olmakta ve bu sebeple i‘rab yerinde bulunmamaktadır.⁴⁵⁹ وَلَنْ vâv atıf harfî, لَنْ nasibe ve nafiye, يَتَرَكُكُمْ muzari fiil olup لَنْ ile mansub olmakta, fail ise gizli zamir, takdiri هو olarak gelmekte ve lafzatullaha dönmektedir. Muttasıl zamir olan kâf ise nasb mahallinde ilk mefulü bih, أَعْمَالَكُمْ de ikinci mefulü bih olarak gelmektedir. Aynı zamanda muzaf olan أَعْمَالٌ, muttasıl zamiri cer mahallinde muzafun ileyh olarak almaktadır. Fiil cümlesi ise önceki fiil cümlesine atıf olup onun gibi nasb mahallinde hâl olmakta veya istinâf cümlesi olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır.

2.5.7. Otuz Altıncı ve Otuz Yedinci Ayet

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهُوَ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْتَأْذِنُكُمُ إِنَّا يَسْتَأْذِنُهَا فَيُخْرِجُكُمْ تَبَخَّلُوا وَيُخْرِجُ أَصْنَاعَكُمْ

“Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir. Siz iman eder ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız, O da hak ettiğiniz karşılığı verecek, sizden servetinizi de istemeyecektir. Servetinizi sizden istese ve sıkıştırırsaydı, cimrilik ederdiniz de böylece Allah gizli zaafılarınızı dışarı çıkarmış olurdu.”⁴⁶⁰

إِنَّمَا Hasr için gelmekte, الْحَيَاةُ lafzen merfu‘ mübteda, الدُّنْيَا mübtedanın sıfatı olmakta, onun gibi merfu‘ olup raf‘ alameti de elif üzerinde takdir edilen zamme olmaktadır. لَعِبٌّ ise lafzen merfu‘ haber olmaktadır.⁴⁶¹ وَلَهُوَ vâv atıf harfî, لَهُوَ ise لَعِبٌّ’a atıf olmakta bu sebeple lafzen merfu‘ gelmektedir. İsim cümlesi ise istinâf veya ibtida cümlesi olması sebebiyle i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَإِنْ vâv atıf veya istinâf harfî, إِنْ şart harfî ve cazime olup تَتَّقُوا şart fiili, إِنْ tarafından cezm edildiğinden meczum olarak gelmekte cezm alameti ise nûnun hazfî olmaktadır. Vâv ise fail olmaktadır. Oluşturdukları fiil cümlesi önceki cümleye atıf olması veya istinâf cümlesi olması sebebiyle i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَتَتَّقُوا vâv atıf veya maiyyet harfî, تَتَّقُوا muzari fiil, öncesine atıf olduğunun kabul edilmesi durumunda onun gibi meczum olmakta, vâvın maiyyet vâvı olduğunun kabul edilmesi durumunda ise fiil أَنْ takdiri ile mansub olup أَنْ ile birlikte mastar tevilinde olmaktadır. Bu durumda kelamın takdiri وَتَقَاتَ إِيْمَانُ وَتَقَاتَ olmakta

⁴⁵⁹ Ulvan vd., *İ‘rabü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 4/2250.

⁴⁶⁰ Muhammed 47/36, 37.

⁴⁶¹ Nehhâs, *İ‘rabü’l Kur’ân*, 4/127.

ve bu tevil edilen mastar ile önceki fiilden anlaşılan mastar arasında birliktelik (maiyyet) söz konusu olmaktadır.⁴⁶² يُؤْتِكُمْ muzari fiil, şartın cevabı olduğundan meczum gelmekte, cezm alameti ise sonundaki illet harfinin hazfî olmakta ve sonuna gelen kesre de bunun delili niteliğinde olmaktadır. Faili ise gizli zamir, takdiri هو olup lafzatullaha dönmekte, muttasıl zamir de ilk mefulü bih, أُجُورْكُمْ ikinci mefulü bih olmaktadır. أُجُورْ aynı zamanda muzaf, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olmaktadır. ...يُؤْتِكُمْ cümlesi şartın cevap cümlesi olmakta, cevap fâsı veya fucaiyye إِذَا olmadan gelmesi sebebiyle i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَلَا atıf harfî, لَا nâfiye, يَسْتَأْذِنُ muzari fiil olup şartın cevabı olan fiile atıf olduğundan onun gibi meczum olmakta, faili ise gizli zamir, takdiri هو olup lafzatullaha veya Peygamber Efendimize (s.a.v.) dönmektedir. Muttasıl zamir nasb mahallinde ilk mefulü bih, أَمْوَالَكُمْ ise ikinci mefulü bih olmaktadır. Muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir.

يَسْتَأْذِنُ muzari fiil, إِنَّ in şart fiili olmakta ve câzime ve şart harfî olup يَسْتَأْذِنُ muzari fiil, إِنَّ in şart fiili olmakta ve إِنَّ tarafından meczum edilmektedir. Fail gizli zamir olmaka, takdiri هو olup lafzatullaha veya Resulüllah’a (s.a.v.) dönmektedir. Muttasıl zamir olan kâf birinci mefulü bih olmaktadır. Muttasıl zamirden sonra gelen mîm, cemi alameti olup lafzın güzelleşmesi adına zamme ile harekelenmekte, bu sebeple de işba‘ vâvı ortaya çıkmaktadır. Muttasıl zamir olan hâ ise ikinci mefulü bih olarak gelmektedir. Ortaya çıkan fiil cümlesi ise ibtida cümlesi olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. فَاتْفِكُمْ fâ atıf harfî, يُخْفِكُمْ muzari fiil, önceki şarf fiiline atıf olup onun gibi meczum gelmektedir. Cezm alameti ise sonundan illet harfinin hazf edilmesi olup kesre de bunun delili olmaktadır. Fail gizli zamir olarak gelmekte, takdiri هو olup lafzatullaha veya Resulüllah’a (s.a.v.) dönmektedir. Muttasıl zamir olan kâf mefulü bih olarak gelmektedir. تَبَخَّلُوا muzari fiil, şartın cevabı olup bu sebeple meczum olmakta, vâv ise fail olarak gelmektedir. Fiil cümlesi şartın cevap cümlesi olup cevap fâsı veya fucaiyye إِذَا olmadan gelmesi sebebiyle i‘rab yerinde bulunmamaktadır. وَيُخْرِجُ vâv atıf harfî, يُخْرِجُ muzari fiil, öncesine atıf olması sebebiyle meczum, faili gizli zamir, takdiri هو olup lafzatullaha veya Resulüllah’a (s.a.v.) veyahut da تَبَخَّلُوا fiilinden anlaşılan بخل’a dönmektedir. Bu

---

⁴⁶² Dürreh, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-Kerîm ve İ‘rabühü ve Beyanüh*, 9/115.

fiilin نُخْرِجُ olarak nefsi mütekellim maal gayr sığasında okunduğu kıraate göre ise failin takdiri نَحْنُ olmaktadır. أَضْعَانَكُمْ mefulü bih, muzaf, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olmaktadır. Diğer bir kıraate göre ise bu fiil نُخْرِجُ olarak okunmaktadır. Bu durumda أَضْعَانَكُمْ lafzen merfu‘ fail olacaktır.

2.5.8. Otuz Sekizinci Ayet

هَآ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنِ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ

“(Ey müminler!) İşte siz Allah yolunda harcama yapmaya çağırılıyorsunuz, fakat içinizden bir kısmı cimrilik yapıyor. Halbuki cimrilik yapan ancak kendine karşı cimrilik yapmış olur; Allah zengindir, siz ise yoksulsunuz. Eğer hak çağrısına sırtınızı dönerseniz, Allah sizin yerinize başka bir topluluk getirir; artık onlar sizin gibi olmazlar.”⁴⁶³

هَآ tenbih harfi olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. أَنْتُمْ munfasıl zamir, sükun üzere mebni olmaktadır. Ayetin ilk kısmının i‘rabı konusunda birden fazla görüş söz konusudur. İlk görüşe göre أَنْتُمْ raf‘ mahallinde mübteda olmakta, هَؤُلَاءِ hâ tekid maksatlı tekrar edilen tenbih harfi olmakta,⁴⁶⁴ اُولَآ ise raf‘ mahallinde mübtedanın haberi olmaktadır. تُدْعَوْنَ meçhul muzari fiil, merfu‘ olmakta, vâv ise naibu‘l fail olarak gelmektedir. Oluşturdukları fiil cümlesi ise istinâf cümlesi olduğundan i‘rab yerinde bulunmamaktadır. Kûfilere ait ikinci görüşe göre ise أَنْتُمْ yine mübteda olmakta هَؤُلَاءِ ism-i mevsul olup raf‘ mahallinde mübtedanın haberi olmakta, تُدْعَوْنَ cümlesi ise mevsulün sılası olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır.⁴⁶⁵ Üçüncü görüşe göre ise أَنْتُمْ mübteda, تُدْعَوْنَ cümlesi haberi olmakta, هَؤُلَاءِ ise mahzuf bir nida edatı ile münada olup⁴⁶⁶ nida cümlesi itirâziyye cümle olarak girmekte, i‘rab yerinde bulunmamaktadır. Dördüncü görüşe göre ise هَؤُلَاءِ’nin mahzuf bir fiilin mefulü bihi olmaktadır. Bu durumda fiil cümlesi, mübteda ve haber arasına giren itiraziyye cümle olup i‘rab yerinde bulunmamaktadır. Beşinci görüşe göre ise أَنْتُمْ mübteda olmakta, haber ise mahzuf olup takdiri مَثَل olmaktadır.

⁴⁶³ Muhammed 47/38.

⁴⁶⁴ Ahfeş el-Evsat, Me‘âni’l-Kur‘ân, 2/520.

⁴⁶⁵ Hemedânî, El-Ferîd fî İ‘râbi’l-Kur‘âni’l-Mecîd, 5/638.

⁴⁶⁶ Ulvan vd., İ‘rabü’l-Kur‘âni’l-Kerîm, 4/2251.

هُوَ لَا ٓ ise مثل'nun izafesi sebebiyle cer mahallinde muzafun ileyh olarak gelmektedir. Bu durumda تَدْعُونَ cümlesi nasb mahallinde هُوَ لَا ٓ'nin hâli olacaktır. Hâlin amili ise مثل'nun cümleye kattığı teşbih anlamı olacaktır. Altıncı görüşe göre ise أَنْتُمْ mübteda, هُوَ لَا ٓ ikinci mübteda, تَدْعُونَ cümlesi ikinci mübtedanın haberi, تَدْعُونَ هُوَ لَا ٓ cümlesi ise raf mahallinde birinci mübtedanın haberi olmaktadır.⁴⁶⁷

لِنُفِقُوا lām harfî cer, cer harfî fiile giremeyeceğinden fiil ile harfî cer arasında bir أَنْ takdir edilmekte ve bu أَنْ nasibe ve mastariye olmaktadır. نُنْفِقُوا muzari fiil, أَنْ tarafından mansub edilmekte, nasb alameti ise nûnun hazfî olmaktadır. Vâv fiilin faili olup أَنْ ve fiil mastar tevilinde lâmin mecruru olmakta, câr ile mecrur ise تَدْعُونَ fiiline müteallik olmaktadırlar. سَبِيلِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ fâ harfî cer, سَبِيلِ mecrur ve aynı zamanda muzaf, câr ve mecrur تَنْفِقُوا ya fiile müteallik olmaktadırlar. اللَّهُ lafzen mecrur muzafun ileyh olarak gelmektedir. فَمِنْكُمْ fâ istinâf harfî, مِنْكُمْ câr ve mecrur mahzufa müteallik olup bu mahzuf mukaddem haber olmakta, مَنْ ism-i mevsul raf mahallinde muahher mübteda olmaktadır. يَخْلُ muzari fiil, faili gizli zamir, takdiri هُوَ olmakta ve مَنْ'e dönmektedir. يَخْلُ cümlesi mevsulün sırası olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. فَمِنْكُمْ مَنْ يَخْلُ cümlesi ise istinâf cümlesi olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَمَنْ vâv istinâf harfî, مَنْ şartiye ve câzime isim, raf mahallinde mübteda olmaktadır. يَخْلُ muzari fiil, مَنْ tarafından meczum edilmekte ve onun şart fiili olarak gelmektedir. Fail ise gizli zamir olup takdiri هُوَ olmakta ve مَنْ'e dönmektedir. فَاتَّمَا fâ şartın cevap harfî olup إِنَّمَا kaffe ve mekfufe olmakta ve kelama hasr anlamı eklemektedir. يَخْلُ muzari fiil, merfu', faili gizli zamir, takdiri هُوَ olup مَنْ'e dönmektedir. عَنْ نَفْسِهِ câr ve mecrur önceki fiile müteallik olup muttasıl zamir muzafun ileyh olmaktadır. Fiil cümlesi ise cezm mahallinde şartın cevap cümlesi olmakta ve şart fiili ile beraber raf mahallinde mübtedanın haberi olmaktadır. فَمِنْكُمْ مَنْ... cümlesi ise istinâf cümlesi olup i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَاللَّهُ vâv istinâf harfî, اللَّهُ lafzen merfu' mübteda olmakta, الْغَنِيِّ ise lafzen merfu' haber olarak gelmektedir. Mübteda ve haberin oluşturduğu isim cümlesi istinâf cümlesi olduğundan i'rab yerinde bulunmamaktadır. وَأَنْتُمْ vâv atıf harfî, أَنْتُمْ raf mahallinde mübteda, الْفُقَرَاءُ

⁴⁶⁷ Dürreh, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve I'rabühü ve Beyanüh*, 9/119.

lafzen merfu‘ haber olmakta, bu isim cümlesi ise öncesine atıf olduğundan onun gibi i‘rab yerinde bulunmamaktadır.

تَتَوَلَّوْا muzari fiil, إِنَّ şartiye ve câzime olarak gelmektedir. إِنَّ'nin şart fiili olup vâv faili olmaktadır. Bu fiil cümlesi ise önceki cümleye atıf olmakta ve i‘rab yerinde bulunmamaktadır. يَسْتَبْدِلْ muzari fiil, fail gizli zamir, takdiri هو olup lafzatullaha dönmekte, fiil cümlesi ise şartın cevap cümlesi olmaktadır. Cevap cümlesi olan bu cümle cevap fâsı veya fucâiyye اذا olmadan geldiğinden i‘rab yerinde bulunmamaktadır. غَيْرَكُمْ mefulü bih, قَوْمًا onun sıfatı olmakta, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir. وَإِنْ şartı ve cevabı ile birlikte otuz altıncı ayetteki وَإِنْ تَوَلَّوْا وَتَقَوُّوا cümlesine atıf olmakta ve arada gelenler itirâziyye cümle olmaktadır. ثُمَّ atıf harfi, لَا nafiye, يَكُونُوا nâkise muzari fiil, şartın cevabına atıf olduğundan onun gibi meczum olmaktadır. Cemaat vâvı ise nâkise fiilin ismi امَّاكُمْ ise haberi olmakta, muttasıl zamir ise muzafun ileyh olarak gelmektedir.⁴⁶⁸

---

⁴⁶⁸ Dürreh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*, 9/119, 120; Ulvan vd., *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/2252.

SONUÇ

Arap dili derin ve kapsamlı bir dildir, Kur'ân-ı Kerîm de bu derinliği sonuna kadar kullanmaktadır. Kapsamından ötürü, başka herhangi bir dile çevrildiğinde veya meâl edildiğinde derinliğinin tam anlamıyla ifade edilmesi mümkün değildir. Meâl, faydalı olsa da Kur'ân'ı anlamak için yetersiz kalmaktadır. Bu derinliklere Arapça'da dahi ulaşabilmek, Kur'ân'ın mucizevi yönünü anlamak kolay değildir. Dilin zenginliğinden dolayı Kur'ân-ı Kerîm'in dil ilimleri ışığında incelenmesi gerekmektedir.

Kelime ve cümle yapıları, doğası gereği birden fazla anlama gelebilmekte; aynı kelimeler, Kur'ân-ı Kerîm'de farklı bağlamlarda birden fazla anlamı taşıyabilmektedir. Bu durum bizi kıraat farklılıklarına götürmekte; bu farklılıklar, sarf ilmi açısından bakıldığında farklı köklere ulaştırmaktadır. Bununla birlikte nahiv açısından bakıldığında i'rab farklılıkları ortaya çıkmaktaysa da dil âlimlerinin görüşleri çoğu zaman aynı sonuca götürmektedir. Bununla beraber i'rab veya kelime kökü farklılığı sebebiyle anlamın değiştiği durumlar da olmaktadır. İşte bu durumlarda kelimeler birden fazla anlamı aynı anda vermekte ve bunun örneği de bu çalışmada görülebilmektedir.

Arap dilinde kelimeleri ve cümleleri inceleyen temel ilimler sarf ve nahiv ilimleridir ve dili anlamak için yüksek öneme sahiptirler. Bu çalışma, Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için yeterli nahiv, sarf, Arap dilbilgisi ve Kur'ân ilimleri bilgisine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Nesiller boyunca mükemmelleştirilen nahiv, sarf ve lügat ilimleri, Allah'ın kitabına sunulmuş, dört mushaf sayfası, otuz sekiz ayet içeren bir sûre için yüzlerce sayfa ayrılmıştır. Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz cümle yapısı, kelime seçimi ve ifade gücüne dair bir keşif sunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, farklı sûrelere bölünmüş olsa da bir bütündür; kısa görünen sûreler dahi derin anlamlar içermektedir.

Sonuç olarak, Arap dilinin bu zenginliklerinin keşfedilmesi sadece bir dilin inceliklerini kavramakla sınırlı değildir. Arap dilin inceliklerinin kavranması,

kelimelerin taşıdığı derin anlamların anlaşılması; Allah'ın mesajını da daha iyi anlamayı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Afganî, Saîd. *Fî Usuli'n-Nahv*. Beyrut, Lübnan, 1987.
- Afganî, Saîd. *Min Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî*. Mektebetü'l-Felah, ts.
- Ahfeş el-Evsat, Ebû'l-Hasen Saîd el-Belhî. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Dr. Hüda Mahmud Kari'a. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1. Basım, 1990.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-Me'âni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. 16 Cilt. Beyrut: Darü'l Kütübî'l 'İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. 2 Cilt. Beyrut, Lübnan: Darü'l Kütübî'l 'İlmiyye, 1. Basım, 1977.
- Birişik, Abdulhamit. "Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/281-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *El-Beyan ve't-Tebyin*. 3 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dar ve Mektebetü'l-Hilal, 2002.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh*. Beyrut: Darü'l 'İlm, 1987.
- Cumahî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm b. Ubeydillâh b. Sâlim. *Fuhulu's-Şuara*. Cidde: Darü'l-Medenî, ts.
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/300-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Durmuş, İsmail. "Vâv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/574-576. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Dürreh, Muhammed Ali Tâhâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyanüh*. 10 Cilt. Dimeşk: Dar İbn Kesir, 1. Basım, 2009.
- Ebû Amr ed-Dânî, Osman b. Said b. Osman b. Ömer. *El-Muhkem*. 1 Cilt. Şam: Darü'l Fikr, 2. Basım, 1987.
- Ebû't-Tayyib el-Lugavî, Abdülvâhid b. Alî el-Halebî. *Merâtibü'n-Nahviyyîn*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim. Beyrut, Lübnan: Mektebetü'l-'Asriyye, 2009.
- Esad, Abdülkerîm Muhammed. *El-Vasît fî Tarihi'n-Nahvi'l-'Arabî*. Riyad: Darü's-Şevvaf, 1., 1992.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbû'l-Luga*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü İhyaü't-Türasi'l-'Arabî, 2001.
- Fâkihî, Abdullah b. Ahmed. *Şerh Kitâbi'l-Hudud fî'n-Nahv*. thk. Mutevellî Ramadân Ahmed ed-Dumeyrî. el-Mektebetü'l-Vakfiyye, 1988.

- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân Hâlîl b. Ahmed. *Kitâbü'l - 'Ayn*. 8 Cilt. Beyrut: Dar ve Mektebetü'l-Hilal, ts.
- Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân (Tefsîru Müşkîli İ'râbi'l-Kur'ân)*. thk. Ahmed Yusuf en-Necâtî vd. 3 Cilt. Mısır: Darü'l-Mısriyye li't-Te'lifi ve't-Terceme, 1. Basım, ts.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *El-Müstedrek*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l Kütübî'l 'İlmiyye, 1. Basım, 1990.
- El-Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-Üdeba' (İrşâdü'l-Erib ilâ Ma'rifeti'l-Edîb)*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut, Lübnan: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1993.
- Hemedânî, Münteceb. *El-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. 6 Cilt. Medine: Darü'z-Zamân, 1. Basım, 2006.
- Hindâvî, Hasan. *Menâhîcu's-Sarfîyyîn ve Mezâhibühüm*. Şam: Darü'l-Kalem, 1., 1989.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' 'İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *El-Bidaye ve'n-Nihaye*. 21 Cilt. Dar Hicr, 1. Basım, 2003.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' 'İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. 8 Cilt. İslâmî Kitaplar Nâşiri, 2. Basım, 1999.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *Uyûnü'l-Ahbâr*. 4 Cilt. Beyrut, Lübnan: Darü'l Kütübî'l 'İlmiyye, 1991.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. *Lisanü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dar Sadr, 1993.
- İbn 'Akîl, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah. *Şerh-u İbn 'Akîl 'alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Kahire: Dar-ü Tûras, 20. Basım, 1980.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh. *Kitâbü'l-Ezdâd*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 1 Cilt. Beyrut, Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, 1987.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh. *Nüzhetü'l-Elibba' fî Tabakati'l Edibba'*. Zerka, Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 3. Basım, 1985.
- İbnü'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk. *El-Fihrist*. thk. İbrahim Ramazân. Beyrut, Lübnan: Darü'l-Ma'rife, 2., 1997.
- Karal, Hasan. *Kur'an İlimleri Bağlamında Muhammed Suresi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *El-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*. 11 Cilt. Lübnan: Darü'l Kütübî'l 'İlmiyye, 3. Basım, 2010.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *Müşkilü İ'râbi'l Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2. Basım, 1985.
- Mütercim Âsım Efendi. *Okyânusu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. thk. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2013.

- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısrî. *İ'rabü'l Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Darü'l Kütübi'l 'İlmiyye, 1. Basım, 2000.
- Salihoğlu, Hamit. *İbn Şukayr Ve Nahiv İlmindeki Yeri Ve Önemi*. ed. Mehmet Fatih Dede. 1 Cilt. İlâhiyât Yayın, 1. Basım, 2002.
- Sîrafî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzübân. *Ahbarü'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*. thk. Tahâ Muhammed ez-Zînî - Muhammed Abdulmun'im Hufacî. Mustafa el-Babî el-Halebî, 1966.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *El-İtkan fî 'Ulumi'l- Kur'ân*. Kahire: El-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l Küttâb, 1974.
- Şevkî Dayf. *El-Medârisü'n-Nahviyye*. 1 Cilt. Darü'l-Ma'arif, ts.
- Tantâvî, Muhammed. *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihi Eşheri'n-Nuhat*. 1 Cilt. Mektebetü İhyâü't-Turasi'l-İslâmî, 1. Basım, 2005.
- Tekin, Ahmet. *Raf'u'l-Hâcib 'ân Kâfiyeti İbn-i'l-Hâcib*. 1 Cilt. İstanbul: Haşimî Yayınevi, 1. Basım, 2020.
- Ukberî, Ebû'l Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. Hüseyin. *Et-Tıbyân fî İ'rabi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 2. Basım, 1987.
- Ulvan, Abdullah vd. *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 4 Cilt. Tantâ: Dar'üs-Sahâbeti li't-Tûras, 2006.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. Darü'l-Hidaye, Dar İhyai't-Tûras, vd., 1965.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. Es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*. thk. Abdulcelil Abdüh eş-Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1988.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. İshak en-Nihavendî. *El-Îzâh fî 'İleli'n-Nahv*. Beyrut: Darü'n-Nefais, 5. Basım, 1986.
- Zemahşerî, Cârullah Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *Keşşaf*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l Kitabi'l 'Arabî, 3. Basım, 1986.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Abdullah DAĞ
Doğum Yeri ve Tarihi	
Yabancı Diller	Arapça, İngilizce, Kürtçe
ORCID Numarası	
Lisans	İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	Mardin Artuklu Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı
Mesleki Deneyim	
Akademik Çalışmalar	Yayınlanmamış Çalışmalar: Yüksek Lisans Tezi - Muhammed Sûresi'nin Arap Grameri Açısından İncelenmesi
İletişim	